

Victoria Fala

PERFEȚIONAREA MANAGEMENTULUI COMPETITIVITĂȚII EXPORTURILOR ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Carte de specialitate: studiu științific

CHIȘINĂU, 2025

ACADEMIA DE STUDII ECONOMICE A MOLDOVEI
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE

Victoria Fala

PERFEȚIONAREA
MANAGEMENTULUI
COMPETITIVITĂȚII EXPORTURILOR ÎN
REPUBLICA MOLDOVA

Carte de specialitate: studiu științific

CHIȘINĂU, 2025

339.564(478)(075.8)
F 17

*Recomandat spre publicare de Consiliul Științific al INCE,
proces-verbal nr. 5 din 31 septembrie 2024.*

Autor:

FALA Victoria, doctor în economie, Institutul Național de Cercetări Economice,

Redactor științific:

TIMUȘ Angela, doctor în economie, conferențiar universitar, Institutul Național de Cercetări Economice.

Recenzenți:

CLICHICI Dorina, dr., conf. cercet., Institutul de Economie Mondială al Academiei Române

VINOGRADOVA Natalia, dr., conf. univ., Institutul Național de Cercetări Economice al Academiei de Studii Economice din Moldova

Procesare computerizată: Silvia GORCEAG

Lucrarea a fost realizată în cadrul Subprogramului 030101 "Fortificarea rezilienței, competitivității și durabilității economiei Republicii Moldova în contextul procesului de aderare la Uniunea Europeană"

Fala, Victoria.

Perfecționarea managementului competitivității exporturilor în Republica Moldova : Carte de specialitate: studiu științific / Victoria Fala ; redactor științific: Timuș Angela ; Academia de Studii Economice din Moldova, Institutul Național de Cercetări Economice. – Chișinău : [S. n.], 2025 (INCE al ASEM). – 73 p. : fig., tab. color.

Cerințe de sistem: PDF Reader.

Adnot. paral.: lb. rom., engl. – Bibliogr.: p. 69-72 (42 tit.).

ISBN 978-9975-168-17-5 (PDF).

339.564(478)(075.8)

F 17

ISBN 978-9975-168-17-5 (PDF).

DOI: <https://doi.org/10.36004/nier.2025.vf1>

©Institutul Național de Cercetări Economice, 2025, www.ince.md

CUPRINS

Lista tabelelor	4
Lista figurilor	4
ADNOTARE	5
ANNOTATION	5
Abrevieri.....	6
1. Repere conceptuale privind competitivitatea exporturilor și managementul competitivității exporturilor	9
2. Metodologia cercetării.....	15
2. Evaluarea competitivității exporturilor Republicii Moldova	18
3. Factorii determinanți ai competitivității exporturilor în Republica Moldova.....	29
5. Managementul competitivității exporturilor în Republica Moldova.....	51
Concluzii și recomandări.....	65
BIBLIOGRAFIE.....	69

Lista tabelelor

Tabel 1. Indicatorii de măsurare a Dezechilibrelor externe și competitivității din Tabloul de Bord al Uniunii Europene pentru monitorizarea dezechilibrelor macroeconomice	15
Tabel 2. Integrarea Republicii Moldova în lanțurile valorice internaționale, %	22
Tabel 3. Indicele de specializare al exporturilor de bunuri în Republica Moldova în anul 2023..23	
Tabel 4. Structura exporturilor de servicii și avantajul comparativ pentru exportul diferitor categorii de servicii.....	25
Tabel 5. Principalele constrângeri cu care se confruntă mediul de afaceri în Republica Moldova pe grupe țintă (% din întreprinderi)	50
Tabel 6. Profilul tarifar al Republicii Moldova pentru bunurile importate conform destinației acestora, conform anului 2018	58
Tabel 7. Recomandări de măsuri publice pentru sporirea competitivității exporturilor.....	61

Lista figurilor

Figura 1. Indicatorii de evaluare a competitivității exportului utilizați de Comisia Europeană ...	12
Figura 2. Indicatorii competitivității exportului propuși de Banca Mondială: evaluarea acestora conform marjei intensive, extensive, calitative și a sustenabilității.....	13
Figura 3. Deschiderea economică a Moldovei în dinamică și în profil teritorial, %.....	18
Figura 4. Contul curent și balanțele comerciale cu bunuri și servicii raportate la PIB, %,	19
Figura 5. Evoluția comerțului exterior cu bunuri, %	19
Figura 6. Evoluția comerțului exterior cu bunuri, %	20
Figura 7. Modificarea costului unitar al muncii%.....	21
Figura 8. Rata Reală efectivă de Schimb, 2010=100%.....	21
Figura 9. Evoluția exporturilor pe grupe de produse, mii USD	22
Figura 10. Evoluția valorii unitare și a volumului fizic al exporturilor de bunuri,	26
Figura 11. Indicele Herfindahl Hirschman în Republica Moldova pe piețe și produse	28
Figura 12. Indicele Herfindahl Hirschman în Republica Moldova pe piețe și produse	29
Figura 13. GDP per capita, PPP (constant 2021 international \$).....	30
Figura 14. Investițiile în active materiale pe termen lung, 1995-2023.....	34
Figura 15. Cea mai stringentă constrângere a mediului de afaceri în Republica Moldova în dinamică 2009, 2013, 2019 (% din întreprinderi chestionate).....	40
Figura 16. Indicele instabilității politice în țările europene în anul 2020, puncte	41
Figura 17. Ponderea creditului acordat sectorului privat în PIB, %	47
Figura 18. Mecanismul de producere a rezultatelor politicii economice asupra competitivității exporturilor.....	60
Figura 19. Cauzele și efectele valorii mici a exporturilor în Republica Moldova.....	60

ADNOTARE

Prezentul studiu elucidează conceptul de competitivitate a exporturilor și managementul acesteia, ținând cont de literatura științifică existentă în domeniu pe plan național și internațional.

În cadrul cercetării a fost evaluată competitivitatea exporturilor în baza unui set complex de indicatori ce are la bază metodologia agreată la nivelul Uniunii Europene pentru evaluarea competitivității în cadrul Procedurii de monitorizare a dezechilibrelor macroeconomice pentru evaluarea competitivității exporturilor moldovenești, precum și cea propusă de către Banca Mondială.

Metodologia aplicată pentru evaluarea competitivității exporturilor poate fi utilizată de către factorii de decizie centrali la fundamentarea politicii în domeniul creșterii competitivității exporturilor.

Studiul permite o înțelegere mai bună a factorilor determinanți ai competitivității exporturilor și constrângerile majore ce limitează sporirea acesteia, ceea ce este un aspect important în formularea deciziilor de politici corecte pentru a susține competitivitatea Republicii Moldova pe piețele externe.

Fiind analizat managementul competitivității exporturilor în Republica Moldova din perspectiva politicilor economice, în ultima parte a lucrării sunt propuse unele măsuri ce pot îmbunătăți managementul competitivității exporturilor în Republica Moldova și corespunzător competitivitatea exporturilor.

Cuvinte-cheie: managementul competitivității exporturilor, cost unitar al muncii, competitivitate națională, creștere economică, productivitatea muncii, productivitatea totală a factorilor, investiții străine directe, politica economică.

ANNOTATION

This study elucidates the concept of export competitiveness and export competitiveness management, taking into account the existing national and international scientific literature in the field.

The export competitiveness has been assessed on the basis of a complex set of indicators based on the methodology agreed at the European Union level for competitiveness assessment within the Macroeconomic Imbalances Monitoring Procedure for assessing the competitiveness of Moldovan exports, as well as the one proposed by the World Bank.

The methodology applied for the assessment of export competitiveness can be used by policy makers to develop export competitiveness policy.

The study allows a better understanding of the determinants of export competitiveness and the major constraints that limit its enhancement, which is an important aspect in formulating the right policy decisions to support Moldova's competitiveness in foreign markets.

Having analyzed the management of export competitiveness in the Republic of Moldova from the perspective of economic policies, in the last part of the paper some measures are proposed that can improve the management of export competitiveness in the Republic of Moldova and correspondingly export competitiveness.

Keywords: export competitiveness management, unit labor cost, national competitiveness, export competitiveness, economic growth, labor productivity, total factor productivity, foreign direct investments, economic policy

Abrevieri

CC – cont curent

PIB – Produsul Intern Brut

PIIN – Poziția Investițională Internațională Netă

REER – Rata reală efectivă de schimb

EXPC – exporturile țării analizate

EXPmond - exporturile mondiale

CUM – Costurile Unitare al Muncii

OECD - Organizația Europeană pentru Reconstrucție și Dezvoltare

ODA - Organizația de Dezvoltare a Afacerilor

OMC - Organizația Mondială a Comerțului

RM - Republica Moldova

ISD - investițiile străine directe

PTF - productivitatea totală a factorilor

RM - Republica Moldova

INTRODUCERE

Studiile empirice au evidențiat o corelație pozitivă dintre exporturi și creșterea economică. Modul în care sunt formulate politicile ce reglementează comerțul exterior influențează atingerea obiectivelor ce țin de: asigurarea securității alimentare, reducerea foametei și promovarea unei agriculturi sustenabile; promovarea unei creșteri economice susținute, incluzive și sustenabile; îmbunătățirea calității vieții la toate vârstele, atât pentru femei, cât și pentru bărbați etc. (UNCTAD, 2016). În virtutea importanței exporturilor pentru susținerea creșterii economice inteligente, incluzive și durabile acestea dețin un rol important în contextul politicilor de dezvoltare internaționale și naționale.

După 30 de ani de tranziție, Republica Moldova (RM) a realizat progrese semnificative în ceea ce privește liberalizarea comerțului exterior. În anul 2001, Republica Moldova a devenit membru al OMC, aliniindu-se practicilor țărilor industrializate în reglementarea multilaterală a comerțului internațional. Până în prezent, Republica Moldova a devenit membru al unui șir de acorduri bilaterale și multilaterale de comerț liber. Totuși, Republica Moldova nu reușește să valorifice pe deplin oportunitățile oferite de aceste acorduri, iar cota exporturilor moldovenești pe piața internațională de bunuri și servicii se majorează lent, comparativ cu alte state europene din regiune. În pofida faptului că exporturile înregistrează evoluții pozitive, totuși acestea au încă un nivel redus de competitivitate. În profil regional, exporturile Republicii Moldova, raportate la Produsul Intern Brut (PIB), prezintă un nivel mic, respectiv acestea acoperă importurile doar într-o proporție redusă, cauzând un cont curent puternic dezechilibrat ce se menține de-a lungul perioadei de tranziție.

Cadrul național de politici publice, ce se referă la dezvoltarea economică, atribuie un rol important consolidării capacităților de export ale țării. Unul dintre scopurile „Strategiei Naționale de Dezvoltare Moldova 2020” a fost: modificarea modelului de dezvoltare economică din unul bazat pe remitențe, consum și importuri pe unul susținut prin investiții și exporturi. „Strategia Națională pentru Atragerea Investițiilor și pentru Promovarea Exporturilor 2016-2020” a avut drept scop „creșterea valorică și diversificarea exporturilor”. Astfel, accelerarea creșterii exporturilor de bunuri și servicii este unul dintre indicatorii prin care va fi măsurată realizarea Obiectivului 1 al Strategiei Naționale de Dezvoltare “Moldova Europeană 2030” – „creșterea veniturilor populației din surse sustenabile și atenuarea inegalităților”.

În anul 2022, Republica Moldova a primit statutul de țară candidat pentru aderarea la Uniunea Europeană. “Existența unei economii de piață funcțională și capacitatea de a face față presiunii concurențiale și forțelor pieței în cadrul UE” reprezintă unul dintre criteriile stabilite de Consiliul Economic de la Copenhaga în 1993 pentru a fi respectate de către țările care doresc să devină membre ale Uniunii Europene.

În pofida politicilor promovate de către factorii de decizie în vederea creșterii valorii exporturilor în Republicii Moldova, acestea se confruntă cu presiuni competitive înalte pe plan regional. Republica Moldova dispune de un deficit al comerțului exterior cu bunuri extrem de mare, care menține contul curent puternic dezechilibrat pe durata

tranziției la economia de piață și deține o cotă foarte mică în exportul mondial de bunuri și servicii, indicând asupra provocărilor legate de competitivitatea economiei naționale.

Pe plan internațional, competitivitatea exporturilor a fost cercetată de mai mulți autori, printre care pot fi menționați: Ketels Chirstian, Di Mauro F., Mottironi B., Ottaviano G., Zona-Mattioli A., Berthou A., Gaulier G. ș.a. De menționat, însă că „managementul competitivității exporturilor” reprezintă un domeniu care a fost investigat mai puțin de către cercetători. Printre studiile dedicate „managementului competitivității” poate fi menționată lucrarea lui Chursin A. și Macarov Y. (2005), care cuprinde atât repere teoretice, cât și recomandări practice ce se referă la implementarea managementului competitivității. Banca Mondială a identificat o serie de factori și politicile publice care determină competitivitatea exporturilor (Reis și Farole, 2012), fiind o contribuție importantă în dezvoltarea cercetărilor cu privire la managementul competitivității exporturilor.

În pofida actualității și relevanței subiectului investigat, competitivitatea exporturilor și, în mod particular, managementul competitivității exporturilor la nivel macroeconomic sunt subiecte insuficient studiate în Republica Moldova.

Prin urmare, acest studiu își propune să elucideze conceptul de management al competitivității exporturilor, identificând în același timp măsuri de politică economică prin intermediul cărora autoritățile publice pot influența direct ameliorarea acesteia. Cercetarea dată poate servi și în calitate de ghid practic în evaluarea competitivității exporturilor întru alinierea Republicii Moldova experienței Uniunii Europene în domeniul dat, având statutul de țară candidat.

Unele rezultate, prezentate în acest studiu au fost implementate în cadrul procesului decizional al autorităților publice centrale și locale, inclusiv la elaborarea prezentării de țară în cadrul screeningului bilateral Moldova-Uniunea Europeană pe Criteriul Economic discutate pe data de 14 octombrie 2024 la Bruxelles.

1. Repere conceptuale privind competitivitatea exporturilor și managementul competitivității exporturilor

Incontestabil a devenit faptul că pentru a asigura o creștere economică durabilă, țările trebuie să valorifice oportunitățile oferite de mediul internațional de activitate. Acest lucru este extrem de important, în special pentru economiile mici din punct de vedere teritorial, al veniturilor populației și precare în resurse naturale precum este Republica Moldova.

Analiza legăturii dintre comerțul exterior, nemijlocit exporturi și dezvoltarea economică își rezervă un loc aparte în teoriile elaborate și dezvoltate de mai multe curente de gândire economică și în diverse studii empirice. Generalizând conținutul teoriilor studiate în domeniul comerțului internațional, conchidem următoarele:

1. Multiple studii empirice au identificat o legătură de cauză-efect uni sau bidirecțională între exporturi și creșterea economică (Lancaster, 1980; Krugman, 1984, Mahadevan, 2007; Keho, 2018; Toaca și Fala, 2022).
2. Exporturile sunt determinate de specializarea unei țări, productivitatea cu care sunt valorificați factorii de producție (Porter, 1990; Siemen van Berkum și Hans van Meijl, 1998).
3. Țările care concurează pe plan internațional sunt din start plasate pe picior de inegalitate în ceea ce privește factorii care determină specializarea lor internațională. Aceasta este influențată de: determinanții geografici, dimensiunea pieței (numărul și veniturile populației), abundența factorilor naturali sau particularitățile acestora; cantitatea și calitatea capitalului și a forței de muncă, istoria și cultura, tehnologiile etc. Prin urmare, particularitățile factorilor de producere determină caracteristicile distinctive ale produselor comercializate, ceea ce este un aspect important în asigurarea succesului pe piețele externe (Siemen van Berkum și Hans van Meijl, 1998; Rezerve Bank of Australia, 2005).
4. Stimularea exporturilor poate avea drept efect exploatarea economiilor de scară, reducerea costurilor de producție, sporirea diviziunii muncii, încurajarea inovațiilor tehnice, îmbunătățirea capitalului uman, creșterea productivității factorilor de producție ș.a (Afonso. 2001).
5. Informațiile, tehnologiile sunt factori moderni și foarte importanți de producere care pot fi accesați din exterior de către întreprinderile exportatoare. Totodată, cunoștințele nu sunt un bun universal liber. Ele sunt mult mai accesibile companiilor care operează pe o piață unde se introduc produsele noi, complexe din punct de vedere tehnologic și în cele în care se efectuează un transfer mai ușor de informații (Vernon, 1996).
6. Țările vor exporta produsele intensive în factorul de producție cel mai abundent și, deci mai ieftin și, din contra, vor importa bunuri intensive în factori de producție deficitari. Acest lucru va determina valoarea bunurilor exportate (Vochița, Tobă, Ciobanu, 2012; Siemen van Berkum, 2002).

7. Odată cu maturizarea industriilor noi în țările dezvoltate, procesul de producție este transferat în economiile emergente, în timp ce primele investesc în dezvoltarea unor noi industrii, unor noi produse (Drăgan, 2004).
8. Importurile sunt benefice sporirii concurenței și asigurării accesului consumatorilor la produse competitive, precum și pentru diversificarea consumului. Totodată, ținând cont de eșecurile piețelor, pentru a contribui la creșterea și stabilitatea economică, importurile ar trebui să stimuleze capacitățile de producție și să asigure accesul consumatorilor la mărfurile care sunt inaccesibile într-o țară și/sau a căror producere presupune costuri relativ mai înalte comparativ cu cele suportate pentru a fi importate. Drept exemplu pot servi resursele naturale indisponibile, materiile prime competitive din punct de vedere cost-calitate și capitalul, dar și diverse bunuri de consum, ori o economie nu se poate specializa în toate sectoarele (Smith, 1776; Bjornskov, 2006). Cercetările au demonstrat că țările cu un nivel al capitalului mai dezvoltat au și un nivel mai înalt al capitalului uman .
9. Costul produselor comercializate depinde și de costurile de tranzacționare influențate, în principal, de costurile de transport și politica comercială între țările partenere (Vernon, 1996).
10. Politica comercială este importantă în vederea modelării tipului de specializare a țării, pentru stimularea creșterii productivității, iar prin urmare a ratei creșterii economice pe termen lung (Weerasinghe, 2005).
11. În pofida multiplelor avantaje ale politicii comerciale liberale și nonintervenționiste, acestea creează multe provocări pentru țările în curs de dezvoltare pentru care este dificil să concureze cu companiile multinaționale. Este esențială consolidarea capacităților instrumentelor de protejare a concurenței corecte pe piața locală și de stimulare a producției de bunuri și servicii autohtone cu valoare adăugată. Protejarea și susținerea anumitor industrii pentru o anumită perioadă ar putea determina creșterea competitivității acestora în faza ulterioară.

Teoria economică și experiența internațională indică asupra faptului că, în epoca modernă, țările pot beneficia de o serie de oportunități oferite de comerțul liber. Menționăm că sunt diverse căile și politicile practicate de multe țări care au reușit să asigure o creștere sustenabilă. Totodată, un aspect comun pentru aceste țări este că au explorat beneficiile deschiderii economice pentru a crea mai multe oportunități economice pentru populația țării, pentru a spori eficiența, inovațiile și productivitatea (World Economic Forum, 2015). Importantă este conexiunea dintre comerțul exterior și competitivitate în vederea explorării la maxim a beneficiilor deschiderii economice. Competitivitatea economiilor într-o lume integrată determină cât de bine acestea reușesc să convertească potențialul oferit de accesul la piețele externe în oportunități pentru companiile locale, populație etc. (World Economic Forum, 2015).

Conceptul de competitivitate, în ultimele decenii, a devenit un subiect larg discutat de către autoritățile publice, mediul academic și de afaceri etc. Totodată, în pofida multitudinii definițiilor existente, nu a fost atins un consens privind formularea unei definiții și percepții unice a acestuia, conceptul fiind mult prea complex. Factorii care determină competitivitatea și indicatorii care permit cuantificarea acesteia variază în dependență de nivelul la care este analizată: produs, întreprindere, ramură, regiune, țară, iar în diverse lucrări pot fi identificate multiple abordări de analiza a competitivității. Neînțelegerea conceptului de competitivitate face dificilă gestiunea acesteia – identificarea indicatorilor ce o măsoară și a factorilor ce o determină, aplicarea pârghiilor de intervenție care urmează a fi utilizate de către state pentru sporirea și menținerea acesteia la un nivel înalt (Clipa, Pelevan, Fala, 2011).

OECD definește competitivitatea internațională drept „capacitatea sau incapacitatea unei țări de a vinde produsele sale pe piețele internaționale” (OECD, Glossary). Totodată, în aceasta din urmă lipsește un aspect important ce ține de capacitatea unei țări de a se bucura de succes în concurența internațională și de a obține venituri din activitatea de export în vederea asigurării bunăstării populației, care trebuie să fie un scop major pentru fiecare țară. În discursul său, Ketels Chirstian (2010) menționează că abilitatea de a vinde în exterior este asociată, deseori, cu competitivitatea exporturilor, care, însă, este mai mult de atât. Competitivitatea exporturilor este rezultatul unei economii competitive, care poate genera o productivitate înaltă și care se focusează atât pe dezvoltarea sectoarelor orientate spre piețele externe, cât și pe cele orientate spre piața locală. Banca Mondială explică competitivitatea exporturilor prin capacitatea unei țări de a majora exporturile cu ritmuri superioare exporturilor mondiale.

Conform Comisiei Europene, o economie este competitivă dacă populația sa se bucură de standarde înalte de viață și de rate înalte de ocupare în timp ce își poate menține o poziție internațională sustenabilă. În același timp, competitivitatea externă este capacitatea de a obține venituri din tranzacțiile internaționale, iar competitivitatea exporturilor este capacitatea de a obține venituri din vânzarea bunurilor și serviciilor pe piețele externe (European Commission, 2018).

Prin urmare, se poate constata că există o legătură strânsă dintre conceptele de competitivitate națională, competitivitate internațională și competitivitate a exporturilor. Pornind de la definițiile sus-menționate ale competitivității naționale și a exporturilor, autorul prezentei cercetări științifice consideră ***competitivitatea exporturilor drept o măsură a unei economii competitive sau care poate aloca și utiliza diverse resurse existente sau dobândite astfel încât să asigure venituri reale înalte populației din surse sustenabile într-o economie deschisă. Competitivitatea exporturilor reprezintă abilitatea unei țări de a obține venituri în exteriorul țării, producând bunuri și servicii cu valoare adăugată sporită și întrunind necesitățile și gusturile consumatorilor mai bine, comparativ cu concurenții săi.***

Uniunea Europeană oferă un set de indicatori pentru a măsura competitivitatea exporturilor. O parte din aceștia – Costul Unitar al Muncii (CUM), REER, cota de piață mondială și contul curent raportat la PIB sunt estimați anual în contextul monitorizării

dezechilibrelor macroeconomice externe în cadrul Semestrului European, existând un tabel de Bord care stabilește țintele pentru indicatorii dați (European Commission, 2017).

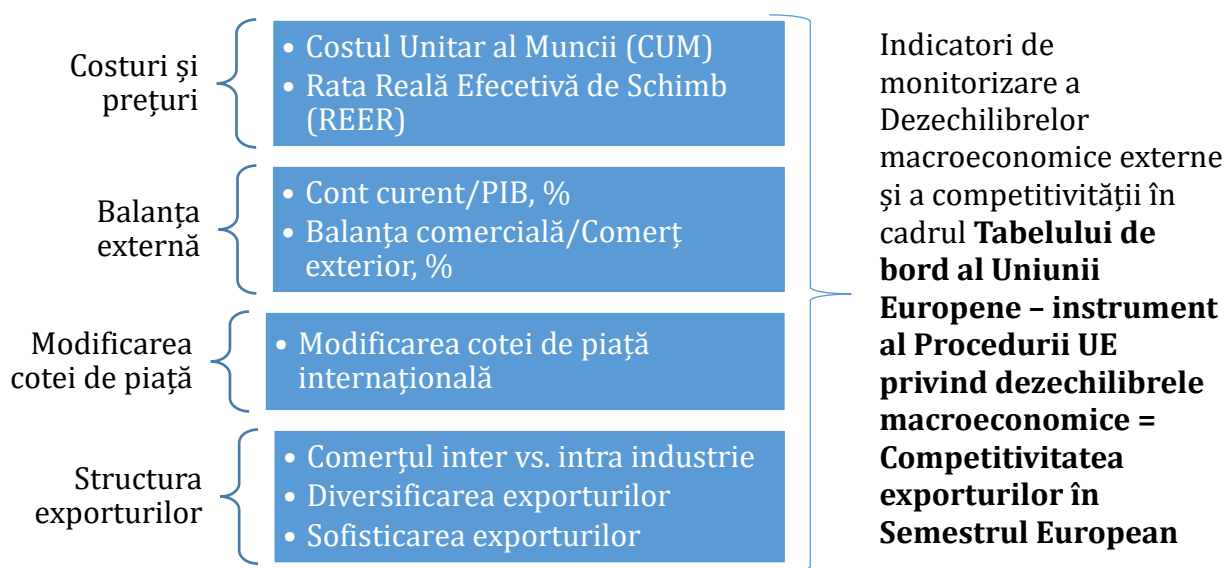

Figura 1. Indicatorii de evaluare a competitivității exportului utilizați de Comisia Europeană

Sursa: *European Commission. Measuring Competitiveness. Ref. Ares(2018)1159686 - 01/03/2018 European Union 2017.*

Indicatorii sus menționați sunt frecvent utilizați în literatura de specialitate în vederea evaluării competitivității exporturilor, REER și CUM fiind aplicați pentru analiza competitivității sub aspect al prețurilor și costurilor.

Rata Reală Efectivă de Schimb reprezintă o măsură a valorii unei monede în raport cu o medie ponderată a mai multor valute străine cu o pondere semnificativă în comerțul exterior al unei țări raportată la un deflator al prețurilor. O creștere a REER - aprecierea implică faptul că exporturile devin mai scumpe, iar importurile devin mai ieftine, prin urmare, înseamnă o pierdere a competitivității (FMI).

Pentru a calcula costurile unitare ale muncii la nivel național pot fi aplicate mai multe metodologii: (1) raportarea costurilor nominale totale per angajat la productivitatea reală a muncii; (2) raportarea costurilor nominale totale per angajat la productivitatea nominală a muncii; (3) raportarea costurilor reale totale per angajat la productivitatea reală a muncii. Prima metodă este cel mai frecvent utilizată de către instituțiile internaționale precum Banca Centrală Europeană, Comisia Europeană, OECD. Aceasta din urmă conturează evoluția prețurilor în domeniul salarizării, iar comparată cu creșterea mediei a inflației poate fi captată majorarea CUM în termeni reali, ceea ce creează premise pentru majorarea/diminuarea inflației și a deficitului balanței comerciale.

Pentru a se menține economiile competitive, costurile unitare ale muncii trebuie să crească mai lent comparativ cu alte state. Compensarea muncii per angajat nu trebuie să sporească mai rapid decât productivitatea muncii. Competitivitatea poate fi sporită prin majorarea productivității muncii (Bykova, 2021). În același timp, productivitatea muncii poate fi sporită prin creșterea mai rapidă a producției comparativ cu ocuparea.

Pe lângă indicatorii sus menționați, Banca Mondială (2012) propune o altă abordare pentru analiza competitivității exporturilor - prin prisma indicatorilor ce reflectă marja intensivă, extensivă, calitativă și a supraviețuirii exporturilor pe piețele internaționale. Aceasta este o abordare ce permite o explicare mai bună a surselor de performanță/ne-performanță a exporturilor pentru fundamentarea politicilor publice de intervenție.

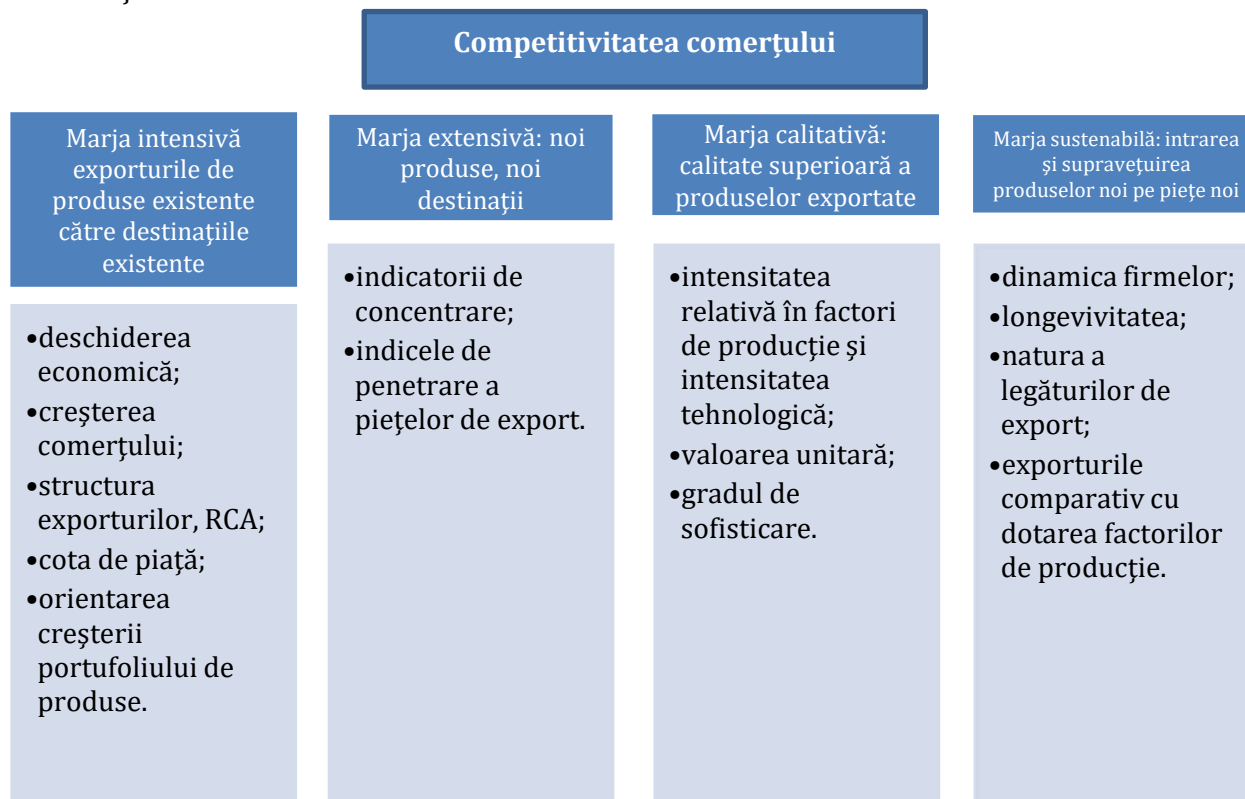

Figura 2. Indicatorii competitivității exportului propuși de Banca Mondială: evaluarea acestora conform marjei intensive, extensive, calitative și a sustenabilității

Sursa: Conform raportului Băncii Mondiale "Export competitiveness diagnostic toolkit".

Marja intensivă include indicatori ce analizează exportul țărilor prin prisma fluxurilor deja existente (produse, destinații), precum: ponderea comerțului exterior în PIB; ritmul de creștere al exporturilor totale, inclusiv de bunuri și servicii și ponderea acestora în PIB; structura exporturilor, specializarea exporturilor ș.a.

Avantajele comparative în comerțul exterior pot fi calculate prin indicatori de specializare precum Indicele de specializare Lafay și Indicele Avantajului Comparativ Relevat Balassa.

Marja extensivă se referă la diversificarea exporturilor descrisă anterior. Marja calitativă și sofisticarea, la fel, a fost menționată în metodologia propusă de Comisia Europeană care, de rând cu costurile de producție, prezintă un rol important în explicarea marjei intensive și extensive a exporturilor.

Marja sustenabilității se referă la capacitatea exportatorilor de a intra și a se menține pe anumite piețe, ceea ce constituie un aspect foarte important în contextul în care,

în special pentru economiile în curs de dezvoltare, este dificil de a crea produse noi care să pătrundă și să aibă o viață lungă pe piețele de export, de a stabili relații comerciale noi.

Indicatorii propuși, atât de Comisia Europeană, cât și de Banca Mondială, sunt frecvent utilizați în literatura de specialitate pentru a explica performanța/neperformanța exporturilor. Aceștia pot fi considerați indicatori de rezultat ai competitivității exporturilor, care în ultima instanță determină cota de piață mondială a unei economii și capacitatea acesteia de a asigura o balanță externă sustenabilă.

Competitivitatea exporturilor presupune obținerea și menținerea unei anumite performanțe față de un partener/grup de parteneri pe piețele internaționale. Acest lucru necesită din partea Statelor eforturi (acțiuni) care ar controla factorii ce influențează competitivitatea exporturilor și ar asigura consolidarea poziției externe. ***Acțiunile realizate de factorii de decizie menite să controleze nivelul competitivității exporturilor și să asigure sporirea acesteia formează managementul competitivității exporturilor. Aceste acțiuni vizează identificarea factorilor care diminuează competitivitatea exporturilor, planificarea măsurilor menite să elimine constrângerile/să fortifice factorii stimulatori ai performanței acestora, implementarea lor prin alocarea cadrului necesar de resurse și instituțional, coordonarea, monitorizarea, evaluarea implementării acțiunilor planificate ș.a.***

Această definiție este formulată în baza teoriilor existente ce au abordat managementul, nemijlocit administrarea publică (Peter, 1954; George, 1981), precum și competitivitatea ca un sistem (Meyer-Stamer, 2003; Wignaraja, 2003; Bruneckiene și Paltanaviciene, 2012).

Competitivitatea este abordată în literatura de specialitate ca un concept sistemic. Un sistem reprezintă mai mulți actori, instituții, organizații și politici care sunt interconectate printr-un complex de mecanisme de interdependență, care împreună formează o entitate coerentă (Meyer-Stamer, 2003). Politicile statului pentru crearea unui mediu de afaceri prietenos și de stimulare a ofertei, dar și de creare a cererii externe au un rol major pentru sporirea competitivității exporturilor, managementul competitivității exporturilor devenind la rândul său un factor determinant în acest context (Wignaraja, 2003). Prin urmare, reieșind din multiplele teorii existente ce explică comerțul internațional, managementul competitivității exporturilor presupune înțelegerea, cu înțâietate, a evoluției factorilor de producție într-o țară, în acest scop poate fi utilizată analiza funcției de producție Cobb-Duglas - $Y = AL^{\alpha}K^{\beta}$, a determinanților evoluției acestora, nemijlocit politicile care îi influențează. Înțelegerea constrângerilor cu care se confruntă diverse categorii de antreprenori în desfășurarea afacerilor și, nemijlocit, în activitatea de export, este un alt aspect important în evaluarea competitivității exporturilor.

2. Metodologia cercetării

În vederea realizării studiului dat, autorul a utilizat mai multe metode științifice precum analiza documentelor și a datelor, sinteza, inducția, deducția, analogia, metoda istorică, observația, comparația și asocierea. Au fost utilizate metode cantitative pentru estimarea indicatorilor ce reflectă competitivitatea exporturilor și influența factorilor ce determină evoluția acestora. Totodată, prezentarea grafică și tabelară a datelor, inclusiv a rezultatelor obținute în cadrul cercetării a fost aplicată pentru a asigura o vizibilitate și înțelegere mai bună a legăturilor dintre diverse variabile.

Metodologiile Comisiei Uniunii Europene (tabelul 1) și a Băncii Mondiale (tabelul 2) au fost adaptate pentru analiza competitivității exporturilor moldovenești în cadrul prezentului studiu.

Tabel 1. Indicatorii de măsurare a Dezechilibrelor externe și competitivității din Tabloul de Bord al Uniunii Europene pentru monitorizarea dezechilibrelor macroeconomice

Indicator	Unitatea	Ținta	Formula
Deficitul contului curent raportat la PIB	Valoarea medie anuală din ultimii 3 ani	-4/6%	$\left[\frac{\left(\frac{CC}{PIB}\right)_t + \left(\frac{CC}{PIB}\right)_{t-1} + \left(\frac{CC}{PIB}\right)_{t-2}}{3} \right] * 100$
REER	Modificarea procentuală la 3 ani	± 5% pentru țările membre ale Zonei Euro și ± 11% pentru țările UE din afara Zonei Euro	$\left[\frac{REER_t - REER_{t-3}}{REER_{t-3}} \right] * 100$
Cota în exporturile mondiale	Modificarea la 5 ani	-6%	$\left[\frac{\left(\frac{EXPC}{EXMmond}\right)_t - \left(\frac{EXPC}{EXMmond}\right)_{t-5}}{\left(\frac{EXPC}{EXMmond}\right)_{t-5}} \right] * 100$
Indicele costului unitar al muncii	Modificarea la 3 ani, %	9% pentru țările din Zona Euro și 12% pentru țările din afara Zonei Euro	$\left[\frac{CUM_t - CUM_{t-3}}{CUM_{t-3}} \right] * 100$

Sursa: FALA, Victoria (2024) în baza datelor EUROSTAT

În vederea calculării contului curent și a balanțelor comerciale raportate la PIB, au fost utilizate datele statistice oferite de Banca Națională a Moldovei și de către Biroul Național de Statistică. Datele privind cota Moldovei în exporturile mondiale, pe de altă parte a fost preluată din baza de date a UNCTAD.

Rata Reală Efectivă de Schimb este calculată în Republica Moldova. Totodată în vederea asigurării unei serii de date mai lungi comparabile cu evoluțiile din Zona Euro au fost utilizate datele International Financial Statistics, unde REER se calculează conform formulei următoare:

$$REER = \prod_{i=1}^n \left(\frac{S_i}{S_i^*} * \frac{P_{MD}}{P_{it}} \right)^{w_i}$$

Unde:

S_i - cursul de schimb al valuta țării i față de moneda națională;

S_i^* - ccursul de schimb al valuta țării i față de moneda națională în perioada de bază;

P_{it} - indicele de preț al țării i în perioada t ;

P_{MD} - indicele de preț al Republicii Moldova;

w_i - ponderea normalizată a partenerului comercial i ;

N - numărul de parteneri comerciali incluși în calcul.

Pentru această cercetare, a fost luată în considerare REER bazată pe indicele prețurilor de consum (IPC), utilizând anul 2010 ca an de referință.

Costului unitar al muncii (CUM) a fost calculat de către autor utilizând metoda aplicată de Comisia europeană și Joint Vienna Institute adaptată Republicii Moldova . Aceasta a fost calculată prin raportarea salariului mediu brut nominal per angajat per an și productivitatea reală a muncii.

$$CUM_{nom.} = \frac{\text{Salariul mediu lunar brut nominal} * 12}{\text{Productivitatea reală a muncii}}$$

Productivitatea reală a muncii a fost calculată prin raportarea Producției Interne Brute în prețuri constante ale anului 2015 și numărul populației ocupate.

Adițional indicatorilor sus-menționați a fost analizată evoluția exporturilor de-a lungul marjei intensive, extensive, calitative, precum și sustenabilitatea acestora. În acest context au fost analizați indicatori precum: ritmurile de creștere a exporturilor de bunuri și servicii, deschiderea economică, indicele de specializare Balassa pentru bunuri și indicele Lafay pentru servicii, concentrarea exporturilor, intensitatea tehnologică a acwstora și gradul de supraviețuire.

Indicele de specializare Lafay (1992) calculează specializarea unei economii, luând în considerație contribuția diverselor sectoare la echilibrarea balanței comerciale. Indicele se calculează conform formulei:

$$LFI_i = \left(\frac{X_i - M_i}{X_i + M_i} - \frac{\sum_{i=1}^N (X_i - M_i)}{\sum_{i=1}^N (X_i + M_i)} \right) \frac{X_i + M_i}{\sum_{i=1}^N (X_i + M_i)} * 100, \quad i = 1, \dots, N ;$$

unde: LFI_i – indicele de specializare; X_i – exportul produsului i ; M_i – importul produsului i .

Astfel, o valoare pozitivă a indicelui relevă un avantaj comparativ, iar creșterea acestuia – un nivel superior de specializare și, din contra, o valoare negativă denotă un dezavantaj comparativ față de alte țări.

Indicele Balassa (1965), la fel, este utilizat pentru cuantificarea avantajelor relative (ACR) în comerțul internațional. Spre deosebire de indicele Lafay, care este estimat în baza fluxurilor de import-export, ACR compară structura exporturilor unei țări cu exporturile mondiale sau a partenerilor comerciali, pornind de la presupunerea că țările pot obține un beneficiu mai mare din comerțul exterior dacă se specializează în acele sectoare în care pot beneficia de un avantaj relativ. Indicele Balassa (1965) se calculează conform formulei:

$$ACR_{ij} = (x_{ij}/X_{it}) \div (x_{wj}/X_{wt});$$

unde: X_{ij} , X_{wj} reprezintă exporturile țării i , respectiv exporturile mondiale ale produsului j ; X_{it} , X_{wt} – exporturile totale ale țării i , respectiv mondiale.

Potrivit lui Hinloopen, pentru caracterizarea performanțelor relative la export pot fi create patru clase:

Clasa a: $0 < ACR \leq 1$ – bunuri pentru care nu se atestă un avantaj comparativ.

Clasa b: $1 < ACR \leq 2$ – bunuri pentru care se atestă un avantaj comparativ slab.

Clasa c: $2 < ACR \leq 4$ – bunuri pentru care se atestă un avantaj comparativ mediu.

Clasa d: $4 < ACR$ – bunuri pentru care se atestă un avantaj comparativ mare (Institutul European din România, 2005, p. 15).

Pornind de la ACR_j al diferitelor industrii, se poate elabora o ierarhizare a genurilor de activitate în funcție de avantajul sau dezavantajul comparativ înregistrat în comerțul cu restul lumii sau în schimburile comerciale cu un anumit grup de țări (Korka, M., 2009).

Pentru analiza constrângerilor cu care se confruntă antreprenorii din Republica Moldova în vederea sporirii exporturilor au fost diferențiate câteva grupe țintă de întreprinderi: investitori locali, întreprinderi cu capital străin, întreprinderi cu activitate manufacturieră, întreprinderi prestatoare de servicii, întreprinderi cu activitate de export. La fel, în studiu s-a făcut diferențierea constrângerilor ce țin de inițierea și de dezvoltarea afacerilor în ansamblu și, în particular ce țin de desfășurarea activității de export. Cercetarea dată a fost realizată în baza rezultatelor chestionării întreprinderilor efectuată în cadrul Studiului Enterprise Survey Moldova (World Bank, 2019, 2013) și completat cu rezultatele altor ceretări similare precum: Identificarea percepției climatului de afaceri în Republica Moldova prin anchetarea directă a companiilor private ce desfășoară activități de export (Gateway and Partners, 2019), Climatul de afaceri din Republica Moldova Percepția Companiilor cu Capital Străin (BIS, 2019), Cost of Doing Business in Moldova (World Bank, 2020, 2021), Evaluation of the impact of COVID-19 on the business climate (AmChamMoldova, 2020), proiectul în cadrul Programului de stat „Evaluarea multidimensională și dezvoltarea ecosistemului antreprenorial la nivel național și regional în vederea impulsivării sectorului IMM în Republica Moldova, 20.80009.0807.38 ” (Stratan, et al, 2021).

Evaluarea competitivității exporturilor Republicii Moldova

În pofida dimensiunilor teritoriale foarte mici, Republica Moldova are un grad redus de deschidere economică, care se menține pe parcursul a mai multor ani. Studiile empirice indică asupra faptului că în procesul lor de dezvoltare, economiile devin mai dependente de piețele externe atât de furnizările din exterior, cât și de consumul extern. În special este valabil pentru economiile mici, fapt confirmat și de experiența unor state din regiune, cum ar fi: Țările Baltice, Georgia, Macedonia și Slovacia.

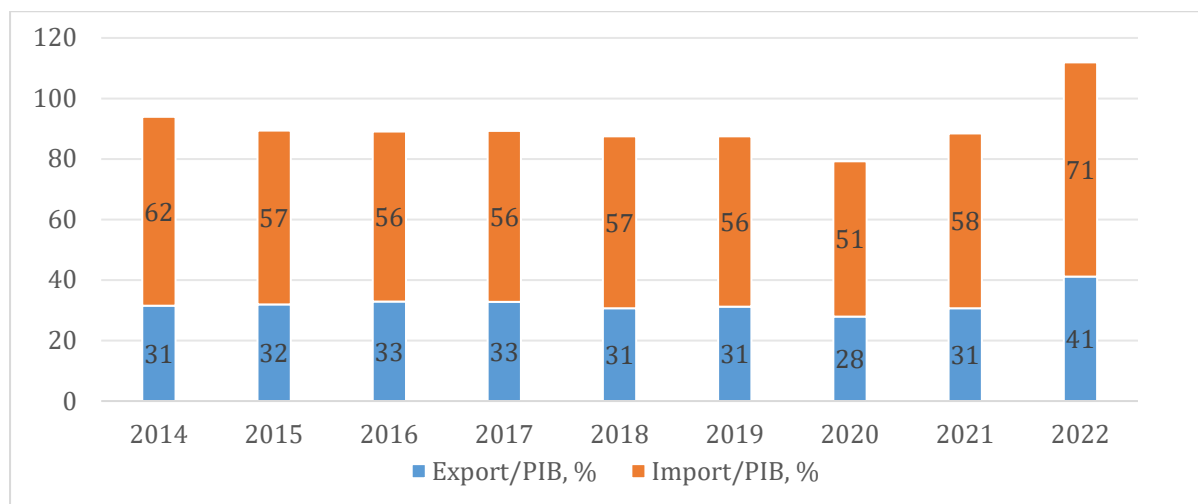

Figura 3. Deschiderea economică a Moldovei în dinamică și în profil teritorial, %

Sursa: Elaborată de autor în baza de datelor BNM, BNS și UNCTAD.

În ciuda percepțiilor existente, Moldova importă și exportă mai puțin comparativ cu țările cu dimensiuni asemănătoare ca teritoriu și populație din Europa Centrală, ceea ce poate fi explicat de cererea internă relativ mică și capacitățile reduse de producere .

Republica Moldova este o economie mică, net importatoare, iar deficitul comercial al balanței cu bunuri determină un cont curent dezechilibrat, a cărui deficit constituia -2,5 mild. USD sau -17% din PIB în anul 2022. Procedura privind Dezechilibrele Macroeconomice în UE identifică drept dezechilibru macroeconomic orice valoare a contului curent raportată la PIB ce depășește nivelul prag de -4%-6%.

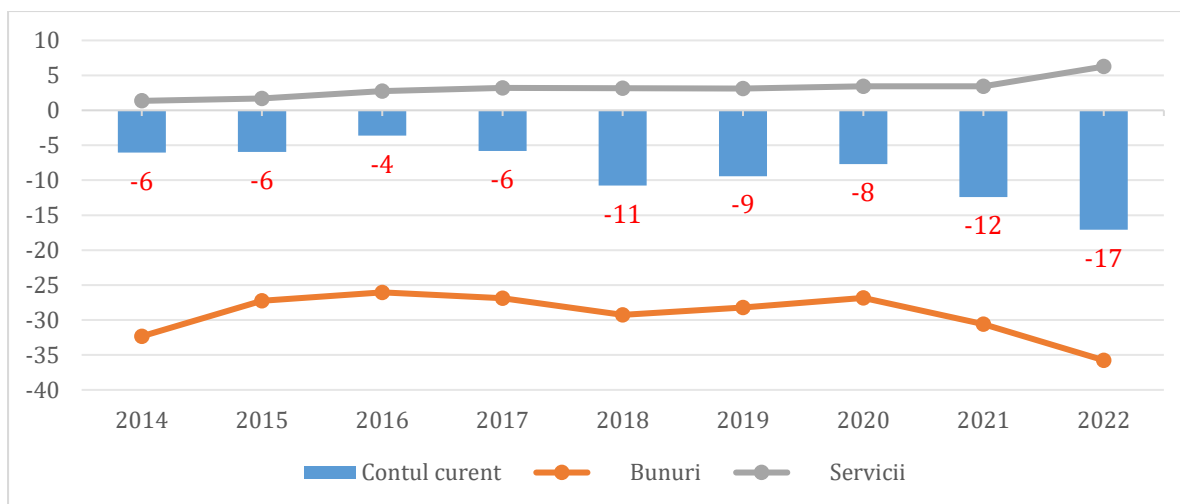

Figura 4. Contul curent și balanțele comerciale cu bunuri și servicii raportate la PIB, %,

Sursa: Elaborată de autor în baza de datelor BNM

Pe piețele internaționale, țara participă, preponderent, în calitate de importator și exportator de bunuri, în timp ce cota comerțului cu servicii reprezintă mai puțin de un sfert din valoarea totală a comerțului. Pe parcursul tranziției, creșterea exporturilor de bunuri s-a produs destul de lent comparativ cu alte economii europene ce au parcurs același proces, în special în primele 2 decade ale tranziției. În anii '2000 până la criza mondială din 2008-2009, comerțul cu bunuri și-a accelerat creșterea în condițiile unei relansări economice. În special importurile, ceea ce a generat o creștere progresivă a deficitului balanței comerciale. După criza mondială din anii 2008-2009, ritmurile de creștere au temperat, importurile și exporturile sincronizându-și dinamica, totodată având la bază un nivel net superior al importurilor, soldul negativ al balanței comerciale s-a majorat până la valori extrem de mari - mai mult de 1/3 din PIB al țării.

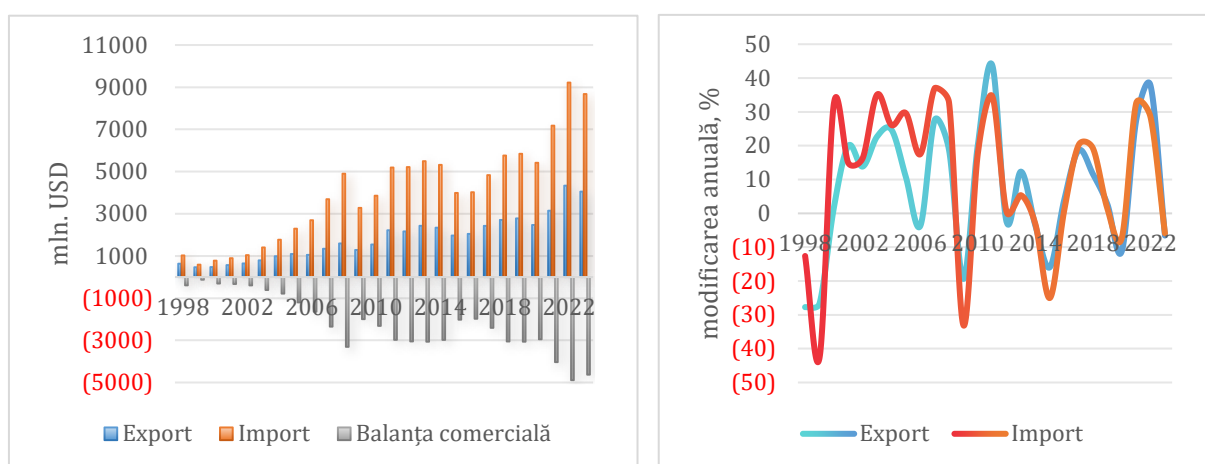

Figura 5. Evoluția comerțului exterior cu bunuri, %

Sursa: Elaborată de autor în baza calculelor autorului și a datelor UNCTAD.

Exporturile de servicii au sporit mai rapid comparativ cu exportul de bunuri. Aceste evoluții se explică de relansarea economică mai tardivă, comparativ cu celelalte țări după colapsul ce a marcat debutul tranziției (Stratan, Toaca, Fala, 2021), în plus exporturile de bunuri au fost destul de fragile la diverse șocuri, în special cauzate de crizele regionale și mondiale, relațiile economice delicate cu Federația Rusă și reziliența redusă a sectorului agricol la condițiile climaterice instabile. Spre deosebire de comerțul exterior cu bunuri, Republica Moldova dispune de o balanță comercială pozitivă în comerțul cu servicii.

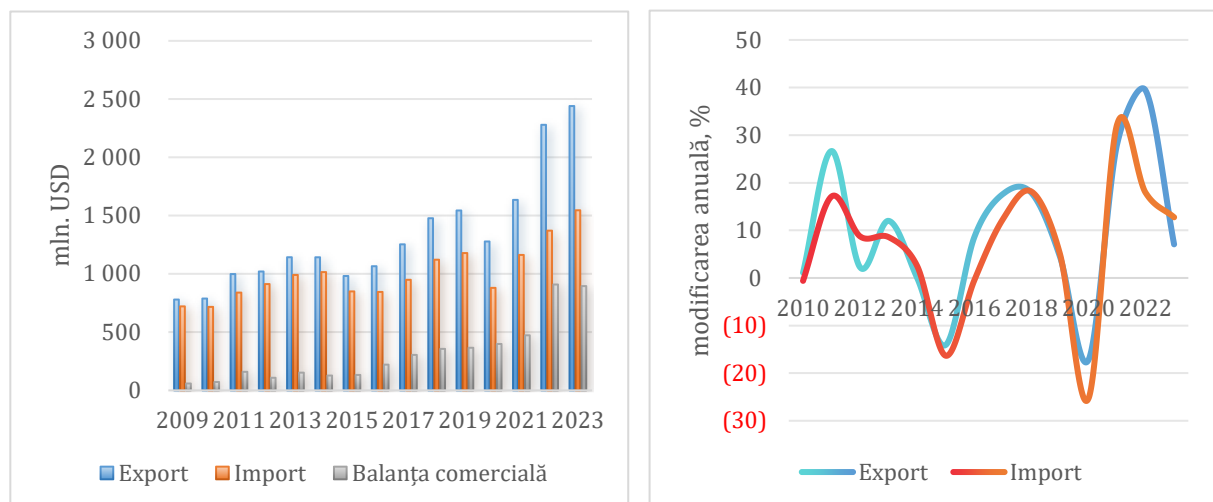

Figura 6. Evoluția comerțului exterior cu bunuri, %

Sursa: Elaborată de autor în baza calculelor autorului și a datelor UNCTAD.

Presiunile competitive sunt înalte asupra exportatorilor din Republica Moldova, iar prezența acestora pe piețele internaționale nu asigură decât o cotă extrem de mică în exportul mondial de bunuri și servicii comparativ cu alte state din regiune. În anul 2023, cota Republicii Moldova în exporturile mondiale de bunuri a constituit 0,017%, modificarea cotei de piață la 5 ani, fiind pozitivă în ultimul deceniu. În exportul mondial de servicii, cota Moldovei era de 0,032% în 2022, modificarea la 5 ani înregistrând valori pozitive de 2 cifre în ultimii 5 ani (Fala, 2024).

Deși Republica Moldova dispune de un avantaj comparativ în regiune în ceea ce privește nivelul absolut al costurilor unitare ale muncii, acesta este erodat de creșterea acestora cu ritmuri alerte. În Republica Moldova salariile brute per angajat, care sunt foarte mici în profil regional, înregistrează o dinamică relativ înaltă (Astrov, et al, 2000). Majorarea valorii nominale a acestora se produce semnificativ mai rapid comparativ cu productivitatea reală a muncii, care crește foarte lent. Mai mult ca atât, în 4 din ultimii 5 ani, productivitatea reală a muncii a fost în scădere. Aceste evoluții, după cum se menționează și în capitolul următor, sunt cauzate de o creștere economică lentă marcată de recesiuni economice frecvente și oscilațiilor în numărul populației ocupate (Stratan și Fala, 2024).

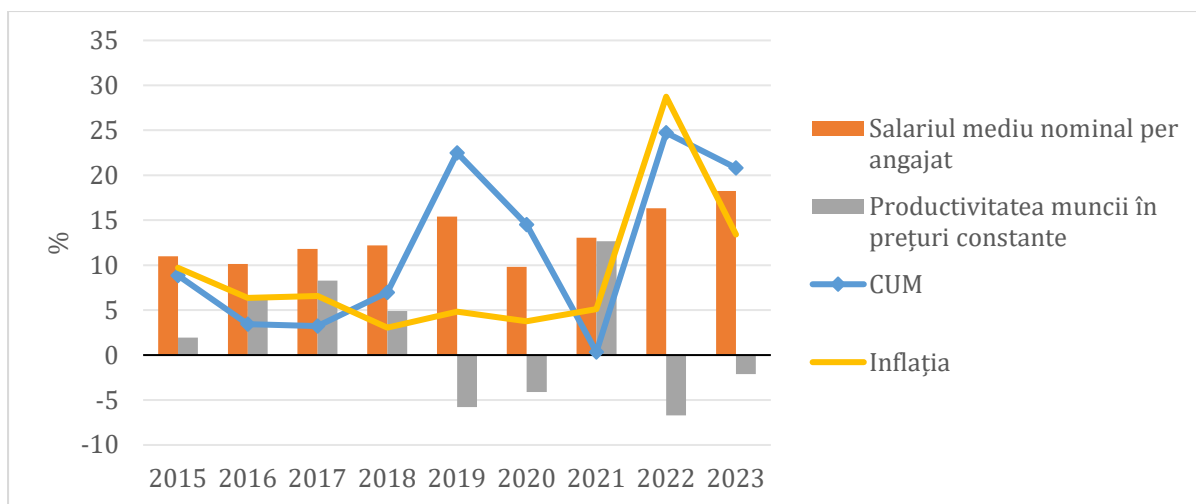

Figura 7. Modificarea costului unitar al muncii%

Sursa: *Calculule autorului în baza datelor BNS*

Concomitent cu majorarea CUM, se atestă o tendință generală de apreciere a leului moldovenesc față de principalele valute de referință în ultimii ani, iar începând cu anul 2022 au sporit și presiunile inflaționiste. În a doua jumătate a anului 2022 inflația a depășit 30%. Evoluția prețurilor în Moldova indică o dinamică înaltă comparativ cu principalii parteneri economici din UE, deși cedează evoluțiilor din Turcia și ale principalilor parteneri comerciali din est – Rusia și Ucraina, unde însă valutele naționale s-au depreciat puternic (Stratan și Fala, 2024).

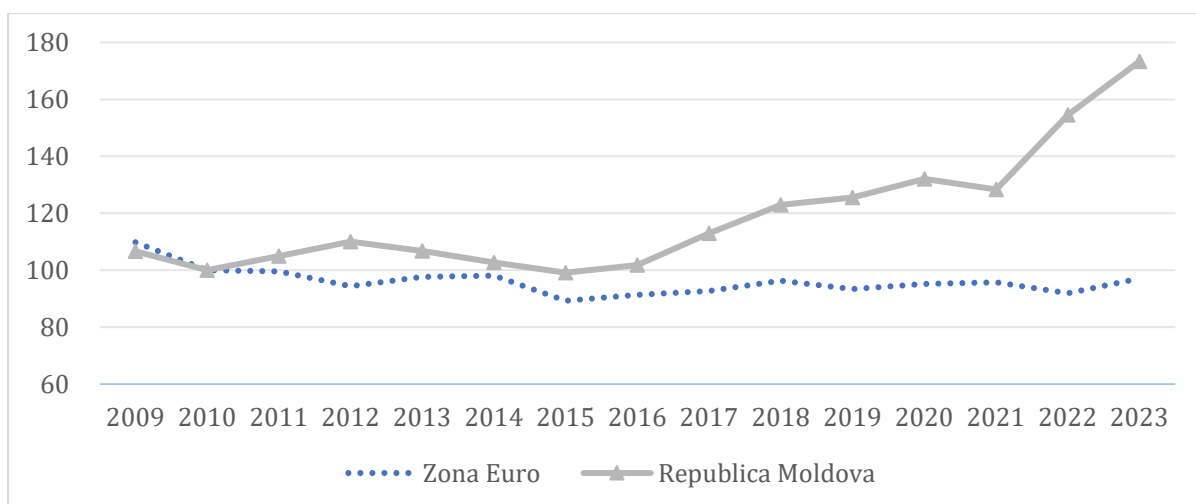

Figura 8. Rata Reală efectivă de Schimb, 2010=100%

Sursa: *Elaborată conform datelor Băncii Mondiale.*

Exportul de bunuri este reprezentat, în mare parte, de produse agroalimentare, mașini și echipamente de transport și produse textile. În anul 2023, circa 42% din exporturi erau reprezentate de produse agroalimentare o valoare comparabilă cu cea din anul 2019, însă cu circa 20p.p. mai mică comparativ cu începutul anilor 2000. La fel o cotă relativ, însemnată este formată din mașini și echipamente pentru transport (20%) precum și diverse articole manufacturate (15%). Ambele grupe de produse și-au redus semnificativ ponderea în valoarea totală a exporturilor comparativ cu anul 2019. În același timp, în contextul războiului dintre Rusia și Ucraina, din cauza reexporturilor, s-a majorat considerabil valoarea exporturilor de combustibili.

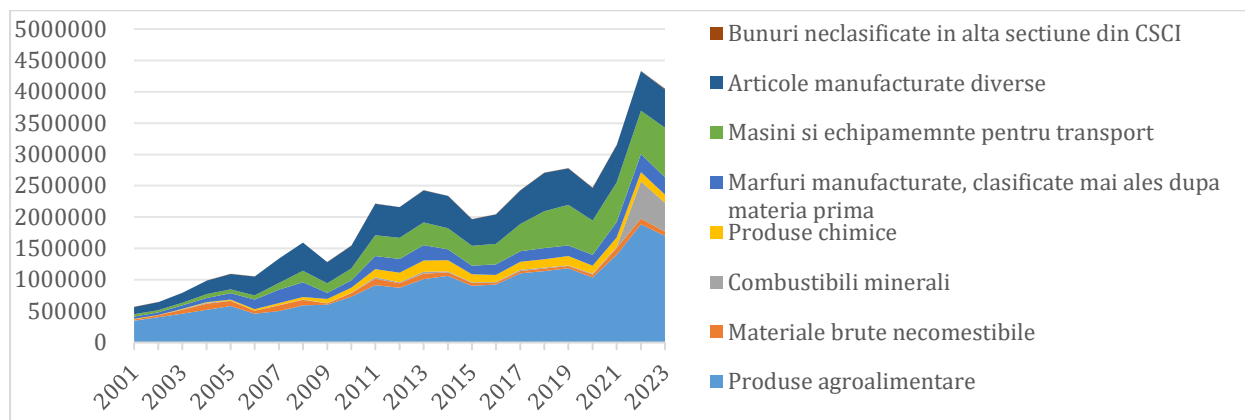

Figura 9. Evoluția exporturilor pe grupe de produse, mii USD

Sursa: *Elaborată de autor în baza datelor BNS.*

Liberalizarea progresivă a comerțului exterior începând cu anii 2000, a creat premise pentru integrarea întreprinderilor din Republica Moldova în lanțurile valorice internaționale dezvoltând industriile de fabricare a îmbrăcăminte, încălțămintei, de echipamente electrice și sporind cota de piață mondială a Republicii Moldova pentru exportul acestor produse (Aculai et al., 2012). O parte din aceste activități s-au dezvoltat ca urmare a atragerii unor ISD produse pe verticală, care au avut impact pozitiv asupra exporturilor.

Tabel 2 . Integrarea Republicii Moldova în lanțurile valorice internaționale, %

	Cota în exportul mondial, %				Ritmul mediu anual de creștere, %		
	1994	2000	2010	2019	1994-2000	2000-2010	2010-2019
Îmbrăcăminte finală	0.010	0.040	0.067	0.065	33.4	11.9	2.0
Electronice finale	0.005	0.001	0.001	0.003	-23.2	14.2	12.2
Încălțămintă finală	0.006	0.009	0.020	0.014	7.7	17.0	0,9
Produse textile finale	0.058	0.015	0.039	0.038	-14.3	19.1	2.05
Vehicule comerciale finale	0.003	0.001	0.003	0.001	-10.7	21.3	-9.1
Vehicule pentru pasageri finale	0.000	0.000	0.000	0.001	9.8	18.1	16.6
Îmbrăcăminte intermediare	0.003	0.001	0.006	0.009	-5.1	18.5	6.2
Electronice intermediare	0.001	0.000	0.001	0.001	3.9	14.0	1.9
Încălțămintă intermediare	0.007	0.005	0.185	0.182	-0.7	47.9	2.1
Vehicule intermediare	0.002	0.001	0.004	0.029	-11.1	29.5	29.0

Sursa: *Elaborat de autor în baza datelor WITS.*

Republica Moldova se specializează cel mai mult în exportul de semințe de floarea soarelui și uleiuri vegetale, fructe proaspete și uscate, gips, damigene, semințe de rapiță, grâu, îmbrăcăminte, cabluri ș.a (tabelul 3). Specializarea Republicii Moldova în activități de procesare a materiilor prime, aflate în proprietate străină, face ca o parte din exportul Republicii Moldova să fie reprezentat de reexportul bunurilor după procesare (de ex., îmbrăcăminte, încălțăminte, genți, conductoare electrice, scaune etc.). O caracteristică a acestor bunuri este conținutul mic al valorii adăugate autohtone, care nu permite obținerea originii Republicii Moldova. De altfel, reexporturile sunt un fenomen caracteristic mai multor state, deși nu sunt mereu reflectate în statisticile internaționale (Benkovskis, Berzina, Zorgenfrei, 2016). În același timp, produsele agroalimentare și materiile prime nealimentare sunt asigurate, în special, din produse autohtone, a căror valoare adăugată este, la fel, mică. .

Tabel 3. Indicele de specializare al exporturilor de bunuri în Republica Moldova în anul 2023

Export total				UE 28			
Produs	Cod SA 2002	% total export	RCA	Produs	Cod SA2002	% total export	RCA
Semințe de floarea soarelui	1206	3.43	142.87	Semințe de floarea soarelui	1206	4.7	99.34
Seturi compuse din bucăți de țesături și din fire	6308	0.04	101.4	Ulei de semințe de floarea soarelui	1512	8.67	78.11
Ulei de semințe de floarea soarelui	1512	5.99	85.11	Caise, piersici și cireșe	0809	1.6	42.68
Gips; anhidrit; tencuieli	2520	0.38	62.28	Seturi compuse din bucăți de țesături și din fire	6308	0.02	41.21
Caise, piersici și cireșe	0809	1.71	44.02	Semințe de rapiță sau de colza, sparte sau nu	1205	4.32	38.76
Semințe de rapiță sau de colza, sparte sau nu	1205	2.88	43.07	Grâu și meslin	1001	6.68	37.99
Fructe uscate	0813	0.53	39.03	Fructe uscate	0813	0.59	30.39
Mere, pere și gutui	0808	1.55	35.24	Melasă rezultată din extracție sau rafinare	1703	0.17	29.63

Struguri	0806	1.64	31.86	Gips; anhidrit; tencuieli	2520	0.15	29.08
Vermuturi	2205	0.1	29.29	Turte de ulei și alte reziduuri solide	2306	1.7	26.78
Damigene, sticle, flacoane, borcane, vase, fiole	7010	1.99	27.07	Porumb	1005	4.39	26.11
Turte de ulei și alte reziduuri solide	2306	1.36	26.91	Struguri	0806	1.37	23.19
Grâu și meslin	1001	5.53	23.81	Cabluri electrice	8544	20.55	22.69
Suc din fructe	2009	1.78	22.68	Damigene, sticle, flacoane, borcane, vase, fiole	7010	2.42	19.11
Melasă rezultată din extracție sau rafinare	1703	0.11	22.33	Orz	1003	0.96	17.29
Cabluri electrice	8544	13.54	18.94	Miere naturală	0409	0.21	15.15
Vinuri din struguri proaspeți	2204	3.4	18.87	Covoare	5702	0.33	14.96
Îmbrăcăminte	6210	0.73	16.7	Semințe de in	1204	0.08	14.4
Miere naturală	0409	0.15	15.39	Alte articole confecționate, inclusiv modele de rochii	6307	1.21	14.09
Semințe de in	1204	0.05	15.2	Părți de încălțăminte	6406	0.59	12.85

Sursa: Elaborată de autor în baza datelor WITS.

Aproximativ 59% din exportul de servicii în 2023 era format din servicii de transport (22%), turism/călătorii (27%) și servicii de prelucrare a materiei prime aflată în proprietatea terților (10%), care, în ansamblu, sunt puțin intensive în cunoștințe. În același timp, se atestă o creștere a cotei exportului de servicii de telecomunicații, de informatică și de informații, dar și de alte servicii pentru afaceri, care, în anul 2023, au constituit 26% și, corespunzător 10%. Serviciile din domeniul TIC asigură cea mai mare contribuție la formarea soldului pozitiv al balanței comerciale cu servicii, urmat de serviciile de prelucrare a materiei prime aflată în proprietatea terților, serviciile profesionale și de consultanță în afaceri și de călătorii.

Analiza gradului de specializare a Republicii Moldova în exportul de servicii în anul 2021 scoate în evidență numărul redus de activități pentru care țara dispune de un avantaj comparativ (măsurat prin indicele Lafay) - *serviciile de prelucrare a materiei prime aflate în proprietatea terților și la serviciile de telecomunicații, de informatică și de informații, în deosebi serviciile informatice și serviciile de afaceri*. Avantajul comparativ pe care țara îl deține în exportul de servicii TIC și de afaceri reprezintă o oportunitate pentru majorarea competitivității exporturilor moldovenești.

Tabel 4 . Structura exporturilor de servicii și avantajul comparativ pentru exportul diferitor categorii de servicii

	Structura exportului, %		Deficitul comercial, mil. USD		Rata de creștere medie anuală compusă 2010-2021, %		Indicele de specializare Lafay, %	
	2010	2021	2010	2021	Export	Import	2010	2021
Total	100	100	72	458	6,9	4,6	-	-
Servicii de prelucrare a materiei prime aflate în proprietatea terților	13	15	102	232	7,8	7,8	6,4	50,8
Servicii de întreținere și de reparații (n.a.p.)	0	0	-5	-10	18,2	8,5	-0,4	-2,2
Transport	33	20	-8	-91	2,1	4,1	-2,2	-19,8
Călătorii	21	26	-78	42	8,9	4,1	-6,5	9,3
Construcții	1	1	-8	-16	11,1	8,6	-0,6	-3,5
Asigurări și servicii de pensionare	0	0	-15	-9	3,1	-3,2	-1,0	-2,0
Servicii financiare	0	0	-5	-5	1,2	-0,1	-0,4	-1,0
Servicii de telecomunicații, de informatică și de informații	18	24	86	313	9,7	3,4	5,0	68,5
Telecomunicații	14	2	76	14	-9,4	-3,7	4,6	3,1
Servicii de informatică	3	21	4	289	28,6	11,8	0,2	63,2
Servicii informaționale	1	1	5	9	-0,2	-10,8	0,3	2,1
Alte servicii de afaceri	8	11	6	53	10,4	8,0	0,0	11,7
Servicii personale, culturale și de agrement	0	0	-1	-3	52,2	22,4	-0,1	-0,7
Bunuri și servicii ale administrației publice (n.a.p.)	5	2	6	-1	-1,5	0,3	0,2	-0,2
Taxe pentru utilizarea proprietății intelectuale (n.a.p.)	1	0	-8	-49	-4,6	13,7	-0,6	-10,8

Sursa: *Calcululele autorilor conform datelor BNM.*

Reieșind din cele menționate mai sus, exporturile moldovenești sunt formate, preponderent, din bunuri și servicii cu o intensitate mică în cunoștințe și tehnologii, care au o valoare adăugată redusă și, respectiv, valoare unitară mică.

Exportul de bunuri este format în proporție de circa 1/3 din produse primare (grâu, porumb, semințe de floarea-soarelui, mere ș.a.). Comparativ cu alte state de referință, acest indicator reflectă valori foarte înalte. Cota înaltă a produselor primare în valoarea totală a exporturilor sporește vulnerabilitatea acestora la șocurile externe. Țările exportatoare de produse primare sunt mai mult afectate de înrăutățirea termenilor de schimb și prezintă o volatilitate înaltă vizavi de schimbarea prețurilor pe piețele internaționale. La o altă extremă de produsele primare se află produsele cu o intensitate înaltă în tehnologii, a căror cotă în valoarea exporturilor este infimă - 2%, ceea ce este firesc în contextul unei ponderi foarte mici a unor astfel de activități în structura industriei naționale. În plus, exportul de produse intensive în tehnologii al Republicii Moldova include produse reexportate, cum ar fi produsele medicinale (Fala, 2024).

Prin urmare, valoarea unitară crește semnificativ mai lent în Republica Moldova comparativ cu volumul fizic și este mult mai volatilă, iar pe parcursul ultimilor 20 de ani termenii de schimb au fost negativi din cauza creșterii mai accelerate a prețurilor bunurilor importate comparativ cu cele ale exporturilor. Valoarea unitară a exporturilor este un indicator relevant al sofisticării, calității și al diferențierii produselor exportate.

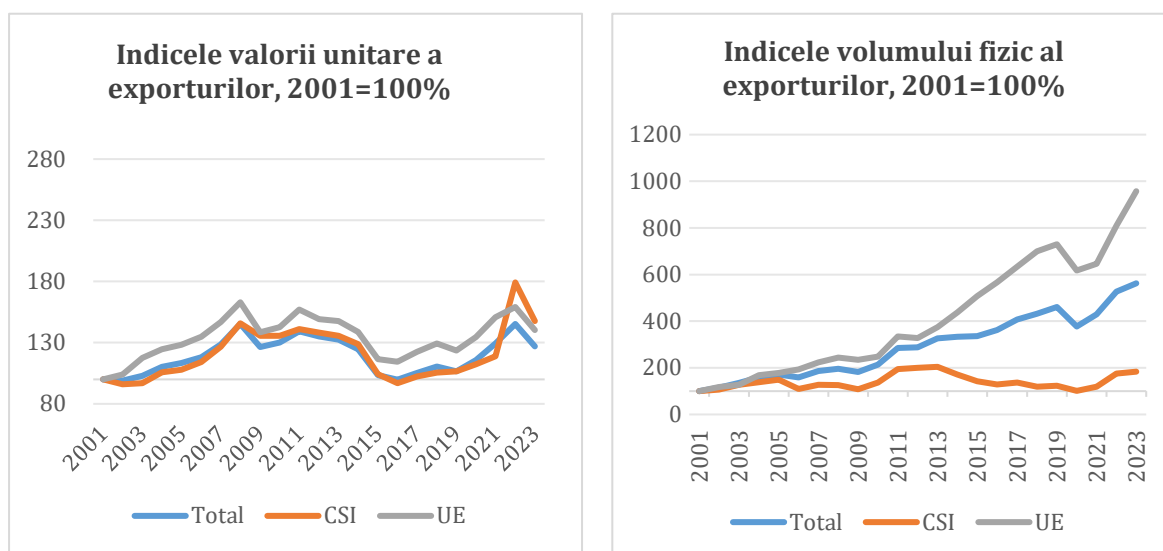

Figura 10. Evoluția valorii unitare și a volumului fizic al exporturilor de bunuri, 2001-2023, %

Sursa: Elaborată conform datelor BNS.

În anii 2000-2010, exporturile de bunuri cu intensitate joasă în tehnologii au crescut cu ritmuri accelerate. În deceniul precedent, însă, exporturile au fost impulsionate, preponderent, de bunuri cu intensitate medie în tehnologii, livrate pe piețele UE. Acest lucru se datorează dezvoltării industriei de fabricare a autovehiculelor și a echipamentelor electrice. Conductoarele electrice, cu precădere cablurile electrice, reprezentau aproximativ 19% din valoarea totală a exporturilor în anul 2019, comparativ cu 9,3% – în 2014 sau 5,9% – în 2010. Aceste evoluții au fost determinate de majorarea ISD în ZEL-uri, care au avut impact asupra creșterii producției orientate spre export. Tendința dată a fost extrem de importantă în contextul în care economia națională a fost

paralizată de criza financiară în anii 2015-2016 și avea nevoie de impulsuri pentru a reveni pe panta de creștere. Efectele acestor evoluții s-au resimțit și pe piața muncii, creșterea industriei date generând o majorare a numărului locurilor de muncă (INCE, 2020). Totodată, în 2022 cota exporturilor de cabluri în valoarea totală a exporturilor s-a redus, inclusiv din contul intensificării unor fluxuri comerciale de produse agroalimentare și de petrol în contextul războiului Ruso-Ucrainean.

Creșterea exporturilor prin atragerea ISD a constituit unul dintre obiectivele majore stabilite de Strategia Națională pentru Atragerea Investițiilor și Promovarea Exporturilor 2016-2020. Estimările, realizate cu ajutorul testului de cauzalitate Granger, indică asupra faptului că în Republica Moldova există o legătură de cauzalitate unidirecțională dintre ISD și PIB, ISD și exportul de bunuri, PIB și exportul de bunuri. Ca urmare a analizei impuls-răspuns, obținută în baza modelului VECM, se estimează că o creștere cu 1% a ISD în Republica Moldova determină o majorare cu 0,09 p.p. a PIB și 0,08 p.p. a exporturilor de bunuri (Toaca și Fala, 2022).

În pofida eforturilor depuse de factorii de decizie în vederea atragerii investitorilor străini, la etapa dată, atestăm o productivitate ne semnificativă a activităților din industria de procesare ce au atras investiții străine directe. Ori, o atenție redusă este acordată impactului ISD-urilor asupra creșterii productivității economiei naționale și a majorării veniturilor populației, dincolo de impactul pozitiv asupra creșterii ocupării și majorării producției pentru export.

Există discrepanțe dintre oferta Republicii Moldova la export și produsele cu cea mai dinamică cerere pe piețele externe. Exporturile Moldovei, în ultimii ani, au fost susținute de livrarea produselor a căror cerere internațională a fost în declin, fapt care, în mod firesc, sporește presiunile competitive asupra producătorilor autohtoni și crește provocările pentru a obține venituri superioare din vânzarea bunurilor produse (Fala, 2024).

În decursul a peste 2 decenii, structura geografică a exporturilor de bunuri s-a modificat esențial, astăzi cea mai mare parte a exporturilor fiind realizate cu țările UE și alte piețe decât cele tradiționale din spațiul CSI. La începutul anilor 2000, CSI, dar mai cu seamă Federația Rusă. Șocurile parvenite din est – restricționarea accesului produselor moldovenești pe piața rusă din cauza măsurilor și a barierelor netarifare, crizele economice din Federația Rusă și Ucraina au cauzat o contractare considerabilă a relațiilor comerciale cu aceste state începând cu anul 2014. Pe de altă parte, acordurile preferențiale de comerț cu UE, care au culminat cu semnarea Acordului de Asociere în anul 2014, care a inclus semnarea unui Acord de liber schimb și cu Turcia, au determinat intensificarea relațiilor comerciale cu statele date.

Analiza creșterii exporturilor pe parcursul ultimului deceniu prin prisma dinamicii acestora de-a lungul marjei intensive și extensive relevă că, în mare parte, majorarea exporturilor este asigurată de sporirea cantităților de bunuri existente pe piețele existente și diversificarea produselor existente pe aceste piețe. În același timp, este extrem de mică contribuția tranzacțiilor cu produse noi și penetrarea piețelor noi de către furnizorii existenți în pofida gradului redus de diversificare a exporturilor, comparativ cu țările din Europa Centrală, în timp ce dinamica exporturilor este influențată negativ de stingerea sau diminuarea livrărilor produselor existente.

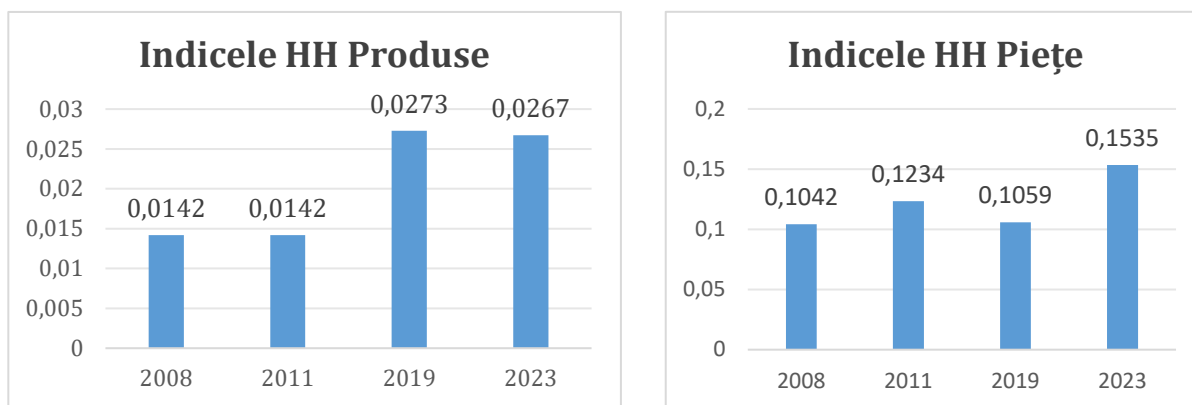

Figura 11. Indicele Herfindahl Hirschman în Republica Moldova pe piețe și produse

Sursa: *Elaborată conform datelor WITS*

Diversificarea exporturilor pe marja extensivă este critică pentru accelerarea exporturilor și a ocupării în țările în curs de dezvoltare și emergente (Reis, Farole, 2012). Adoptarea și implementarea Strategiei de diversificare a exporturilor solicită agenților economici de a reacționa activ la oportunitățile oferite de piețele externe, dar, cu precădere, consolidarea potențialului său productiv prin creșterea volumului și calității capitalului productiv și a celui uman, îmbunătățirea tehnologiilor utilizate. În Moldova de la finele anului 2000 se atestă o tendință generală de creștere a concentrării exporturilor de produse pe piețe și produse (dezagregat la nivel de 6 cifre). Având în vedere nivelul semnificativ mai mare de concentrare comparativ cu țări mai mari ca teritoriu și mai dezvoltate precum România (0,009-HHIProduse, 0,069 - HHIPiețe) și Polonia (0,004 - HHIProduse, 0,096 - HHIPiețe), dar și cu dimensiuni comparabile ca populație și teritoriu (Letonia - 0,010 HHIProduse, 0,065 - HHIPiețe), precum și numărul de produse exportate și a destinațiilor, diversificarea este un obiectiv important în dezvoltarea exporturilor.

Cota companiilor exportatoare, dar și densitatea întreprinderilor noi create la 10000 de persoane economic active sunt relativ mici în Moldova în comparație regională (Banca Mondială, 2019), ceea ce ar putea constitui o explicație pentru diversificarea redusă a exporturilor și pentru valoarea mică a acestora. Deși anual peste 200 de companii stabilesc relații noi de export (a căror valoare este mai mult de 10 mii USD), în anul următor, de fapt supraviețuiesc mai puțin de jumătate. Spre exemplu din 232 relații noi de export stabilite în anul 2018 în Moldova, doar 49% au supraviețuit în anul 2019, iar în anii următori rata de supraviețuire a scăzut și mai mult. În același timp, seriile de date indică asupra faptului că se poate întâmpla ca unele relații să „reînvie” în următorii ani, aspect important care trebuie luat în considerație de către factorii de decizie din mai multe perspective.

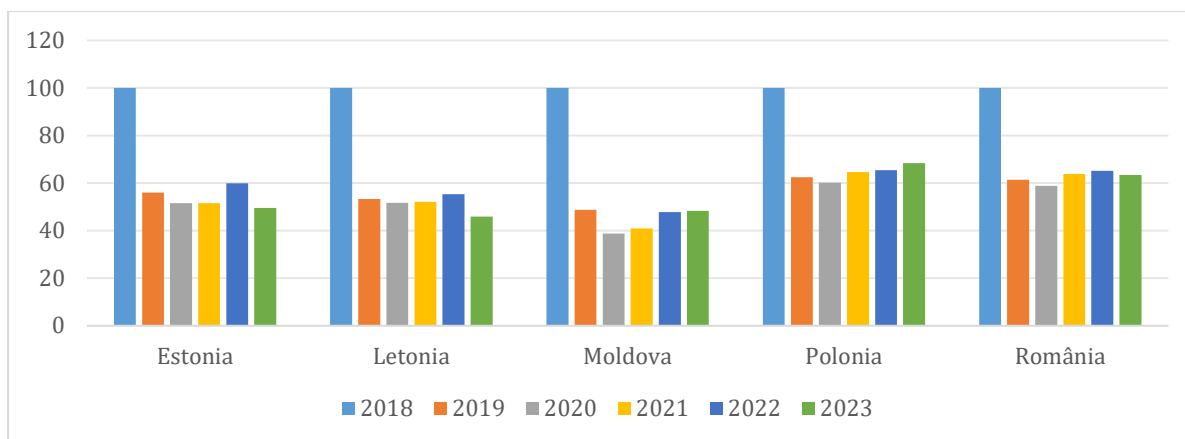

Figura 12. Indicele Herfindahl Hirschman în Republica Moldova pe piețe și produse

Sursa: *Elaborată conform datelor WITS*

De asemenea este necesar să fie asigurată continuitatea măsurilor de politici orientate spre creșterea exporturilor, întrucât rezultatele se pot materializa într-un termen mai lung de un an. Pentru a asigura sustenabilitatea eforturilor de majorare a exporturilor este necesară o monitorizare a acțiunilor la faza de post implementare.

2. Factorii determinanți ai competitivității exporturilor în Republica Moldova

3.1 Implicațiile producției și productivității asupra competitivității exporturilor

Evoluția economiei moldovenești de-a lungul perioadei de independență indică asupra adoptării în această perioadă a unor modele de creștere economică care s-au soldat cu un progres lent al reformelor structurale și au determinat un grad redus de adaptare a economiei la diverse șocuri interne și externe. După aproximativ treizeci de ani de tranziție, majoritatea țărilor din regiune au reușit să progreseze în ceea ce vizează sporirea veniturilor reale pe cap de locuitor, făcând parte în categoria țărilor cu venituri medii superioare, iar altele, cum ar fi: Cehia, Slovacia, Slovenia, Estonia, Letonia, Lituania, Polonia, Ungaria, sunt categorisite astăzi ca țări cu venituri înalte. Moldova, începând cu anul 2021, după 30 de ani de tranziție, a intrat în categoria țărilor cu venituri medii superioare. În 2023, PIB pe cap de locuitor în Republica Moldova era de 6650 USD. Conform estimărilor, în funcție de paritatea puterii de cumpărare, PIB per locuitor în Republica Moldova constituia 17.384 mii USD internaționali. Comparativ cu țările cu o economie emergentă și în curs de dezvoltare din Europa, Republica Moldova este printre statele ce dispun de cel mai mic nivel al PIB pe cap de locuitor. Discrepanța față de media țărilor din Europa și Asia Centrală (exclusiv țările cu un nivel înalt de dezvoltare), țările UE, inclusiv din Europa Centrală, rămâne a fi impunătoare. În dinamică, discrepanțele se reduc treptat, totodată, convergența se produce lent. Or, alte state din Europa Centrală, care s-au integrat în spațiul UE în ultimele 2 decenii, înregistrează progrese semnificativ mai înalte. În acest context, este relevantă experiența țărilor Baltice – Letonia, Lituania, a Estoniei și a României. În perioada anilor 2011-2019, decalajul dintre Moldova și țările UE, în ceea ce privește PIB per capita (PPP prețuri constante) s-a redus. Astfel PIB exprimat în PPP, prețuri constante constituia în 2011 în Moldova 22% din nivelul UE, iar

în 2019 - 28%. În același timp, în următorii 5 ani, convergența s-a produs mult mai lent, în anul 2023 indicatorul constituia 29%.

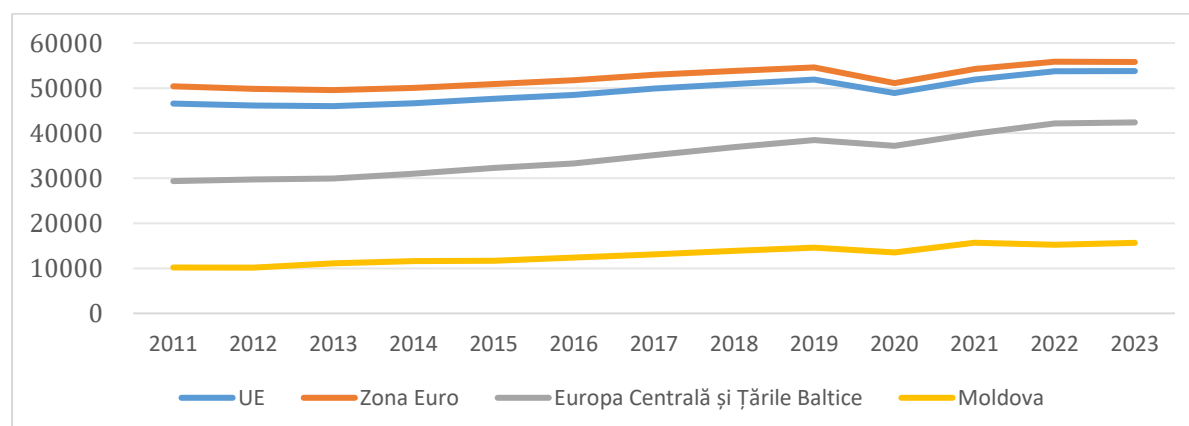

Figura 13. GDP per capita, PPP (constant 2021 international \$)

Sursa: *Elaborată de autor în baza datelor World Bank.*

Menținerea acestor decalaje este cauzată de creșterea economică lentă în Republica Moldova. În perioada anilor 1991-2023 pot fi distinse 5 etape majore în creșterea economică a țării. În perioada anilor 1991-1999, PIB-ul Republicii Moldova s-a diminuat cumulativ, cu circa 60% comparativ cu anul 1990 conform estimărilor autorilor. După cum a fost menționat, Republica Moldova se numără printre statele care și-au reluat creșterea economică cel mai târziu după obținerea independenței. Astfel, economia a revenit pe o traiectorie de ascensiune începând cu anul 2000, iar în anii 2000-2008 a sporit destul de rapid în contextul reformelor promovate și a bazei de creștere foarte mici atestată la finele anilor '90. După criza mondială din anii 2008-2009, creșterea economică a început să tempereze vizibil. Prin urmare, ritmurile medii anuale de creștere în perioada ultimilor 20 de ani au fost insuficiente pentru a recupera pierderile înregistrate în anii 90 (Stratan, Toaca, Fala, 2021). În anii 2020 și 2022 au fost marcați de criza mondială produsă de pandemia Covid-19 și războiul ruso-ucrainean.

Strategia de dezvoltare Moldova 2020, aprobată în 2011, își propunea redresarea economiei și menținerea creșterii economice la un nivel mediu anual de cel puțin 5,9% în perioada anilor 2012-2020, comparativ cu nivelul de 4,7% anticipat în scenariul de bază. De fapt, dinamica înregistrată pe parcursul deceniului precedent s-a plasat cu mult sub nivelul anticipărilor din scenariul de bază al SND Moldova 2020, anual, în medie, creșterea PIB fiind de 2,6%. Prin urmare, în anul 2020, PIB-ul creat în economia națională depășea cu circa un sfert nivelul anului 2011 (figura 2.16), în timp ce SND 2020 prevedea în scenariul de bază o creștere cu 50%, iar în scenariul alternativ – cu 67,5% .

În lipsa unor reforme socio-economice corespunzătoare pentru atenuarea efectelor recente crize și înlăturarea constrângerilor sistemice istorice, această traiectorie de creștere lentă s-ar putea menține pe termen lung.

Creșterea economică în Republica Moldova este vulnerabilă la diverse șocuri interne și externe. Fiecare deceniu de tranziție a fost marcat de câte o criză economică

indusă de crize economice regionale sau mondiale. Totodată, în ultimii 10 ani, Republica Moldova a trecut prin faze de recesiune o dată la 3 ani, determinate de: condiții climaterice nefavorabile (2012, 2015, 2020, 2023); criza sistemului financiar din 2014-2015; instabilitatea politică; criza economică și geopolitică în Rusia și Ucraina care s-a manifestat, în principal, în prima jumătate a deceniului precedent; declinul puternic al prețurilor internaționale la diverse produse în prima jumătate a anului 2014-2016; pandemia Covid-19 (2020), războiul ruso-ucrainean.

Analiza surselor de creștere economică indică asupra faptului că Republica Moldova utilizează într-o măsură mai mică resursele sale umane decât potențialul său, iar decalajele în productivitatea muncii sunt mari și se diminuează lent comparativ cu țările UE.

Forța de muncă. Conform datelor statistice, numărul populației țării este în scădere. La 1 ianuarie 2024, numărul populației constituia 2,4 mil. persoane în comparație cu circa 3,5 mil. persoane în anul 1997 (exclusiv regiunea din partea stângă a Nistrului). În perioada anilor 2014-2024 (1 ianuarie), numărul populației a scăzut cu 446. persoane. Prognozele pe termen lung indică asupra continuării tendinței date în următoarele decenii (Centrul de Cercetări Demografice, INCE).

De asemenea, atestăm că sporul natural este negativ începând cu anul 2017. Ponderea populației vârstnice în structura populației este mare; fertilitatea este joasă, iar fenomenul emigraționist rămâne a fi destul de intens, inclusiv în rândul femeilor, persoanelor tinere cu studii superioare și a populației aptă de muncă. De altfel, emigrația este un factor determinat în scăderea numărului populației Republicii Moldova. Conform estimărilor, către anul 2020, stocul emigranților moldoveni constituia circa 1,1 mil. persoane, dintre care peste 52% sunt femei (IOM, 2021).

Rata de activitate în Republica Moldova este extrem de mică în comparație cu țările din Europa Centrală și majoritatea statelor din Europa de Sud-Est, în condițiile unei rate a șomajului joase. În anul 2023, rata de ocupare constituia 43%, iar rata șomajului – 4,6%. În mediul rural, rata de ocupare este și mai redusă. Prin urmare, se atestă o ocupare redusă a populației pe fundalul unei creșteri economice lente. Ori creșterea economică lentă poate fi explicată și prin valorificarea redusă a potențialului uman existent. Densitatea întreprinderilor noi create la 10 000 de persoane în vârstă aptă de muncă este mică în Republica Moldova comparativ cu țările de referință din Europa Centrală. Pe parcursul a mai multor ani, numărul întreprinderilor noi create scade, în timp ce sporește numărul celor reziliate din registrul de stat al întreprinderilor, iar rata netă de creștere a întreprinderilor este negativă. Conform estimărilor autorului, în țările baltice, în medie, numărul întreprinderilor active în industriile și serviciile de piață¹, raportat la 10000 de locuitori, este de circa 4 ori mai mare comparativ cu întreprinderile înregistrate în aceste activități în Republica Moldova. Dacă am lua în considerație întreprinderile active din Moldova, atunci decalajul ar crește și mai mult.

Pe lângă rata scăzută de înființare a întreprinderilor, circa $\frac{3}{4}$ din acestea sunt active, iar rata de supraviețuire a firmelor moldovenești este foarte redusă, în special, în

¹ Business Economy – CAEN 2: B-J, L-N, S95 conform clasificării Eurostat.

cazul firmelor din industrie și a întreprinderilor cu capital străin. Conform datelor statistice pentru anul 2021, mai puțin de jumătate din întreprinderile nou-create reușesc să supraviețuiască în următorii doi ani după momentul înființării. Rata de supraviețuire la 1 an este de 47,7% (a întreprinderilor create în 2020), iar rata de supraviețuire la 2 ani – circa 44,5% (a întreprinderilor create în 2019). În industrie, șansele de a supraviețui sunt și mai mici, circa 1/3 din firme supraviețuiesc în cel de-al doilea an de activitate. Pentru comparație, în UE, rata de supraviețuire în anul următor de la creare este peste 80%, iar în medie, jumătate din firme reușesc să supraviețuiască mai mult de 5 ani. De asemenea, datele arată că întreprinderile străine în Republica Moldova au o rată semnificativ mai mică de supraviețuire comparativ cu celelalte întreprinderi, constituind 36,7 % în următorul an de activitate și 27,9% peste 2 ani de activitate. Aceste constatări sunt concludente în contextul în care a fost determinat că întreprinderile exportatoare reușesc cu greu să se mențină pe piețele externe. În același timp piața internă este foarte mică pentru întreprinderile de dimensiuni mai mari și greu de accesat pentru întreprinderile mai mici, existând presiuni competitive și o multitudine de constrângeri ce rezultă din eficiența redusă a politicii concurențiale.

Dezechilibrele pieței muncii, caracterizate de o cerere mică pentru forța de muncă în satele și orașele mai mici, cu o locație mai îndepărtată de capitală, salariile medii joase în profil regional și necorespunderea competențelor populației cu cele ale angajatorilor constituie factorii esențiali care descurajează antrenarea populației în vârstă aptă de muncă în câmpul muncii. Cauzele inactivității economice enunțate în cadrul Anchetei forței de muncă sunt următoarele: vârsta de pensionare, necorespunderea studiilor/formării profesionale cu cerințele angajatorilor, angajamentele familiale sau deținerea unui loc de muncă peste hotarele țării. Studiul pieței muncii din Republica Moldova (GIZ, 2020) denotă câteva tendințe negative ce marchează piața muncii în Republica Moldova, precum: creșterea ocupării informale, în special, din contul persoanelor antrenate în agricultură și construcții care denotă modificarea structurală lentă a economiei naționale (peste 1/5 din populația ocupată este antrenată în sectorul agricol comparativ cu circa 14% în industrie, sector cu potențial semnificativ mai mare de creștere a productivității muncii); ponderea mare a locurilor de muncă ce necesită competențe joase sau medii (peste 70% din total), în timp ce ponderea locurilor de muncă, ce necesită competențe înalte, a crescut foarte lent; concentrarea excesivă a ocupării în întreprinderile micro- (circa 20,7% din salariați comparativ cu 18,7% în întreprinderile mijlocii), fapt ce are un impact negativ asupra competitivității și productivității muncii. Nivelul productivității corelează pozitiv cu dimensiunea întreprinderilor. La fel, cu cât crește vârsta și dimensiunea întreprinderilor de talie mică, cu atât devin mai pregătite de a ieși pe piețele externe, unde concurența este și mai acerbă comparativ cu piața locală (Aculai et. al., 2012). Productivitatea întreprinderilor și complexitatea exporturilor, în același timp, depinde și de sofisticarea afacerilor, care este la un nivel scăzut în Republica Moldova comparativ cu statele din Europa Centrală.

Ținând cont de faptul că este evident faptul că nu toate întreprinderile reușesc să supraviețuiască, este esențial de a asigura condițiile necesare pentru crearea a cât mai multe întreprinderi și de a susține creșterea productivității acestora.

Productivitatea muncii. În Republica Moldova, productivitatea muncii este extrem de joasă comparativ cu cea obținută în țările Europei Centrale și de Sud-Est. În perioada anilor 2014-2020, aceasta a crescut în mediu cu circa 2,2% (rata medie anuală compusă). Iar convergența productivității muncii în Republica Moldova cu cea a țărilor din Europa Centrală se produce lent (Stratan și Fala, 2021).

Productivitatea muncii influențează nivelul salariilor în țară și, corespunzător, explică discrepanțele în veniturile reale ale populației. Printre mai multe state din regiune – Letonia, Lituania, România, Turcia, Macedonia, Bosnia și Herțegovina, Bulgaria – Moldova este țara unde salariul mediu anual al unui angajat (exprimat în Euro) este cel mai mic. De altfel, alături de Georgia, Kârgâzstan și Tadjikistan, Republica Moldova se numără printre statele cu cel mai mic nivel al salariului minim în Europa și Asia Centrală (ILO; 2020). Aceste evoluții determină emigrarea populației din Moldova, inclusiv a persoanelor tinere și cu studii superioare care sunt în căutarea unor oportunități de obținere a unor studii mai calitative și locuri de muncă bine plătite (Tabac și Găgăuz, 2020).

O cotă impunătoare a persoanelor ocupate este antrenată în activități de producere a bunurilor cu intensitate tehnologică redusă, în timp ce doar un număr mic de angajați lucrează în activități de producere cu intensitate înaltă în tehnologii. De altfel, același lucru se referă și la serviciile Hi-Tech. 1/5 din populație ocupată lucrează în agricultură, unde productivitatea muncii, în medie, este de peste 4 ori mai mică decât în servicii și industria manufacturieră (INCE, 2019). Industria, în medie, înregistrează cea mai mare productivitate în Moldova, care este reprezentată în proporție de 85% de industria manufacturieră. În industria manufacturieră, 2/3 din salariați lucrează în activități care, per general, sunt reduse în tehnologii, acestea generând peste 60% din producția industrială manufacturieră. Pe de altă parte, în activități cu intensitate înaltă în tehnologii sunt angajați doar 1% din salariații din sectorul real al industriei manufacturiere, generând 2% din producția industrială. În același timp, activitățile cu intensitate medie-înaltă în tehnologii din sectorul real, precum: fabricarea substanțelor și produselor chimice, fabricarea echipamentelor electrice, mașinilor și utilajelor, autovehiculelor și remorcilor și altor mijloace de transport, care angajează circa 1/5 din salariații din industria manufacturieră, generează, în medie, o valoare a producției industriale, per angajat, inferioară celorlalte grupe de activități industriale, inclusiv cu intensitate redusă. Acest lucru argumentează concluziile Studiului privind piața forței de muncă în Republica Moldova (GIZ, 2020) în ceea ce privește concentrarea cererii forței de muncă în activități ce necesită competențe joase sau medii.

Productivitatea muncii depinde de capitalul utilizat în procesul de producție și de alți factori care determină eficiența utilizării factorilor de producție.

Capitalul. În Republica Moldova, stocul de capital atât în sectorul public, cât și în cel privat, raportat la o persoană ocupată, este cu mult inferior țărilor din Europa Centrală, în plus, infrastructura de producere este deseori depășită (INCE, IDEPE, 2013).

Activitatea investițională în Republica Moldova are un caracter anost. După un prim deceniu de tranziție, în care investițiile au fost, în mare parte, în scădere, începând cu anul 2001 și până în 2007 acestea au reanimat. O contribuție pozitivă și

semnificativă la creșterea acestora au avut atât investițiile din sectorul public, cât și cel privat. De asemenea, menționăm că au sporit și influxurile de ISD, care, în anul 2008, au înregistrat valoarea maximă pentru perioada de tranziție în economia națională, constituind 711 mil. USD, ceea ce reprezenta circa 11% din PIB.

În anii 2000-2008, volumul investițiilor în active materiale a crescut de 2,6 ori, iar în valori nominale – de la 1759 mil. lei la 18225 mil. lei. În această perioadă, cota investițiilor în sectorul privat s-a dublat de la 22,3 la 43,4%, în sectorul străin – de la 5,3 la 13,2%, în timp ce cota sectorului public, public-privat și a întreprinderilor mixte cu capital străin și local a prezentat diminuare, reprezentând 23,6%, 1,6% și, respectiv, 18%.

FBCF, raportată la PIB, depășea 30% în anii 2007-2008, nivel care nu a mai fost atins ulterior. Totuși, în 2008, în contextul în care economia mondială a suportat o criză puternică economico-financiară, volumul de investiții în economie a temperat semnificativ, iar în 2009 s-a contractat cu circa 1/3, în special, a fost evidențiată o scădere puternică în sectorul privat, străin și mixt.

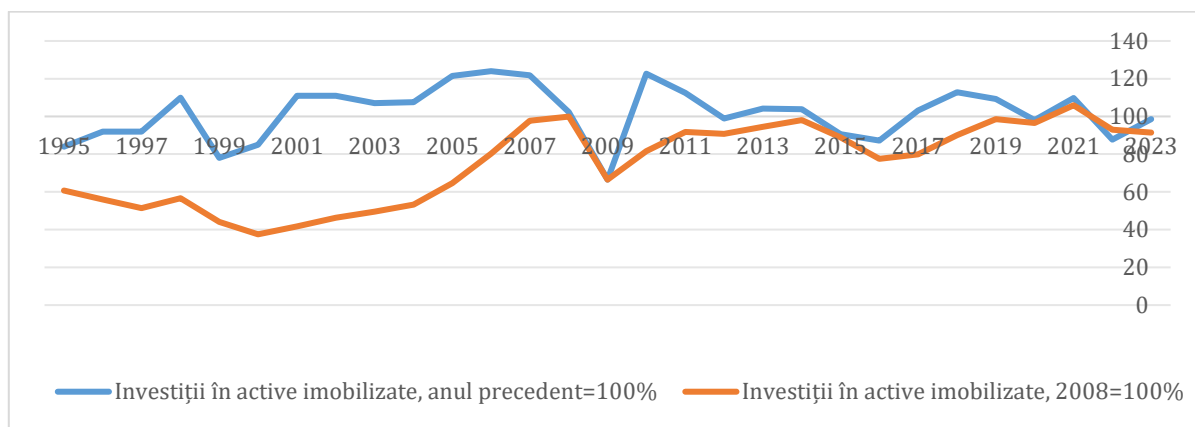

Figura 14. Investițiile în active materiale pe termen lung, 1995-2023

Sursa: *Calculule autorului în baza datelor BNS.*

Începând cu deceniului precedent, atestăm că investițiile au stagnat, fiind resimțită o reanimare a acestora, în special, în anii 2018-2019, care a fost întreruptă din nou de criza economică cauzată de pandemia Covid-19. Dinamica investițională în această perioadă a fost afectată negativ de declinul economic mondial din anul 2009. Ulterior, în anii 2015-2016, un amalgam de crize, precum: impunerea de noi bariere tarifare și netarifare de către Federația Rusă pentru importul de produsele originare din Republica Moldova, recesiunea regională, criza financiară cauzată de devalizarea sectorului bancar, instabilitatea politică, comprimarea agriculturii din cauza condițiilor climaterice nefavorabile, a cauzat o scădere cumulativă a investițiilor cu 21% față de anul 2014. În 2020 investițiile au scăzut din nou și după o ușoară recuperare în 2021, războiul din Ucraina a cauzat scăderea investițiilor cu 12% și, corespunzător 1,5% în 2022-2023.

Majorarea investițiilor în sectorul public a determinat restabilirea activității investiționale în anul 2017, cu toate acestea, din cauza eficienței reduse a investițiilor în sectorul public, rezultatele nu sunt la nivelul așteptărilor. Investițiile private au reluat

dinamica pozitivă în anul 2018, ceea ce a permis în 2019 recuperarea nivelului investițiilor, atestat în 2014, dar nu și atingerea valorilor de până la criza din anul 2009. Ritmurile de creștere a investițiilor din anii 2017-2019 au fost materializate într-o majorare a cotei FBCF în PIB până la 25,6% în 2019, nivel care este comparabil cu valorile înregistrate în alte statele din regiune, dar semnificativ mai mic comparativ cu perioada de până la criza din 2009. În Republica Moldova, media anuală a procentului producției interne brute investite în perioada anilor 2019-2023 a fost de 23%, ceea ce reprezintă un rezultat destul de modest, ținând cont că în UE și Europa Centrală și țările Baltice valoarea indicatorului constituie 22%.

De menționat că există câteva explicații ce ar argumenta tendințele date. Prima explicație se referă la cererea mică pentru investiții capitale, dat fiind populația antreprenorială mică, nivelul redus de sofisticare a afacerilor, dar și sub-utilizarea capitalului de către unele întreprinderi, în special în perioade de criză – fenomen caracteristic economiilor ce au parcurs tranziția din Europa Centrală și de Est.

O altă explicație vizează veniturile mici ale populației care permit doar formarea unor economii destul de modeste, fapt ce, în mod firesc, determină nivelul redus al activității investiționale. Ponderea economiilor brute în PIB a prezentat o tendință generală de descreștere pe parcursul ultimilor ani și s-a diminuat până la 9% din PIB-ul țării în 2023 – un indicator cu mult sub nivelul mediu al țărilor din Europa Centrală (22%) și UE(26%).

O a treia explicație este costul înalt al capitalului împrumutat, din cauza ratelor dobânzilor înalte la instrumentele disponibile de finanțare a afacerilor (Koriakin, Pinte, Bush, 2021) și a diversității reduse a instrumentelor de finanțare a afacerilor. Cota creditului privat, raportat la PIB în Moldova, nu reprezenta decât 27,8% în anul 2020 (25,8% în 2023 comparativ cu 37,9% – în Europa Centrală și 80% – în UE. Conform studiului Enterprise Survey al Băncii Mondiale, fiecare al treilea antreprenor în Moldova consideră accesul la finanțe drept o constrângere majoră. Ratele dobânzilor sunt mari în comparație cu media țărilor UE care corelează pozitiv cu nivelul inflației. Șocul inflaționist din anul 2022 și reacția politicii monetare a determinat creșterea ratelor de bază până la 15,5% în luna mai, ceea ce semnifică un nivel comparabil cu cel din perioada crizei financiare din anul 2015. În Republica Moldova este dificil a califica sectorul bancar drept unul matur, iar sectorul financiar este slab diversificat. De asemenea, instrumentele de finanțare a afacerilor sunt slab diversificate și, în mare parte, sunt reprezentate de credite contractate de la Băncile Naționale sau linii de credite acordate de către Instituțiile Financiare Internaționale prin intermediul băncilor comerciale. În contextul dat, o măsură relevantă este creșterea educației financiare a întreprinderilor și a populației în ansamblu (Koriakin, Pinte, Bush, 2021), pentru a fi îmbunătățite abilitățile de planificare și dezvoltare a afacerilor, nemijlocit de identificare și valorificare a diferitor oportunități de finanțare a proiectelor investiționale.

În țările membre ale UE, inclusiv țările din Europa Centrală, Fondurile Europene structurale au influențat pozitiv productivitatea întreprinderilor și ocuparea, impulsivând acumularea de capital și productivitatea totală a factorilor (PTF). Totodată, cercetările indică asupra faptului că în special companiile de dimensiuni mai mari, cu un nivel inițial redus al capitalului și o productivitate joasă beneficiază cel mai mult de

fondurile date, acestea fiind o alternativă pentru sursele de finanțare externe costisitoare și greu de accesat (Benkovskis, Tkačevs, Naomitsu Yashiro; 2018).

În Republica Moldova, o serie de programe de susținere a întreprinderilor mici și mijlocii sunt oferite de către Organizația de dezvoltare a Afacerilor (ODA), nemijlocit pentru valorificarea resurselor financiare alocate de către Banca Mondială pentru sporirea accesului IMM-urilor la finanțare și dezvoltarea competitivității exporturilor. În acest context, pot fi menționate: Pare, Start pentru tineri, ECO IMM, Femei în afaceri, Internaționalizare IMM, Retehnologizare IMM și Transformare Digitală ș.a.

Pe parcursul ultimilor 20 de ani, Republica Moldova promovează atragerea ISD. Totodată, printre țările în tranziție din regiune (din Europa de Sud-Est și CSI), Moldova reușește să atragă puține ISD. În perioada anilor 2010-2020, Moldova a atras, în medie, anual, ISD în valoare de 2,9% din PIB, comparativ cu 4,1% – în țările din Europa Centrală și 3,4% – în UE, 3,3% – în Macedonia, 8,2% – în Georgia și 11,6% – în Muntenegru. În anii 2023 - Republica Moldova a atras, în mediu, anual, ISD nete raportate la PIB în valoare de 3%, un nivel comparabil cu cel din țările Europei Centrale, însă de două ori mai mic comparativ cu Georgia.

Prin urmare, stocul de ISD, acumulat în economia națională în valoare de 5,5 miliarde USD, constituia 33% din PIB la finele anului 2023. Valoarea influxului de ISD, atât per locuitor, cât și per angajat, este cu mult inferioară în comparație cu majoritatea statelor europene. Există mai mulți factori explicativi în acest sens, printre care: instabilitatea politică, dimensiunea pieței, costul capitalului uman existent ș.a. Existența unui cadru legal stabil și predictibil în țara-gazdă este un factor cheie în luarea unei decizii de realizare a ISD de către companiile multinaționale, iar circa 2 din 3 investitori vor renunța la planurile lor investiționale sau vor decide să le retragă în condițiile unui risc politic sporit (Kerkapoly, 2021). În clasamentele internaționale, Republica Moldova este clasată în grupul țărilor cu risc înalt pe țară din cauza riscului economic, politic și financiar mare. Alături de Muntenegru sunt unicele țări din Europa clasate în acest grup (Allianz, 2022). Capitalul uman din Republica Moldova este evaluat inferior comparativ cu țările din Europa Centrală conform Indicelui Capitalului Uman, elaborat de Banca Mondială, iar în ceea ce privește dimensiunea pieței, Moldova este plasată printre statele cu cea mai mică piață în Raportul Global al competitivității 2019 și în Global Innovation Index 2024. Deschiderea economică și armonizarea infrastructurii calității cu țările dezvoltate este un stimulent pentru atragerea investițiilor străine pe verticală în condițiile unei piețe locale mici. În același timp, progresele de ajustare a infrastructurii calității sunt ne semnificative.

Productivitatea totală a factorilor (PTF) sau, altfel zis, eficiența utilizării muncii și a capitalului productiv a avut o influență determinată în asigurarea creșterii economice în anii 2000, iar după criza din 2009 se atestă, însă, o scădere a influenței acesteia la majorarea creșterii economice, cauzând temperarea ritmurilor de creștere economică.

Contribuția forței de muncă la creșterea economică este foarte mică, fiind chiar negativă în anumiți ani (FMI, 2019; Toaca, 2019), fapt determinat de procesul intens de emigrație și de diminuarea ratei de ocupare. Menționăm că aportul capitalului crește, dar,

totuși, destul de lent, dat fiind cererea redusă pentru investiții noi și constrângerile eminente legate de finanțarea acestora. Un impact impunător asupra creșterii economice, în special în anii 2000, a avut productivitatea totală a factorilor. Rezultatele, obținute în cadrul mai multor cercetări, realizate pentru cazul Republicii Moldova, sunt concludente cu rezultatele altor cercetări efectuate pe exemplul țărilor în tranziție din Europa Centrală și de Est și țările CSI (Iradian, 2009; Alam, et al., 2008).

Creșterea considerabilă a PTF în al doilea deceniu de tranziție, în special în țările care au cunoscut o puternică contractare a economiilor după obținerea tranziției, a fost explicată prin sporirea capacităților de utilizare a capitalului fizic, iar în unele țări – prin majorarea forței de muncă disponibilizată în perioada de tranziție, fapt care explică contribuția mică a acumulării de capital (Alam, et al., 2008).

Reformele promovate în vederea încurajării spiritului antreprenorial privat, a reformării întreprinderilor și a proceselor de producție explică contribuția PTF la creșterea economică. Moldova a reușit să realizeze rapid reforme în domeniul liberalizării comerțului și a prețurilor, pentru a asigura convergența totală sau apropiată de țările cu economie de piață dezvoltate. În același timp, restanțele sunt majore în ceea ce privește reformele pe dimensiunea privatizării întreprinderilor mari și eficiența privatizării proprietăților private mici, guvernarea și restructurarea întreprinderilor și politica concurențială, factori care stagnează tranziția la economia de piață și limitează activitatea investițională. În acest fel, reformele structurale se produc lent și nu încurajează migrarea factorilor de producere din activitățile cu productivitate joasă în cele cu productivitate înaltă (World Bank, 2019).

Structura ocupării s-a schimbat de-a lungul tranziției printr-o realocare a forței de muncă din sectorul agricol către cel manufacturier și de servicii. Totodată, migrația se face către activități ce necesită, în mare parte, competențe reduse sau medii și generează o valoare adăugată joasă. Factorii interni ai companiilor au, mai cu seamă, o contribuție negativă la creșterea PTF în cadrul sectoarelor, chiar și a celor promițătoare în contextul creșterii productivității muncii (Banca Mondială, 2019).

În acest context, menționăm că capitalul fizic, inovațiile și calitatea forței de muncă vor reprezenta factori catalizatori ai creșterii productivității muncii pe termen lung în țările lumii, iar Moldova nu este o excepție (Dieppe, 2021). Prin urmare, îmbunătățirea mediului de suport, precum: instituțiile, infrastructura, mediul social și politicile, este indispensabilă.

Chestionarul privind activitatea de inovare a întreprinderilor în anii 2021-2022 indică asupra faptului că doar un procent mic din întreprinderi (11,4% din total întreprinderi) adoptă anumite inovații, iar numărul acestora a fost în continuă scădere, începând cu primul chestionar realizat în 2015-2016. Prin urmare, majoritatea întreprinderilor nu implementează inovații (BNS, 2023).

O parte din inovațiile realizate de întreprinderile moldovenești se referă la digitizarea activității întreprinderilor, proces care asigură o serie de avantaje pentru creșterea acestora. Deși infrastructura telecomunicațiilor este evaluată înalt în clasamentul E-Guvernare (ONU, 2020), numărul persoanelor juridice, în Republica Moldova, care dispun de calculatoare și de pagini web este foarte mic.

Republica Moldova înregistrează o performanță redusă comparativ cu media atestată pentru țările Europei Centrale în toate domeniile de activitate ale unei economii care stimulează inovațiile: instituții, capital uman și cercetare, infrastructură, sofisticarea pieței și a businessului, decalajul fiind mare și în ceea ce privește rezultatele obținute în domeniul cunoștințelor, tehnologiilor și creativității. În aspect comparativ cu țările de referință sus-menționate, activitatea de inovare este stânjenită, în special, de factorii critici, cum ar fi: *cadrul regulator și politic existent în țară (instituții)*; *performanța logistică și valoarea PIB-ului creat per unitate de energie utilizată (infrastructura)*; *dimensiunea pieței și ponderea creditului privat în PIB (sofisticarea pieței)*; *cheltuielile brute realizate de mediul privat în activitățile de cercetare și dezvoltare raportate la PIB*; *cheltuielile brute în cercetare și dezvoltare finanțate de mediul privat și din străinătate*; *disponibilitatea capitalului de risc*; *colaborarea dintre universități și industrie în domeniul cercetării și dezvoltării și dezvoltarea clusterelor și dezvoltarea clusterelor (sofisticarea businessului)*; *speranța de viață școlară și cheltuielile brute în domeniul cercetării și dezvoltării raportate la PIB (capitalul uman)*. Poziția joasă în clasament la sub-indicele de efort al IGI corelează cu poziții joase în ceea ce privește impactul cunoștințelor produse – cheltuieli pentru procurarea softurilor, pentru obținerea certificatelor de calitate, lucrări științifice și tehnice produse per milioane PIB creat (PPP) și citate în baze de date internaționale, creșterea productivității muncii, complexitatea producției și a exporturilor, intensitatea tehnologică a exporturilor (Dutta, et al., 2021).

Inovațiile, în special inovațiile de produs, determină un nivel superior al productivității. La rândul lor, întreprinderile mai inovative și productive sunt mai susceptibile în internaționalizarea afacerilor – de a importa și de a ieși, extinde și menține pe piețele străine. De altfel, există o legătură cauzală reciprocă dintre activitatea de export și productivitate. Aceste constatări au o implicație majoră asupra politicilor publice. Pe de o parte, eliminarea constrângerilor de acces pe piețele externe permite companiilor de a penetra pe piețele externe cu diferențe mici de costuri comparativ cu piața internă și de a beneficia de avantajele acestora, în special în cazul piețelor mai sofisticate. Importanța extinderii piețelor este incontestabilă pentru creșterea întreprinderilor, pentru a valorifica economiile de scară. Pe de altă parte, după cum relatează teoria economică și structura IGI, complexitatea producției și a exporturilor, dar și productivitatea depind de un spectru larg de factori ce influențează inovațiile, mediul de afaceri și investițiile în ansamblu (Stratan și Fala, 2022).

La nivel internațional și, în special, în Europa este cercetat rolul eficienței alocative în calitate de variabilă explicativă a temperării creșterii productivității în UE și a competitivității exporturilor. Eficiența alocativă măsoară ce proporție ocupă cele mai productive întreprinderi în cea mai mare cotă de piață, iar creșterea acesteia determină majorarea exporturilor (Mauro, et al., 2018). În Republica Moldova nu există cercetări privind eficiența alocativă și sunt puține studii ce realizează o analiză comprehensivă a productivității intra- și inter-sectorială care ar fi relevante în elaborarea și implementarea eficientă a unor politici orientate spre creșterea productivității și a competitivității internaționale.

3.2 Constrângerile antreprenorilor în vederea sporirii exporturilor

Majorarea volumului producției și, în particular, a productivității au un rol determinant în sporirea exporturilor Republicii Moldova. În baza celor relatate în subcapitolul precedent, rezumăm câteva aspecte importante: în Republica Moldova numărul populației antreprenoriale și exportatoare este mic; în câmpul muncii este antrenat doar un număr mic al populației aptă de muncă; resursele umane sunt alocate în activități de producere care generează o productivitate mică/produse cu valoare adăugată joasă; sectorul manufacturier, care, în medie, este mai productiv decât celelalte sectoare, are o pondere mică în PIB; influxurile de ISD care pot fi o sursă de tehnologii, capital de producere modern, capital uman sunt mici; întreprinderile au un grad redus de supraviețuire, inclusiv pe piețele externe; activitatea inovațională produce rezultate semnificativ mai mici în profil regional, cauzate de constrângerile existente pe dimensiunea principalilor piloni ce determină activitatea investițională și inovațională: sofisticarea afacerilor, calitatea instituțiilor, infrastructura, capitalul uman și dimensiunea pieței.

În acest subcapitol sunt analizate constrângerile majore cu care se confruntă întreprinderile în desfășurarea afacerilor, care, prin urmare, influențează intensitatea activității antreprenoriale, investițiile, productivitatea și activitatea de export. În acest sens, au fost diferențiate câteva grupe țintă de întreprinderi: **investitori locali, întreprinderi cu capital străin, întreprinderi cu activitate manufacturieră, întreprinderi prestatoare de servicii, întreprinderi cu activitate de export**. La fel, este expus studiul privind diferențierea constrângerilor ce țin de inițierea și de dezvoltarea afacerilor în ansamblu și, în particular, ce țin de desfășurarea activității de export.

Cercetarea a fost realizată în baza rezultatelor chestionării întreprinderilor efectuată în cadrul Studiului Enterprise Survey Moldova (World Bank, 2019, 2013), fiind completat cu rezultatele altor cercetări similare, precum: Identificarea percepției climatului de afaceri în Republica Moldova prin anchetarea directă a companiilor private ce desfășoară activități de export (Gateway and Partners, 2019), Climatul de afaceri din Republica Moldova, Percepția Companiilor cu Capital Străin (BIS, 2019), Cost of Doing Business in Moldova (World Bank, 2020, 2021), Evaluation of the impact of COVID-19 on the business climate (AmChamMoldova, 2020), Proiectul în cadrul Programului de stat „Evaluarea multidimensională și dezvoltarea ecosistemului antreprenorial la nivel național și regional în vederea impulsivării sectorului IMM în Republica Moldova, 20.80009.0807.38”.

Cele mai stringente constrângeri cu care se confruntă mediul de afaceri în Republica Moldova se referă la **accesibilitatea forței de muncă conform competențelor solicitate de către angajatori** – un impediment atestat și în Uniunea Europeană în condițiile economice post Covid-19, **instituțiile** (stabilitatea politică, sectorul informal, corupția, justiția, vama și reglementările vamale, reglementările aferente pieței muncii), **accesul la finanțe** și **nivelul impozitelor și taxelor**. Acestea, în mod direct, influențează negativ antreprenoriatul atât la etapa de lansare a afacerilor, cât și de dezvoltare a acestora, fiind determinanți ai productivității (World Bank, 2019).

Percepția privind calitatea forței de muncă și stabilitatea politică, factori determinanți în luarea deciziilor investiționale în activitatea internațională, s-a înrăutățit în prezent comparativ cu sfârșitul anilor 2000. Aceste rezultate sunt confirmate de mai multe studii, inclusiv Enterprise Survey (2009) și studiul privind Percepția companiilor cu capital străin asupra climatului de afaceri în Republica Moldova (BIS; 2019). Ultimul a fost realizat în vederea implementării Planului de acțiuni al Strategiei pentru atragerea investițiilor și promovarea exporturilor 2016-2020 în vederea *Fortificării elementelor de bază ale cadrului de reglementare, pentru a permite atragerea, reținerea, dezvoltarea investițiilor și promovarea exporturilor* (Obiectivul 1). La fel, în anul 2019 mai mulți antreprenori considerau accesul la finanțe mai dificil comparativ cu anul 2013 și percepeau taxele, impozitele, sectorul informal, justiția, reglementările vamale și în domeniul muncii drept cele mai importante constrângeri (Enterprise Survey, 2019).

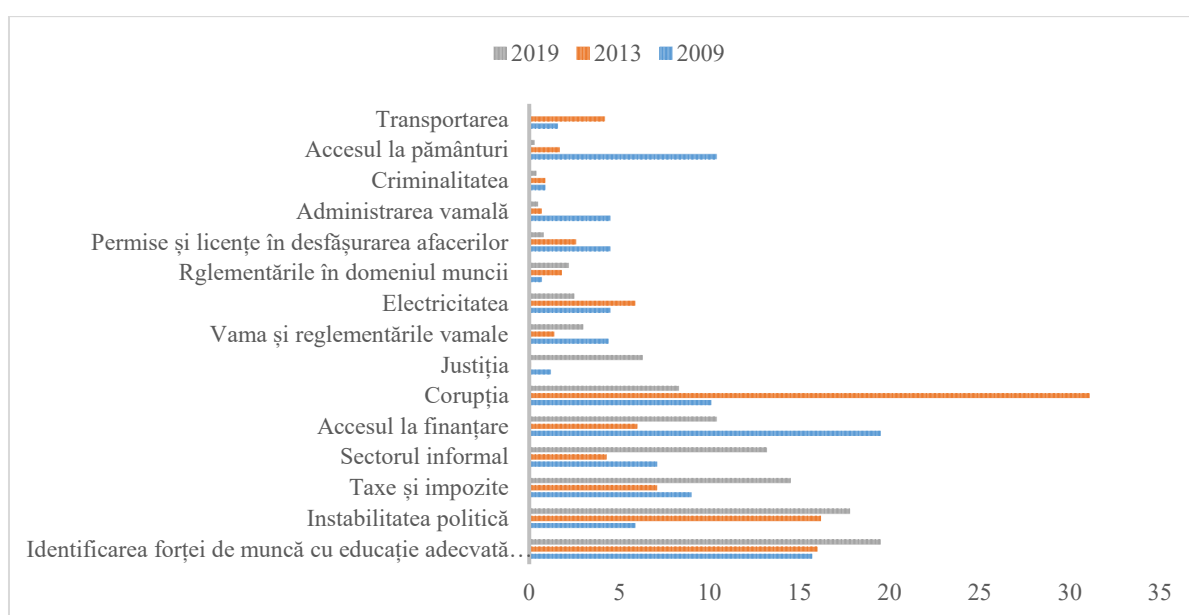

Figura 15. Cea mai stringentă constrângere a mediului de afaceri în Republica Moldova în dinamică 2009, 2013, 2019 (% din întreprinderi chestionate)

Sursa: Elaborată de autor în baza datelor Enterprise Survey 2019, Banca Mondială.

Instabilitatea politică, conform Enterprise Survey 2019, este a doua cea mai stringentă constrângere cu care se confruntă antreprenorii locali, inclusiv companiile cu investiții străine și cu activitate de export în Republica Moldova. Comparativ cu rezultatele studiilor similare, realizate în 2009 și 2013, se atestă o creștere a cotei antreprenorilor ce enunță problema dată ca fiind cea mai acută. Această presiune este resimțită de mai mulți antreprenori în Moldova comparativ cu media atestată în Europa și Asia Centrală. De altfel, în Raportul Competitivității Globale 2019, Moldova se plasa pe locul 116 din 141 de țări ale lumii în ceea ce privește stabilitatea politicilor și viziunea guvernelor pe termen lung, obținând un scor de 33,4 și, respectiv, 32,2 (WEF, 2019). Mai recent, IGI 2022 clasează Moldova pe locul 107 din 132 de state în ceea ce privește stabilitatea politicilor pentru mediul de afaceri (Dutta, et. al., 2022). În plus, extrem de

important este că Moldova se numără printre statele lumii cu un grad înalt al riscului politic, cauzat de statutul nerecunoscutei regiuni Transnistrene, instabilitatea guvernelor și incertitudinea cadrului legal (Allianz, 2022). Printre statele europene, Moldova este țara cu cel mai înalt nivel de instabilitate politică (figura 2.21), care a continuat să crească în ultimii ani, iar războiul ruso-ucrainean sporește și mai mult incertitudinea din zonă.

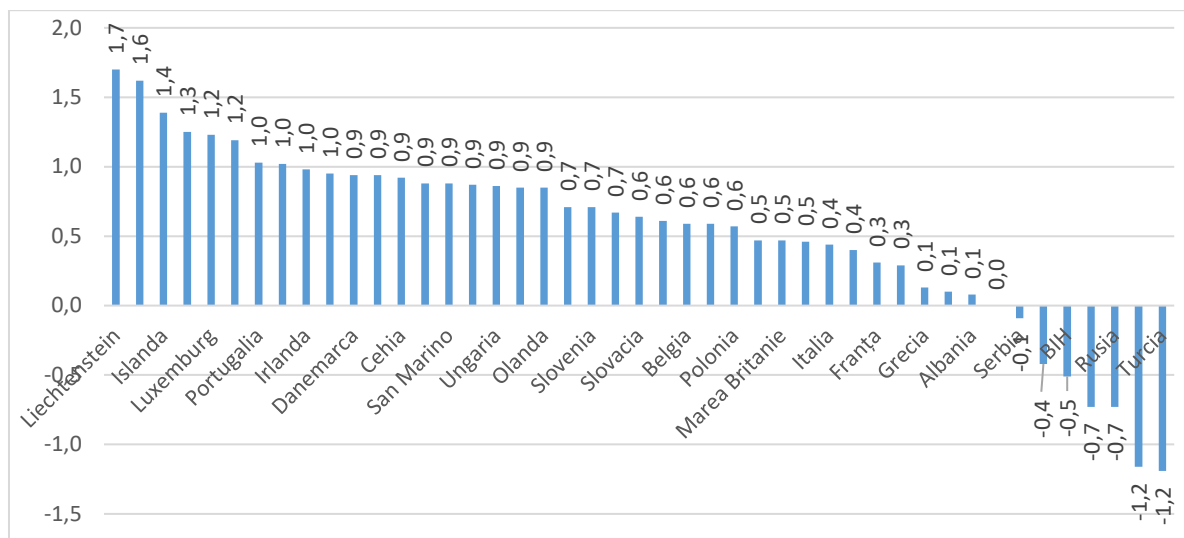

Figura 16. Indicele instabilității politice în țările europene în anul 2020, puncte

Sursa: *The Global Economy Data*.

Instabilitatea politică reduce previzibilitatea politicilor pe termen lung și sporește riscurile de afaceri, ceea ce, firesc, descurajează activitatea investițională, în principal proiectele investiționale majore, ceea ce ar putea avea impact socio-economic sustenabil pe termen lung. Acest lucru, inevitabil, influențează negativ creșterea volumului producției, sofisticarea structurii acesteia și exporturile. Evidențele empirice indică asupra faptului că stabilitatea politică încurajează investițiile în capital uman, cercetare și dezvoltare, determinând majorarea PTF și a veniturilor reale ale populației (Aisen și Veiga, 2011).

În cazul Republicii Moldova, instabilitatea politică se manifestă prin modificarea frecventă a cadrului fiscal, devenind extrem de impredictibil în afara zonelor economice speciale, precum ZEL, parcul tehnologic ș.a., instabilitatea vectorului politicii comerciale care a menținut diverse barierele netarifare în relațiile cu partenerii comerciali externi ș.a. Instabilitatea politică a fost unul din factorii care a cauzat întârzierea reformelor în domeniul modernizării infrastructurii naționale de calitate, diminuând șansele țării de a valorifica la maxim oportunitățile oferite de regimurile de comerț liber de care beneficiază.

Literatura străină indică asupra faptului că stabilitatea politică și tradițiile de lungă durată de promovare a unei politici democratice sunt factori determinanți ai diminuării corupției (Hussain, 2014) – o altă constrângere majoră ce rezultă din eficiența redusă a activității instituțiilor statului și cultura de ansamblu a populației.

Incidența corupției este impunătoare în Republica Moldova. Conform rezultatelor Studiului de evaluare a impactului Strategiei naționale de Integritate și Anticorupție – Moldova 2019 (CBC-Research 2019), confirmate și de alte cercetări (World Bank, 2019; BIS, 2019; Stratan, et al., 2021), corupția în RM este considerată o problemă majoră pentru antreprenori, deși incidența acesteia este ușor în descreștere pe parcursul ultimului deceniu. Se observă un nivel general redus de încredere a populației și a mediului de afaceri în instituțiile publice din RM, birocrația și modificarea frecvență a oficialilor statului fiind pronunțate. La fel, percepția generală a antreprenorilor constă în faptul că legile în RM nu funcționează și nu sunt aplicate în mod egal tuturor cetățenilor (CBC-Research 2019). În același timp, conform Studiului de evaluare a impactului Strategiei naționale de integritate și anticorupție – Moldova 2019, circa 41% din funcționarii publici (participanți la chestionar) au declarat că corupția este cauzată de lacunele și golurile în legislație, iar cota acestora a fost în creștere comparativ cu anul 2017 (38%). Statisticile pentru Europa și Asia Centrală indică asupra faptului că țările cu un scor al Indicelui de percepție al Corupției superior (un nivel mai redus al corupției) au un nivel mai înalt al PIB-ului pe cap de locuitor. Totodată, cercetările arată că există o relație de cauzalitate reciprocă dintre acești doi indicatori.

Justiția, la fel, nu se bucură de încrederea cetățenilor în Republica Moldova (CBC-Research 2019) și reprezintă cea mai stringentă constrângere pentru circa ¼ din companiile exportatoare, conform studiului Enterprise Survey 2019, implicit pentru producătorii din industria de procesare. În perioada anilor 2009-2019, ponderea numărului companiilor, care consideră justiția cea mai mare problemă în desfășurarea afacerilor, a crescut (World Bank, 2019), iar cota celor care văd ameliorări în domeniul dat în perioada anilor 2019-2021 este foarte mică (Stratan, et al., 2021) în ultimii ani. Această problemă este una critică în contextul în care Moldova obține calificative joase în clasamentele internaționale și pentru alți indicatori care evaluează eficiența instituțiilor în stimularea afacerilor și creșterea competitivității acestora: eficiența cadrului legal în soluționarea disputelor și contestarea de către antreprenori a acțiunilor guvernului sau/și a reglementărilor existente (WEF, 2019).

Reglementările vamale și comerciale existente sunt o altă constrângere ce caracterizează eficiența redusă a cadrului instituțional, în special pentru întreprinderile de dimensiuni mijlocii-mari din industria manufacturieră și care dețin activitate de export. Conform clasificărilor elaborate anterior în cadrul Doing Business Report (World Bank, 2020), durata de timp și costurile necesare pentru a se conforma documentar în desfășurarea operațiunilor de export/import este mai mare în Moldova comparativ cu țările din Europa Centrală. În special, întreprinderile întâmpină dificultăți în activitatea de import asociate prețurilor indicative la produse, incidența corupției în vamă, costul și modul de desfășurare a procedurilor vamale, acestea influențând direct costul de efectuare a tranzacțiilor, iar în condițiile prețurilor indicative – costul produselor, dar și timpul necesar efectuării tranzacțiilor (Centrul de dezvoltare economică rurală Promo-Terra, 2020). Acest lucru este important în contextul în care cota antreprenorilor locali, care utilizează materii prime străine și ponderea materiei prime străine în producția locală, este semnificativ mai mare în Moldova comparativ cu țările din Europa și Asia

Centrală și media pentru toate statele pentru care a fost realizat studiul Enterprise Survey 2019. Astfel, în Moldova, conform studiului, 76,8% din întreprinderile chestionate utilizează materie primă importată, iar aproximativ 53% din materia primă utilizată este de import (Banca Mondială, 2019).

Nivelul taxelor și impozitelor pe fondul veniturilor mici ale populației reprezintă o barieră majoră pentru antreprenorii locali. În 2019, conform Enterprise Survey 2019, 40% din antreprenorii chestionați percepeau nivelul impozitelor în Moldova drept o constrângere majoră, iar fiecare al treilea – administrarea fiscală, ceea ce este mai mult comparativ cu media țărilor din Europa și Asia Centrală și media înregistrată pentru toate țările incluse în studiu (Banca Mondială, 2019). Totodată, nivelul impozitelor creează mai multă presiune asupra antreprenorilor locali, fiind corelat negativ cu dimensiunea acestora. În același timp, administrarea fiscală jenează mai mult companiile cu capital străin și cele exportatoare. Mai exact, principalele constrângeri ale mediului de afaceri în ceea ce privește conformarea cu politica fiscală în vigoare sunt: impredictibilitatea și neclaritatea numărului de impozite și taxe, dificultatea procesului fiscal și contabil, sancțiunile mari pentru erori, lipsa regulilor fixe, ratele înalte ale impozitelor, dependența de inspectorii fiscali și lipsa de respect a acestora, precum și plățile neformale (Promo Terra REDC, 2020). Reformele promovate în domeniul fiscal, în a doua jumătate a anului 2018, au contribuit la diminuarea poverii fiscale. Valoarea taxelor și impozitelor, raportate la nivelul profiturilor, s-a redus de la circa 40,4%, în anii 2016-2017, la aproximativ 38,7%, în 2018-2019. Totodată, nivelul taxelor și contribuțiilor sociale în Moldova este mare în profil regional, în timp ce ponderea companiilor care raportează pierderi brute este mare. Conform datelor anului 2019, din 58 mii de întreprinderi raportoare în economie, doar jumătate au declarat profituri, în timp ce 38% au activat în pierdere. Valorile acestor indicatori s-au îmbunătățit în perioada anilor 2015-2019, iar criza economică din anul 2020 a schimbat ușor tabloul, sporind cota întreprinderilor ce au lucrat în pierdere până la circa 42%.

Informalitatea este un fenomen larg răspândit în Republica Moldova, dar și în lume, care, conform studiilor existente, este cauzat de calitatea cadrului regulator și instituțional ce nu întrunește așteptările mediului de afaceri care este prea restrictiv și costisitor, altfel zis, în țările în care economia informală sunt carențe majore ale cadrului instituțional și regulator și în modul în care acestea interacționează cu antreprenorii (Ronnas, 2013). Informalitatea permite companiilor mai mici și fragile a supraviețui în lupta concurențială, însă, pe termen lung, aceasta nu încurajează majorarea productivității. Conform studiului Enterprise Survey 2019, în Republica Moldova, o întreprindere din 3 consideră practicile concurențelor din **sectorul informal** ca o constrângere majoră în desfășurarea afacerilor, comparativ cu 22,4% în Europa și Asia Centrală. Cota este și mai mare în cazul întreprinderilor exportatoare (25%) și a întreprinderilor cu capital străin (62%). De altfel, 1 din 2 întreprinderi exportatoare este pusă în situația de a concura cu întreprinderile din sectorul informal. Există o corelație negativă dintre talia întreprinderii și presiunea pe care o resimte din partea concurenței informale. În Republica Moldova, circa un sfert din PIB a fost creat în anul 2019 în cadrul

economiei neobservate, care include: producția ascunsă în sectorul formal² (7% din PIB), producția ascunsă în sectorul informal³ (7,9% din PIB) și producția gospodăriilor casnice pentru consum propriu⁴ (10,5% din PIB). Acest lucru este foarte relevant în contextul explicării populației mici de întreprinderi, inclusiv exportatoare. Pentru companiile din sectorul formal este dificil de a face față costurilor mari de afaceri pentru a crește și a deveni mai productivi în condițiile unei concurențe nelociale. În contextul dat, constatăm că Republica Moldova deține o poziție foarte joasă în clasamentul IGC în ceea ce privește gradul de dominare a pieței, iar performanțele Moldovei în promovarea reformelor în domeniul concurenței sunt reduse (Stratan, Toaca, Fala, 2021). Independența și imparțialitatea Consiliului de Concurență este discutabilă, iar Indicele de Politici pentru IMM al OECD pentru anul 2020 recomandă consolidarea politicii concurențiale în Republica Moldova (European Commission, 2021).

Disponibilitatea forței de muncă ce corespunde cerințelor angajatorilor a devenit constrângerea cea mai mare enunțată de către antreprenorii locali, inclusiv investitorii străini în cadrul cercetărilor existente (Banca Mondială, 2019; BIS, 2020), iar de-a lungul ultimului deceniu problema dată devine tot mai stringentă. Există câteva explicații în sensul dat, precum:

- 1) Cererea de muncă este redusă și puțin sofisticată, în special în profil regional. În ansamblu, în economie se creează puține afaceri, respectiv puține locuri de muncă, cu un nivel de remunerare neatractiv comparativ cu oportunitățile oferite de angajarea peste hotarele țării sau chiar de a se dedica grijilor casnice, îngrijirii copiilor, persoanelor cu necesități speciale. Prin urmare, costurile de oportunitate ale populației de a se integra pe piața locală a muncii sunt înalte din cauza condițiilor de muncă sub așteptările acestora. Acest lucru se resimte în special în localitățile rurale, fiind atestate discrepanțe în profil teritorial, regiunea de Sud fiind mai dezavantajată. La fel, nu toate companiile cu investiții străine dezvoltă proiecte ce ar asigura o cerere sofisticată pentru forța de muncă.
- 2) Carențele sistemului educațional, inclusiv discrepanțele atestate în oferta de servicii educaționale (disponibilitate, diversitate, calitate, durată) în profil teritorial și cererea de muncă existentă. Disponibilitatea și costurile serviciilor de educație pentru sporirea calificării/recalificarea persoanelor pe piața muncii.
- 3) Eficiența redusă a mecanismelor de ajustare promptă a ofertei de muncă a cererii existente, inclusiv determinată de capacitatea redusă de planificare socio-economică la nivel macroeconomic pe termen lung și prognozarea a pieței muncii.
- 4) Veniturile mici ale populației și descurajarea investițiilor în educație.

² Producția legală neînregistrată de organele administrative și fiscale și neraportarea de către agenții economici cu scopul evaziunii impozitelor, contribuțiilor de asigurare socială etc.

³ Producție produsă de acele întreprinderi necorporative din sectorul «gospodăriile casnice», care nu sunt înregistrate și/sau talia cărora după numărul salariilor este sub nivelul stabilit și care produc producție destinată pieței.

⁴ Activitate economică, în rezultatul căreia gospodăriile casnice consumă sau acumulează bunurile și serviciile produse de ele însăși.

5) Popularitatea redusă a învățământului de-a lungul vieții.

Rata brută de înrolare în învățământ este mică în profil regional. De exemplu, în învățământul terțiar aceasta a constituit 56% în 2019 și este foarte mică în comparație cu alte țări, precum: Bulgaria – 73% (2019), Georgia – 63,9% (2019), Cehia – 66% (2019), Estonia – 74% (2019), România – 51% (2018), Letonia – 95% (2019), Lituania – 72% (2019) și media UE – 71% (2019)⁵. Totodată, absolvenții universităților cu greu reușesc să-și găsească un loc de muncă pe piața locală. Piața muncii este acoperă 63% din populația cu studii superioare în vârstă aptă de muncă, ceea ce reprezintă cel mai mic nivel comparativ cu alte state de referință, nemijlocit față de media țărilor UE (77%)⁶. Pe de altă parte, circa jumătate din antreprenori consideră că necorespunderea calificării este o constrângere majoră în desfășurarea afacerilor și sunt foarte critici față de competențele angajaților (OECD, 2020).

În anul 2021, circa 26,4% din populația în vârstă de 15-29 ani nu era ocupată, nu studia/învață în cadrul sistemului formal de educație și nu participa la nici-un fel de cursuri sau alte instruirii în afara sistemului formal de educație (NEET). Comparațiile internaționale, arată că rata NEET în Republica Moldova este dublă comparativ cu media UE, inclusiv Cehia – 10,9%, Estonia – 11,2%, Bulgaria – 17,6%, Croația – 14,9%, Letonia – 12,1%, Lituania – 12,7%, Ungaria – 11,7%, Polonia – 13,4%, România – 20,3%, Slovenia – 7,3% și Slovacia – 14,2%. În contextul tendințelor de îmbătrânire a forței de muncă, numărul mare al tinerilor, aflați în afara pieței muncii și fără studii, afectează negativ piața muncii. Totodată, cea mai înaltă rată NEET se înregistrează pentru tinerii în afara municipiului Chișinău, în special pentru femeile din mediul rural. Acest fapt reprezintă un risc sporit pentru viitoarea integrare a femeilor din zonele rurale în câmpul muncii.

În ultimii 3 ani, în medie, 17% din populația ocupată activează în întreprinderile din sectorul informal, acestea fiind, preponderent, din mediul rural, iar 7% din locurile de muncă în sectorul formal sunt informale. Cele mai afectate sectoare de ocupare informală sunt: agricultura, silvicultura și pescuitul, construcțiile și comerțul. O cauză majoră a ocupării informale este nivelul mediu mic al salariilor oferite, costurile desfășurării afacerilor și cultura de afaceri. Studiile empirice indică asupra decalajelor ce există la nivelul productivității întreprinderilor din sectorul informal și cel formal, ultimele, în general, având un nivel inferior al productivității. La fel și productivitatea întreprinderilor formale, care activează în sectoare ce sunt afectate mai mult de concurența nelocală, este mai mică comparativ cu celelalte din sectoarele mai puțin afectate de informalitate (Amin, Ohnsorge, Okou, 2019). În același timp, locurile informale de muncă sunt caracterizate de o protecție inferioară a angajaților la locul de muncă și investiții inferioare în creșterea calificării acestora, dar, concomitent, crește riscul unei protecții sociale inferioare la vârsta de pensionare.

Evaluările internaționale și naționale constată necesitatea intensificării eforturilor de integrare a educației antreprenoriale în sistemul formal și informal de educație, precum și cooperarea dintre mediul de afaceri și instituțiile de educație, în

⁵ Conform datelor Băncii Mondiale

⁶ Indicatorii Băncii Mondiale

vederea consolidării abilităților antreprenoriale ale populației, încurajării creării întreprinderilor de succes (OECD, 2020).

Accesul la sursele externe de finanțare ale întreprinderilor rămâne, totuși, a fi o provocare majoră. Veniturile mici ale populației permit formarea unor economii destul de modeste în Republica Moldova⁷. Ponderea economiilor brute a urmat o tendință generală de descreștere pe parcursul ultimilor 5 ani și s-a diminuat până la doar 16,4% din PIB-ul țării în 2019. Totodată, cota economiilor brute în Moldova este cu mult sub nivelul mediu al țărilor din Europa și Asia Centrală (exclusiv țările dezvoltate) și UE, unde acest indicator este de circa 26%.

În Republica Moldova, ponderea creditelor, acordate sectorului privat în 2019, constituia circa 25% din PIB, ceea ce reprezintă o cotă foarte mică comparativ cu țările din Europa și Asia Centrală. Una dintre cauze este subdezvoltarea sectorului financiar moldovenesc, care are implicații corespunzătoare asupra diversității instrumentelor de finanțare și a condițiilor de a le accesa pe cele existente. Menționăm că soliditatea mediului de afaceri, de asemenea, este la un nivel redus.

Conform Studiului realizat de Banca Mondială, în Moldova cota întreprinderilor ce necesită contractarea unui credit extern este semnificativ mai mare comparativ cu țările din Europa și Asia Centrală. În pofida acestui fapt, numai 23,6% din întreprinderile chestionate în 2019 dețineau un credit bancar sau o linie de credit, comparativ cu 37% în Europa și Asia Centrală. 90% din creditele accesate impun prezentarea unei garanții în Moldova, iar valoarea acesteia depășește de 2 ori valoarea creditului solicitat. În Europa și Asia Centrală garanțiile pentru accesarea creditelor reprezintă o povară semnificativ mai mică. Frecvența refuzurilor din partea instituțiilor financiare de a acorda creditul solicitat în Moldova este mai mare. În contextul condițiilor sus menționate, numărul companiilor ce au recurs la contractarea unui credit bancar pentru a finanța investițiile este de 2 ori mai mic în Moldova comparativ cu media țărilor din Europa și Asia Centrală, iar peste 80% din investițiile realizate de întreprinderi sunt efectuate din sursele financiare proprii (World Bank, 2019). În perioada anilor 2019-2021, accesarea creditelor de către întreprinderi a devenit și mai dificilă, iar presiunile inflaționiste în următorii 2 ani și politica monetară restrictivă vor menține aceste constrângeri. Disponibilitatea capitalului de risc și piața de capital subdezvoltată sunt alte 2 constrângeri majore în acest sens (Stratan, et al., 2021).

⁷ Consumul final al gospodăriilor în 2018 reprezenta circa 87% din VBND.

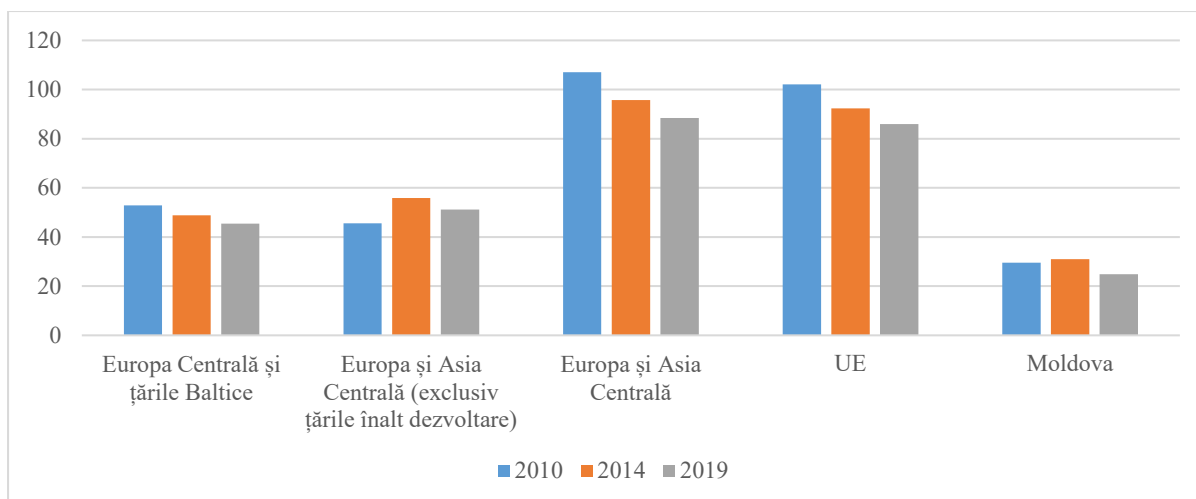

Figura 17. Ponderea creditului acordat sectorului privat în PIB, %

Sursa: *Elaborată conform datelor Băncii Mondiale.*

Incluziunea financiară este redusă în Republica Moldova, iar aceasta este explicată de nivelul redus al veniturilor populației, ponderea înaltă a sectorului informal, prevalarea împrumuturilor pentru consum, dar și educația financiară redusă a populației adulte și nivelul jos de cunoștințe privind produsele financiare, obligațiile, responsabilitățile beneficiarilor ce rezultă din utilizarea acestora (Cociug și Țurcan-Munteanu, 2021).

Cantitatea și calitatea infrastructurii publice constituie un determinant întru susținerea investițiilor întreprinderilor private, a inovațiilor și a productivității acestora. Analiza tendințelor din ultimele 2 decenii nu a permis, însă, identificarea unei corelații dintre investițiile realizate din surse publice și cele private sau străine. O primă cauză a acestui fapt se referă la ineficiența cheltuielilor bugetare, inclusiv a investițiilor publice. La rândul său, calitatea redusă a cheltuielilor publice este cauzată de nivelul înalt al corupției. Cel mai frecvent, corupția și clientelismul politic iau forma de achiziții publice trucate; relații de rudenie sau altă legătură emoțională sau pe bază de interes financiar în contractele cu autoritățile publice; conflict de interese în procesul de luare a deciziilor, în special ce țin de gestionarea patrimoniului public sau al resurselor financiare publice; numirea în funcții publice (Fala, et al., 2020).

Calitatea infrastructurii drumurilor este foarte scăzută și rămâne a fi o constrângere majoră ce reduce din competitivitatea internațională a țării. În anul 2020, ponderea drumurilor în stare rea și foarte rea s-a majorat cu 8% (468 km) în comparație cu anul 2016, astfel, în prezent, 56% (3300 km) de drumuri sunt în stare rea și foarte rea, iar 44% (2600 km) din drumurile naționale sunt în stare mediocră sau bună⁸. Această stare de lucruri este reflectată și în clasamentele internaționale. Conform Indicelui Global al Competitivității (ICG), în anul 2019, la capitolul calitatea drumurilor, Republica Moldova s-a plasat pe locul 129 din 141 de state. Infrastructura fizică evaluată conform Indicelui de Performanță Logistică (2018) are, la fel, un scor foarte mic: 2,02 p din 5 posibile, ceea ce plasează Republica Moldova pe poziția 141 din 160 de state. Acest indicator stagnează Republica Moldova și în clasamentul Indicelui Global al Inovațiilor, reprezentând un dezavantaj regional. Totodată, asigurarea calității drumurilor este esențială în contextul în care, în ultimul deceniu, s-a produs o

⁸ Strategia sectorială de cheltuieli pe sectorul transporturi și infrastructura drumurilor pentru anii 2022-2024.

concentrare a transportului de mărfuri, realizat pe căile rutiere. În anii 2019-2020, 91-94% din mărfuri au fost transportate pe cale terestră. De altfel, ușor peste 80% din mărfurile exportate sunt la fel transportate pe cale terestră. Degradarea drumurilor este cauzată de cheltuielile mici pentru menținerea acestora, dar și de presiunea ce rezultă din solicitarea excesivă a acestora din cauza subdezvoltării altor rețele de transport (Proiect SEIDD, 2030). La fel, rețelele de transport, în special de mărfuri, sunt slab diversificate în Republica Moldova (Inspiro Consulting, 2013). Îmbunătățirea infrastructurii fizice determină sporirea productivității în industrii prin realocarea activităților către întreprinderile mai productive, care sunt susceptibile de a mări vânzările și a exporta (Mbkeany, 2007). În contextul dat, trebuie menționat că diversificarea căilor de transport rămâne a fi o provocare pentru Republica Moldova, iar războiul dintre Federația Rusă și Ucraina a reiterat importanța acestei probleme.

Infrastructura energetică este o altă componentă a infrastructurii publice ce necesită remedieri în vederea diminuării costurilor de afaceri. Studiul Enterprise Survey 2019 indică asupra faptului că circa 1/5 dintre antreprenorii chestionați consideră conectarea la energie electrică drept o constrângere majoră. În Moldova, mai multe companii se confruntă cu deconectări de la energie electrică care durează mai mult comparativ cu media din țările din Europa și Asia Centrală (World Bank, 2019). Reglementările existente de conectare la energia electrică arată că Moldova dispune de rezerve pentru a reduce numărul de proceduri, timpul și costul de conectare la energie electrică pentru a se alinia celor mai bune practici din regiune. (World Bank, 2020). Datele disponibile în profil regional indică asupra faptului că, în fond, deși antreprenorii în Moldova trebuie să achite un preț mai mare pentru 1 kWh de energie electrică comparativ cu Georgia și unele state din Asia Centrală, totuși comparativ cu statele europene costurile la acest capitol sunt mai mici (GlobalPetrolPrices.com, 2021). Prețurile la gaze pentru consumatorii noncasnici sunt, în medie, superioare prețurilor achitate în Ucraina, Georgia și Turcia, iar dacă excludem impozitele și taxele asociate, atunci prețurile sunt mai mari și comparativ cu multe state membre ale UE (de ex., Bulgaria, țările baltice), inclusiv media Uniunii Europene (Eurostat, 2021). În contextul tranziției verzi care se produce în Europa și a crizei energetice actuale, dezvoltarea infrastructurilor necesare pentru o diversificare a surselor energetice și o utilizare mai eficientă a acestora a devenit o proprietate pentru autoritățile naționale și regionale.

Infrastructura calității este extrem de importantă atât în vederea asigurării protecției consumatorilor autohtoni, cât și în contextul diminuării barierelor tehnice în comerț. În conformitate cu Acordul de Asociere, Republica Moldova a realizat progrese semnificative în armonizarea reglementărilor tehnice, standardelor, metrologiei, sistemului de acreditare și evaluare a conformității, precum și de supraveghere a pieței cu cerințele Uniunii Europene. În anul 2020, Moldova a aprobat, în calitate de standarde naționale, 2700 de standarde europene sau 100% din cele publicate de către Comitetul European pentru Standardizare (CEN) și Comitetul European de Standardizare Electrotehnică (CENELEC), iar Centrul Național de Acreditare al Republicii Moldova (MOLDAC) a obținut statutul de membru al organizației UNE pentru acreditare, plasând Moldova la nivel de egalitate cu alte instituții naționale de acreditare din UE (European Commission, 2021). Totodată, sunt necesare eforturi suplimentare din partea statului pentru a asigura o infrastructură complet ajustată normelor europene. În același timp, unele constrângeri majore parvin din partea antreprenorilor care trebuie să se ajusteze noii infrastructuri și să valorifice beneficiile acesteia. Deocamdată, beneficiile implementării standardelor de calitate europene și

internaționale sunt puțin conștientizate (ME, 2021), la care se adaugă eforturile financiare și umane superioare necesare în acest context. Mulți producători nu se conformează cadrului legal în vigoare, inclusiv din cauza costurilor înalte și a informalității, iar instituțiile statului au capacități reduse de a controla acest fenomen. Totodată, în prezent, lipsesc studii dedicate evaluării capacităților întreprinderilor locale, în special din sectorul de producere agroalimentară de a se conforma noilor standarde de calitate naționale și celor internaționale în vederea accesării mai ușor a pieței locale și de a penetra pe piețele de desfacere occidentale.

Infrastructura informațională. Conform Indicelui Disponibilității de Rețea 2021 (NRI, 2021), ce măsoară aplicabilitatea și impactul tehnologiilor informaționale și de comunicații asupra diferitor economii, Republica Moldova se poziționează pe locul 39 printre statele europene, cedând statelor din regiune. Pe plan internațional, însă, aceasta se clasează pe locul 69 printre 130 de state evaluate. Scorul indicelui dat corelează pozitiv cu PIB-ul țărilor pe cap de locuitor, iar Republicii Moldova îi corespunde un scor ce corespunde nivelului său de dezvoltare. Moldova înregistrează cele mai mici performanțe în ceea ce privește decalajul socioeconomic în utilizarea plăților digitale, cheltuieli pentru softuri pentru calculatoare, prețul telefoanelor mobile, investiții în tehnologii emergente și în servicii de comunicații, protecția datelor personale prin lege (NRI, 2021). Aceste constatări sunt confirmate și de rezultatele Indicelui Global al inovațiilor, în care Republica Moldova este dezavantajată printre cele din același grup de venituri în ceea ce privește accesibilitatea infrastructurii informaționale, e-participarea și serviciile guvernamentale oferite online.

Constrângerile sus-menționate sunt printre cele mai stringente atât pentru producătorii din sectorul manufacturier, cât și pentru cel de servicii, pentru întreprinderile cu capital local, dar și cu capital străin, inclusiv pentru întreprinderile exportatoare. Totodată, importanța acestora diferă ușor în dependență de grupul de beneficiari. Pentru o parte însemnată din antreprenorii locali din sectorul manufacturier și cu activitate de export accesul la finanțe și nivelul impozitelor sunt constrângeri majore față de investitorii străini. În același timp, comparativ cu primii, mai multe companii cu capital străin percep corupția drept o constrângere majoră. Vorbind despre exportatori, care reprezintă atât sectorul manufacturier, cât și întreprinderile locale, dar și cu capital străin, cea mai mare cotă a acestora percep drept cele mai critice obstacole: justiția, instabilitatea politică, calitatea forței de muncă, reglementările vamale, nivelul impozitării și accesul la finanțare (Tabelul 5).

Tabel 5. Principalele constrângeri cu care se confruntă mediul de afaceri în Republica Moldova pe grupe țintă (% din întreprinderi)

Constrângeri	Industria de procesare	Servicii	Întreprinderi cu capital local	10% sau mai mult capital străin	Export direct – 10% sau mai mult din vânzări
Justiția	18,7	1,9	6,7	0,8	24,2
Instabilitatea politică	7,9	21,4	17,7	20,5	21,4
Identificarea forței de muncă cu educație adecvată cerințelor	19,8	19,4	18,9	29,6	17,8
Vama și reglementările vamale	7,2	1,6	2,7	8,9	11,7
Taxele și impozitele	13,2	15	15,2	3,4	10
Accesul la finanțe	14,8	8,8	10,8	4,2	9,1
Corupția	9,7	7,8	7,7	17	1,8
Permise și licențe în desfășurarea afacerilor	0,8	0,7	0,8	0,5	1,8
Electricitatea	1	3,1	2,6	1,7	1,6
Sectorul informal	6,3	15,7	13,4	11,2	0,3
Accesul la terenuri	0,1	0,4	0,3	0,5	0,2
Reglementările în domeniul muncii	0,2	3	2,4	0	0
Administrarea fiscală	0,1	0,6	0,5	0	0
Crime, jafuri	0	0,6	0,4	0	0
Transportul	0,1	0,1	0	1,8	0

Sursa: Elaborat de autor în baza datelor Enterprise Survey 2019, Banca Mondială.

În activitatea de export, antreprenorii se confruntă cu unele impedimente specifice la diverse etape ale lanțului valoric, iar pandemia Covid-19 și războiul din Federația Rusă și Ucraina au scos în evidență aceste vulnerabilități. În special au fost afectate sursele de aprovizionare, iar în Republica Moldova, conform Enterprise Survey 2019 (Banca Mondială, 2019), circa 77% din întreprinderile intervievate utilizează materii străine, iar proporția acestora în materialele utilizate în producție depășește 50%.

Alt aspect extrem de important în activitatea de export este vizibilitatea redusă a producătorilor locali în străinătate. Consumatorii străini percep negativ calitatea produselor moldovenești. Mulți antreprenori exportatori nu dețin competențe esențiale în activitatea de export ce se referă la: cunoașterea limbilor străine, obținerea informațiilor privind piețele străine, identificarea partenerilor străini, contactarea acestora, menținerea legăturilor cu partenerii și consumatorii externi. Un alt aspect vizează capacitatea redusă de a oferi produse competitive ca preț. De asemenea, lipsa tehnologiilor moderne de procesare costisitoare, care necesită capital uman pentru utilizarea acestora și lipsa economiilor de scară constituie alte constrângeri majore (OECD, 2020) despre care a fost menționat anterior. Pe piața locală, pe lângă dimensiunea mică, termenii de plată nefavorabili, intensitatea concurenței locale și costurile de conformare cu reglementările, corupția creează impedimente în integrarea antreprenorilor locali în rețelele de distribuție cu amănuntul.

Multiple chestionare realizate în ultimii ani de către diverse instituții au identificat o serie de constrângeri critice care împiedică diverse categorii de întreprinderi: locale, cu capital străin, din domeniul serviciilor sau procesării, firme exportatoare să își desfășoare afacerile, corespunzător procesul investițional și majorarea productivității

(World Bank, 2019, World Bank 2013, BIS, 2019, INCE, 2021). Instabilitatea politică și identificarea forței de muncă cu o educație adecvată cerințelor antreprenorilor, la care se adaugă calitatea justiției în cazul întreprinderilor cu activitate de procesare și cu export direct, sunt cele mai stringente bariere în desfășurarea afacerilor, periclitând procesul investițional. În special companiile locale sunt afectate puternic de astfel de constrângeri precum accesul la finanțare, taxele și impozitele, sectorul informal care are o extindere mare în economia națională. Incluziunea financiară este redusă în Republica Moldova, iar aceasta este explicată de nivelul redus al veniturilor populației, ponderea înaltă a sectorului informal, prevalarea împrumuturilor pentru consum, dar și educația financiară redusă a populației adulte și nivelul jos de cunoștințe privind produsele financiare, obligațiile, responsabilitățile beneficiarilor ce rezultă din utilizarea acestora (Cociug și Turcan-Munteanu, 2021).

Întreprinderile exportatoare se confruntă cu multiple impedimente particulare asociate activității de export precum:

1. Cadrul de reglementare în domeniul vamal.
2. Nivelul jos al competențelor esențiale în activitatea de export ce se referă la: cunoașterea limbilor străine, obținerea informațiilor privind piețele străine, identificarea partenerilor străini, contactarea acestora, menținerea legăturilor cu partenerii și consumatorii externi.
3. Abilitățile manageriale reduse de dezvoltare a activităților inovative, ce generează o productivitate înaltă și de organizare a activității de export – identificare, menținere a clienților pe piețele externe.
4. Accesul redus la tehnologiile moderne de producere care necesită capital uman și resurse financiare.
5. Resursele de finanțare a afacerilor sunt mici și determină o flexibilitate redusă a producătorilor locali de a se adapta termenilor de plată a clienților.
6. Costurile de producere mari și dificultatea obținerii economiilor de scară, dimensiunea mică a producătorilor și a pieței de desfacere.
7. Sofisticarea mică a afacerilor caracterizate prin cooperarea redusă dintre întreprinderi și universități, subdezvoltarea clusterelor limitează activitatea inovatoare a întreprinderilor exportatoare.
8. Nivelul redus de asociere a afacerilor.
9. Calitatea joasă a produselor și percepția negativă a consumatorilor străini față de produsele locale. Acest lucru rezultă atât din modernizarea lentă a infrastructurii calității, de conștientizarea redusă a multor producători privind beneficiile conformării proceselor de producție și a produselor standardelor internaționale de calitate, costurile înalte de implementare a standardelor internaționale (OECD, 2020).
10. Serviciile de logistică și distribuție disponibile sunt de o calitate redusă (LPI).
11. Vizibilitatea redusă a producătorilor locali în străinătate.

5. Managementul competitivității exporturilor în Republica Moldova.

Cadrul de politici publice existent în Republica Moldova până în anul 2020 a fost orientat spre creșterea rolului investițiilor și exporturilor la creșterea economică, nemijlocit spre majorarea competitivității exporturilor. Corespunzător, mai multe instituții de stat din Republica Moldova au fost antrenate în implementarea politicilor ce au drept scop direct controlul și asigurarea creșterii exporturilor.

Ministerul Dezvoltării Economice și Digitalizării (MDED), care pe parcursul deceniului precedent și-a schimbat de mai multe ori denumirea, este responsabil de formularea politicii economice și împreună cu alte instituții: Ministerul Finanțelor, Serviciul Vamal, Ministerul Afacerilor Externe, contribuie la dezvoltarea politicii comerciale. Instituția deține un rol major în implementarea documente de politici în domeniul vizat, în responsabilitatea acesteia fiind: tehnologia informației și economia digitală, dezvoltarea afacerilor, comerțul intern, industria, infrastructura calității și supravegherea pieței, cooperarea economică internațională, atragerea investițiilor și promovarea exporturilor. MDED, anterior Ministerul Economiei și Infrastructurii a coordonat activitatea **Consiliului pentru Competitivitate**, creat prin HG nr. 676 din 20.02.2014. Scopul Consiliului pentru Competitivitate includea: coordonarea, monitorizarea și evaluarea procesului de implementare a Foii de parcurs pentru ameliorarea competitivității Republicii Moldova și monitorizarea procesului de implementare a Strategiei naționale de atragere a investițiilor și promovare a exporturilor pentru anii 2016-2020 și a Planului de acțiuni pentru implementarea acesteia, aprobate prin Hotărârea Guvernului nr. 511 din 25 aprilie 2016.

Agencia de Investiții (AI), anterior *Organizația pentru Atragerea Investițiilor și Promovarea Exporturilor* este autoritatea administrativă centrală din subordinea Guvernului, care are misiunea de a implementa politicile statului în domeniile de promovare, atragere și localizare a investițiilor, de promovare a exportului și a turismului. Instituției date i-a fost atribuit un rol major alături de MDED în implementarea Strategiei naționale de atragere a investițiilor și de promovare a exporturilor pentru anii 2016-2020. Ținând cont de obiectivele Programului de Dezvoltare Strategică a Agenției pentru perioada anilor 2022-2026, elaborat cu participarea autorului, AI trebuie să faciliteze creșterea substanțială a investițiilor în economie, nemijlocit străine și îmbunătățirea calității portofoliului proiectelor investiționale; să ofere întreprinderilor asistență și servicii care va permite creșterea numărului de exportatori, va determina diversificarea acestora sub aspectul piețelor de desfacere și a produselor, va susține creșterea exporturilor de produse procesate, cu intensitate medie și înaltă în tehnologii, servicii scientointensive și menținerea întreprinderilor pe piețele penetrate (Programul de dezvoltare strategică al Agenției de investiții 2022-2026, 2021). Autorul demersului științific a avut o contribuție directă la elaborarea obiectivelor date, participând în cadrul proiectului “Developing the SME sector development policy and updating institutional development programs of the Moldovan Small and Medium Enterprise Development Organization (ODIMM) and Moldovan Investment Agency (MIA)”, implementat cu suportul financiar al Băncii Mondiale “Ameliorarea competitivității” în anul 2021.

Organizația de Dezvoltare a Antreprenoriatului (ODA), anterior ODIMM, este instituția publică din subordinea Ministerului Dezvoltării Economice și Digitalizării, responsabilă de elaborarea și implementarea diverselor programe de dezvoltare a IMM-urilor: acordarea serviciilor de consultanță și instruire acestui grup de întreprinderi pe diverse domenii, dezvoltarea incubatoarelor de afaceri și crearea clusterelor, susținerea asociațiilor și instituțiilor de suport în afaceri etc. Activitatea acesteia ar trebui calificată

ca indispensabilă în susținerea financiară și informațională a populației în vederea creării și dezvoltării afacerilor prin oferirea suportului necesar diverselor grupe-țintă: persoane revenite din străinătate sau persoanele care primesc remitențe, femei, tineri etc. În prezent, instituția implementează 8 programe relevante în vederea susținerii antreprenoriatului și a competitivității întreprinderilor oferind suport întreprinderilor în domeniile, precum: ecologizarea, transformarea digitală, retehnologizarea și internaționalizarea afacerilor, nemijlocit susținerea inovațiilor digitale și start-up-urilor tehnologice. Prin urmare, activitatea ODA se intersectează cu cea a AI, prima fiind implementatoarea programului de susținere a afacerilor cu potențial înalt și de internaționalizare a acestora. ODA este instituția responsabilă și de Gestiunea Fondului de Stat de Garantare a Creditelor pentru IMM-uri, a cărei misiune este de a facilita accesul IMM-urilor care nu dispun de suficient gaj prin emiterea garanțiilor financiare în favoarea entităților din sectorul financiar în scopul garantării creditelor/împrumuturilor (HG nr. 828 din 20.08.2018).

Ministerul Afacerilor Externe prin mandatul său are un rol major în stabilirea și dezvoltarea politicii comerciale a statului. Acesta coordonează activitatea organelor centrale de specialitate și a altor autorități administrative ale Republicii Moldova în vederea stabilirii și dezvoltării relațiilor cu alte țări; înaintează propuneri privind inițierea, negocierea, semnarea, ratificarea, aprobarea sau acceptarea acordurilor internaționale, precum și monitorizează și implementează prevederile acestora; analizează situația internă și externă a statelor cu care Republica Moldova întreține relații diplomatice și identifică oportunitățile de dezvoltare a relațiilor comercial-economice cu aceste state⁹. Conform SNAIPE 2016-2020, MAEIE, alături de AI, deține rolul major în consolidarea diplomației economice, ceea ce este important pentru promovarea exporturilor pe piețele străine.

Ministerul Finanțelor și Serviciul Vamal, subordonat Ministerului Finanțelor, sunt alte două instituții extrem de importante care asigură formarea și implementarea cadrului de reglementare fiscal-vascular, care este un factor de importanță majoră asupra mediului de afaceri și, nemijlocit a companiilor producătoare ce exportă.

Politica economică a statului și, nemijlocit, cea comercială promovată până în prezent este orientată spre liberalizarea comerțului exterior, atragerea investițiilor străine și susținerea creșterii exporturilor. Liberalizarea comerțului reprezintă una dintre reformele inițiale de bază alături de liberalizarea prețurilor, privatizarea, politica concurențială, restructurarea și guvernarea corporativă, de implementarea cărora depinde succesul tranziției la economia de piață (EBRD) și pe care Republica Moldova a implementat-o cu succes.

Strategia Națională de Dezvoltare (SND) "Moldova 2020" viza modificarea paradigmei de dezvoltare (bazată pe remitențe, consum și importuri) și accelerarea creșterii economice prin promovarea unui model de dezvoltare bazat pe creșterea și valorificarea investițiilor în capital fix, majorarea productivității muncii și dezvoltarea industriilor exportatoare de bunuri și servicii (Legea nr. 166 din 11.07.2012).

⁹ <https://mfa.gov.md/ro/content/mandat>

Implementarea SND „Moldova 2020” a fost posibilă prin realizarea unui set complex de documente de politici. Așadar, au fost elaborate și implementate mai multe documente de politici pentru dezvoltarea mediului de afaceri – pentru ameliorarea competitivității acestuia pe plan național și internațional și stimularea internaționalizării acestuia: Strategia reformei cadrului de reglementare a activității de întreprinzător pentru anii 2013-2020 și Planurile de acțiuni aferente, aprobate prin Hotărârea Guvernului nr.1021 din 16.12.2013; Strategia de dezvoltare a sectorului întreprinderilor mici și mijlocii pentru anii 2012-2020 și Planurile de acțiuni aferente, aprobate prin Hotărârea Guvernului nr.685 din 13.09.2012; Strategia inovațională a Republicii Moldova pentru perioada 2013-2020 „Inovații pentru competitivitate” și Planul de acțiuni aferent, aprobate prin Hotărârea Guvernului nr.952 din 27.11.2013 (IEP, 2019).

În perioada anilor 2014-2019 a fost implementată Matricea de politici a Foii de parcurs pentru ameliorarea competitivității Republicii Moldova. Matricea de politici a cuprins un set complex de acțiuni, compartimentate pe 10 domenii prioritare: „resursele umane, accesul la resursele financiare, infrastructura transporturilor, infrastructura energetică, infrastructura calității, societatea informațională, facilitarea comerțului, impozitarea și administrarea fiscală, știință, tehnologii și inovații, concurența” (H.G. nr. 4 din 14.01.2014).

În anul 2014 a început implementarea Acordului de Asociere cu UE, care, de asemenea, include o agendă complexă de reforme ce urmează să influențeze pozitiv productivitatea, creșterea economică și competitivitatea exporturilor.

Strategia națională de atragere a investițiilor și de promovare a exporturilor pentru anii 2016-2020 și Planul de Acțiuni pentru implementarea acesteia (în continuare – SNAIPE 2016-2020) sunt o componentă a politicii comerciale a Republicii Moldova și au fost concepute pentru a contribui la sporirea valorică și diversificarea structurală a exporturilor moldovenești, asigurând continuitatea strategiilor anterioare în domeniul promovării exporturilor și atragerii investițiilor. Obiectivele generale ale SNAIPE 2016-2020 erau orientate spre câteva constrângeri majore cu care se confruntă investitorii și exportatorii: „cadrul de reglementare ce influențează direct investițiile și exportul; capitalul uman, în special pentru industriile exportatoare; infrastructura industrială; suplimentarea disponibilităților financiare ale companiilor pentru susținerea proiectelor investiționale și de export (prevăzând câteva programe țintite); accesul la informații utile pentru inițierea și promovarea proiectelor investiționale și promovarea exporturilor; asigurarea cadrului instituțional necesar pentru implementarea programelor sus-menționate, dar, în general, a politicii în domeniu” (HG nr. 5011 din 25.04.2016).

Fundamentele legislației vamale sunt puse de Codul Vamal al Republicii Moldova (nr. 1149 din 20.07.2000) și Legea nr. 1380 din 07.05.1998 privind tariful vamal. Începând cu anul 2023 intră în vigoare noul Cod Vamal nr. 95 din 24.08.2021 care transpune parțial reglementările vamale ale UE în conformitate cu angajamentele asumate de Republica Moldova prin acordul de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană. Atât codul vechi cât și noua sa ediție prevăd mai multe regimuri vamale speciale, de ex., zonele economice libere și perfecționarea activă care susțin stimularea producției de export prin scutirea de taxe vamale a importului de materii prime pentru producerea bunurilor care sunt, ulterior,

exportate/ reexportate. Acest lucru este important în contextul în care cota antreprenorilor locali, care utilizează materii prime străine și ponderea materiei prime străine în producția locală, este semnificativ mai mare în Moldova comparativ cu țările din Europa și Asia Centrală și media pentru toate statele pentru care a fost realizat studiul Enterprise Survey 2019. Astfel, în Moldova, conform studiului, 76,8% din întreprinderile chestionate utilizează materie primă importată, iar aproximativ 53% din materia primă utilizată este de import (Banca Mondială, 2019). În prezent, Republica Moldova are semnate acorduri de liber schimb cu 45 de state și acorduri preferențiale de comerț, cu încă 6 state mari.

Politicile sus menționate aveau ca sarcină să influențeze pozitiv performanța economiei naționale, diminuarea discrepanțelor în ceea ce privește veniturile pe cap de locuitor comparativ cu țările dezvoltate din Europa, nemijlocit prin stimularea creșterii exporturilor.

Totodată, în perioada tranziției, accelerarea semnificativă a creșterii economice și obținerea unor rezultate plauzibile în ceea ce privește sporirea bunăstării populației nu s-au produs. Politicile promovate în ultimii ani, orientate spre ameliorarea competitivității, implementarea reformei cadrului de reglementare, susținerea businessului, inovațiilor, exporturilor nu au soluționat necesitățile de stimulare a spiritului antreprenorial și investițiilor și nu au determinat o îmbunătățire semnificativă a competitivității exporturilor.

Competitivitatea exporturilor constituie expresia productivității la nivelul unei economii, care în Republica Moldova este extrem de mică comparativ cu țările din Europa Centrală, decalajul fiind mai pronunțat față de media țărilor UE. Pe de altă parte, productivitatea agregată este un subiect, relativ, puțin analizat pe plan național, inclusiv influența diferitor factori asupra productivității. La moment, nu au fost identificate studii care ar analiza eficiența alocativă în Republica Moldova la nivel național care, conform studiilor recente internaționale este o variabilă explicativă a temperării creșterii productivității în UE și a competitivității exporturilor în perioada ce a urmat criza mondială de la finele anilor 2000.

Raportul de evaluare intermediară a impactului Strategiei Naționale de Atragere a Investițiilor și de Promovare a Exporturilor implementată în perioada anilor 2016-2020 prezintă o imagine insuficient de clară cu privire la efectele produse de acțiunile realizate de-a lungul lanțului de rezultate.

Evaluarea intermediară a impactului Strategiei Naționale de Atragere a Investițiilor și de Promovare a Exporturilor implementată în perioada anilor 2016-2020 asupra dezvoltării economiei naționale a permis formularea câtorva concluzii importante pentru elaborarea și implementarea viitoarelor politici în domeniu:

- În procesul de implementare a Strategiei s-au înregistrat progrese în ceea ce privește îmbunătățirea politicii fiscale; digitizării serviciilor publice; dezvoltării ghișeelor unice și a sistemelor de raportate electronică; susținerii procesului de dezvoltare a ZEL-urilor și parcurilor industriale; crearea „Moldova IT park”; dezvoltarea instrumentelor de sprijin informațional pentru exportatori; aprobarea regulamentului privind subvenționarea cererii locurilor de muncă ș.a.

- Obiectivele stabilite în Strategie sunt relevante, în particular care țin de îmbunătățirea cadrului de reglementare a afacerilor și a celui statistic existent; satisfacerea cererii cu forță de muncă; dezvoltarea programelor pentru susținerea investițiilor ce asigură creșterea capacităților de producere și de export; dezvoltarea cadrului instituțional care să asigure implementarea unor astfel de programe etc.
- Doar o parte din acțiunile planificate a fi realizate integral în perioada anilor 2016-2018 au fost implementate conform datelor disponibile de la instituțiile implementatoare la începutul anului 2020. Alte acțiuni au fost realizate parțial, fie au fost implementate cu caracter continuu, fiind ignorată în unele cazuri asigurarea continuității și consecutivității implementării acțiunilor și depășiți cu mult termenii de implementare, fie nu au fost implementate. Acest lucru a condus la faptul că o parte din obiective nu au fost realizate, ceea ce înseamnă o eficacitate redusă a implementării Strategiei.
- Există decalaje majore între țintele stabilite în documentul de politici și rezultatele obținute efectiv pentru majoritatea indicatorilor de impact din grila de reforme, aferenți activității MIEPO/AI și a indicatorilor de rezultat asupra economiei.
- MIEPO/Agenciei de Investiții a trecut în deceniul precedent prin multiple schimbări, iar activitatea acesteia nu a fost reorganizată în sensul realizării indicatorilor de impact planificați: creșterea semnificativă a valorii proiectelor investiționale, activității de export și locurilor de muncă create direct și indirect prin implementarea acestora.

Cu precădere, dezvoltarea ZEL-urilor și a cadrului de reglementare a acestora, deopotrivă cu activitatea de atragere a investitorilor în aceste zone desfășurată de MIEPO pe parcursul a mai multor ani, au permis consolidarea eforturilor anterioare de stimulare a creării capacităților de producție naționale pentru creșterea exporturilor.

Saltul brusc al investițiilor în anii 2016-2017 în cadrul unor ZEL-uri au determinat majorarea semnificativă a numărului de salariați și a veniturilor din vânzări în această perioadă, destinate preponderent piețelor externe. În perioada dată a sporit semnificativ ponderea ZEL-urilor în valoarea exporturilor de bunuri și servicii exportate la nivel național. În același timp, se atestă decalaje majore în ceea ce privește performanța ZEL-urilor amplasate în diferite regiuni, ceea ce indică asupra faptului că conceptul de ZEL nu reprezintă prin sine formula succesului în ceea ce privește promovarea ISD și a exporturilor.

Estimările empirice au permis identificarea unei relații pozitive de cauzalitate dintre investițiile străine directe, valoarea adăugată brută și exportul de bunuri în perioada dată. Creșterea ISD cu 1 p.p. în Republica Moldova contribuie la sporirea valorii adăugate cu 0,14 p.p și la creșterea exportului cu 0,13 p.p. (Stratan, et.al., 2020). În același timp, exporturile și creșterea economică influențează doar într-o măsură mică valoarea fluxurilor de ISD atrase în economia națională. O explicație este creșterea economică lentă și multiplele constrângeri ce influențează negativ oferta, intimidând activitatea investițională și inovațională (Toaca și Fala, 2022).

În acest context e de menționat că țintele indicatorilor investiționali în SNAIPE 2016-2020, nici pe departe, nu au fost atinse, contul curent rămâne a fi nesustenabil, iar calitatea exporturilor de bunuri nu s-a modificat semnificativ. La fel, progresele sunt modeste în ceea ce privește diversificarea exporturilor și sustenabilitatea acestora pe piețele externe.

Estimările indică asupra faptului că Republica Moldova urmează mai cu seamă un model de dezvoltare în care creșterea economică influențează exporturile decât unul în care exporturile determină creșterea economică. Exporturile influențează creșterea economică pe termen mediu, iar influența este deocamdată mică (Toaca și Fala, 2022) ceea ce indică asupra faptului că eforturile trebuie să fie orientate pe creșterea numărului de întreprinderi ce generează o productivitate înaltă, orientate spre export, iar acțiunile de promovare a exporturilor trebuie să fie sustenabile în timp. Importanța mică acordată creșterii valorii adăugate per angajat a întreprinderilor și realocării resurselor către activitățile ce pot genera o productivitate înaltă în cadrul politicilor publice de dezvoltare a antreprenoriatului și exportului cauzează pierderea aspectului calitativ al creșterii economice, a exporturilor, a investițiilor, a locurilor de muncă create.

Liberalizarea comerțului exterior deși, presupune multiple avantaje pentru dezvoltarea economică, trebuie să fie pliată sub obiectivul de majorare a productivității. În Republica Moldova, produsele intermediare, altele decât cele agroalimentare și bunurile de capital sunt supuse unui tarif comercial, în medie, mai mic comparativ cu produsele agroalimentare și de consum (Tabelul 6). În același timp, în comparație regională, în pofida unei cote destul de mici a importurilor de bunuri capitale în valoarea totală a importului de bunuri, tariful mediu efectiv aplicat este semnificativ mai mare comparativ cu țările Baltice și România. Tariful este mare și comparativ cu unele țări de referință din Europa de Sud-Est, de ex., Georgia care a devenit un reformatore de succes și o destinație atractivă pentru ISD. Legislația fiscal-vamală acordă facilități importatorilor de bunuri capitale (Codului fiscal art. 103, p.29, Tariful vamal art.28, p. q²), care însă presupune niște proceduri administrative mai complexe pentru antreprenori.

Tabel 6. Profilul tarifar al Republicii Moldova pentru bunurile importate conform destinației acestora, conform anului 2018

	Denumire produs	Destinația produsului	Media efectiv aplicată	Tarife plafon	MFN
111	Agroalimentare și băuturi – Primare, în special pentru industrie	Intermediare	9,23	12,09	9,41
112	Agroalimentare și băuturi – Primare, în special pentru consum gospodării	Consum	9,86	10,60	9,65
121	Agroalimentare și băuturi – Procesate, în special pentru industrie	Intermediare	10,63	18,32	10,78
122	Agroalimentare și băuturi – Procesate, în special pentru consum gospodării	Consum	11,80	10,78	10,12
2	Materiale industriale nespecificate în altă parte	Intermediare	4,23	5,42	3,92
31	Combustibili și lubrifianți – Primare	Intermediare	0,00	0,00	0,00
321	Benzină	Intermediar, consum	0,00	0,00	0,00
322	Alți combustibili	Intermediar	5,15	2,36	2,36
41	Bunuri capitale (excl. Echipamente de transport)	Capital	3,80	6,38	3,08
42	Bunuri capitale – Părți și accesorii	Intermediar	3,59	4,42	3,84
51	Automobile	Intermediar, consum	3,71	5,14	3,56
52	Alt echipament de transport	Capital, consum	2,92	2,17	3,13
53	Părți și accesorii	Intermediar	5,32	5,54	4,92
6	Bunuri de consum nespecificate în altă parte	Consum	8,97	9,30	9,12

Sursa: Elaborat de autor în baza datelor WITS, Tariff and Trade Analysis.

Republica Moldova dispune de un nivel de protecție tarifară a pieței locale de importuri, relativ superior comparativ cu țările membre ale UE, Ucraina, Albania și Muntenegru. În același timp, Uniunea Europeană are instituit un sistem solid de protecție al pieței locale prin măsuri netarifare, care însă lipsește în Republica Moldova și întârzie să se dezvolte, fiind un factor care distorsionează concurența locală și descurajează producția autohtonă, competitivitatea exporturilor.

Carențele existente în ceea ce privește asigurarea cadrului de management strategic pentru realizarea viziunii de dezvoltare a țării pe termen lung este un alt factor extrem de important în gestiunea exporturilor. Până în anul 2020 au fost elaborate numeroase documente de politici publice care s-au suprapus în acțiuni și au solicitat multiple eforturi din partea instituțiilor publice în implementare acestora care depășesc resursele disponibile. Unele documente de politici sunt elaborate fără o evaluare adecvată a impactului ex-ante care ar permite identificarea celor mai stringente necesități ale grupelor țintă pentru a obține rezultatele și impactul dorit. La fel, există o coordonare slabă dintre diverse documente de politici elaborate de diferite instituții publice. Ori impactul și sustenabilitatea Strategiei de dezvoltare economică poate fi

asigurată prin înregistrarea progreselor și în alte domenii, de ex., educația și sănătatea. Neacoperirea financiară a acțiunilor planificate și deficitul resurselor umane cu competențe necesare implementării integrale a Strategiilor reprezintă alte cauze majore care nu au permis implementarea corespunzătoare a documentelor de politici. Procesul de monitorizare și evaluare a documentelor de politici pare să nu asigure utilitatea prevăzută în vederea asigurării eficacității și eficienței implementării documentelor de politici. De altfel, de cele mai dese ori rapoartele de monitorizare fie lipsesc, fie sunt sumare și nu sunt elaborate conform unor criterii comun agreeate pentru a oferi informații relevante și la timpul oportun întru actualizarea documentelor de politici. La fel, acestea nu includ informații privind resursele umane și financiare implicate în realizarea planurilor de acțiuni care ar permite evaluarea eficienței politicilor.

O constrângere în planificarea, monitorizarea și evaluarea documentelor de politici ce vizează domeniul economic este disponibilitatea redusă a unor date statistice suficient de dezagregate și organizate în serii de timp lungi. Această problemă s-a accentuat, în special, pe parcursul ultimilor ani ca urmare a realizării recensământului populației și a modificării metodologiei de calcul a multor indicatori socio-economici relevanți. Unele informații statistice nu se produc, de ex., demografia întreprinderilor în dinamică, nemijlocit activitatea întreprinderilor exportatoare, ceea ce face dificilă analiza necesităților și a rezultatelor diferitor categorii de întreprinderi; a constrângerilor cu care se confruntă și compararea performanțelor obținute cu alte state.

Cadrul instituțional pentru susținerea întreprinderilor și promovarea exporturilor este încă în curs de dezvoltare și puțin consolidat, iar coordonarea dintre acestea este slabă. Neimplementarea parțială a planului de acțiuni a SNAIPE 2016-2020, care trebuia să influențeze pozitiv competitivitatea exporturilor este cauzată, inclusiv, de reformarea MIEPO în Agenția de investiții și a capacităților reduse/nemijlocit lipsa mandatului de realizare a rezultatelor planificate, puse în sarcina instituției. În același timp, ODIMM, în prezent ODA, deține un rol mai puțin important în acest exercițiu, care însă se consolidează continuu.

După expirarea termenului de implementare a SND "Moldova 2020" și a SNAIPE 2016-2020, abia la finele anului 2022 a fost aprobată noua Strategie de dezvoltare a țării pe termen lung. Aceasta este o etapă importantă în asigurarea cadrului de politici publice de dezvoltare a țării pe termen lung. În același timp nu a fost aprobată Strategia națională pentru o economie incluzivă, durabilă și digitală până în anul 2020-2030 (SEIDD 2030), programele naționale de dezvoltare a exporturilor, precum și în alte domenii relevante ce urmează să asigure implementarea SEIDD 2030, dar și a Strategiilor din domenii conexe, relevante (educație, sănătate, știință și inovații etc.). Ori implementarea coordonată a acestora trebuie să contribuie la ameliorarea competitivității naționale și asigurarea unei creșteri economice inteligente, sustenabile și incluzive, iar prin urmare bunăstarea populației – viziunea Strategiei Naționale de Dezvoltare „Moldova Europeană 2030”.

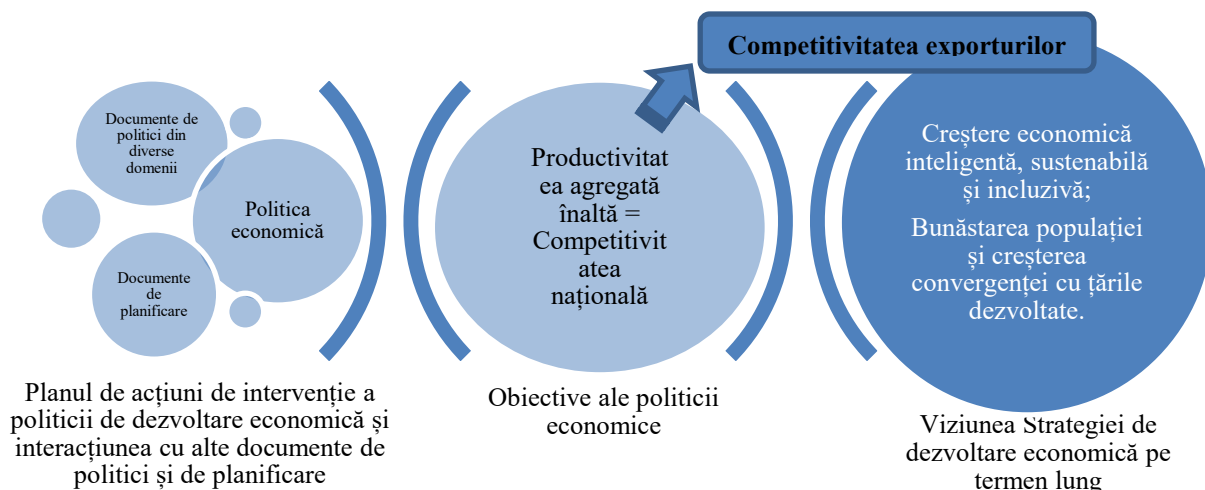

Figura 18. Mecanismul de producere a rezultatelor politicii economice asupra competitivității exporturilor

Sursa: Elaborată de autor.

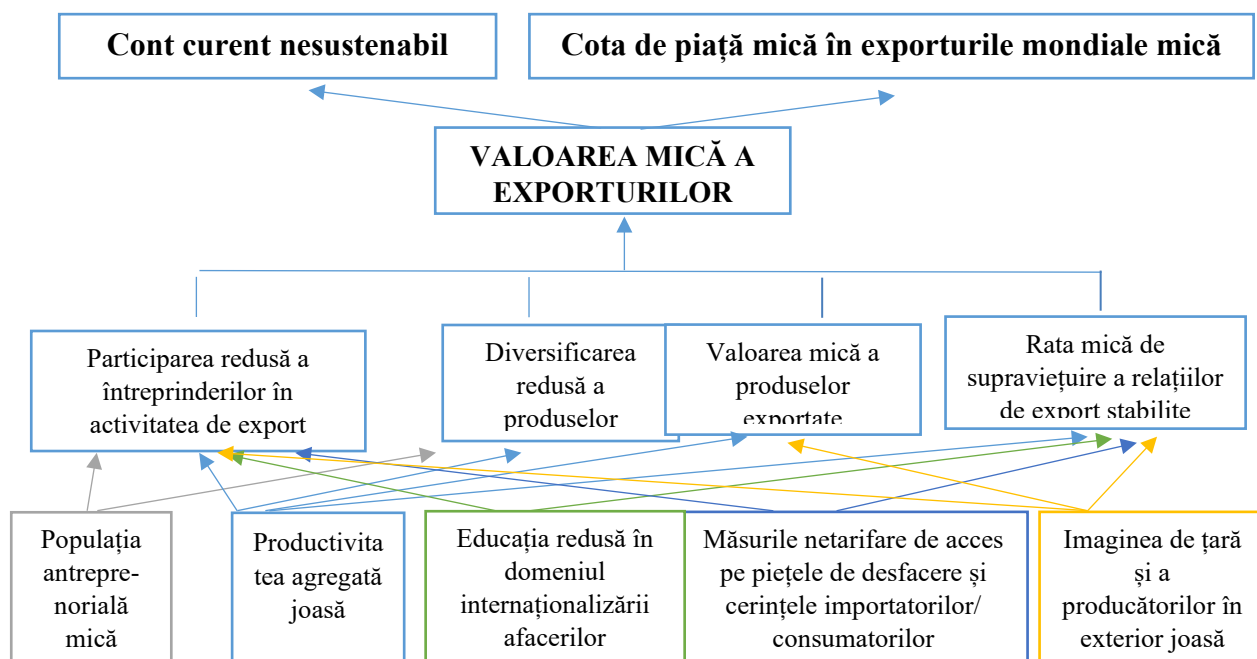

Figura 19. Cauzele și efectele valorii mici a exporturilor în Republica Moldova

Sursa: Elaborată de autor.

Politica economică orientate spre susținerea creșterii numărului de întreprinderi, inclusiv care generează o valoare adăugată înaltă per angajat (peste media pe economie), creșterea educației populației în domeniul internaționalizării afacerilor, finalizarea ajustării infrastructurii de calitate, dezvoltarea diplomației economice și a imaginii de țară ar contribui la creșterea competitivității exporturilor. Sporirea competitivității exporturilor se va exprima într-o creștere accelerată a valorii exporturilor care va majora pe de o parte cota mondială de piață, diminuând discrepanțele cu alte economii europene cu dimensiuni apropiate și diminuarea deficitului contului curent raportat la PIB.

În Republica Moldova sunt necesare programe ce au drept scop diversificarea economiei concomitent cu consolidarea capacităților productive a întreprinderilor existente, ce le va face mai reziliente și realocarea resurselor în activități ce generează o valoare adăugată înaltă.

Pentru ameliorarea competitivității exporturilor în Republica Moldova sunt necesare, în primul rând, o serie de inițiative politice ce vor influența mediul de afaceri pe orizontală, îmbunătățind demografia antreprenorială și impulsionând activitatea investițională și inovațională a întreprinderilor. Reieșind din constrângerile care diminuează competitivitatea exporturilor moldovenești, obiectivele relevante identificate, necesitățile de politici, precum și din bunele practici internaționale analizate, pot fi sugerate câteva acțiuni relevante pentru a majora competitivitatea exporturilor moldovenești (tabelul 1.6). În considerație sunt luate și acțiunile nerealizate sau realizate parțial din cadrul Planului de acțiuni pentru implementarea Strategiei de Atragere a investițiilor și de promovare a exporturilor pentru anii 2016-2020 care rămân a fi relevante în continuare.

Tabel 7. Recomandări de măsuri publice pentru sporirea competitivității exporturilor

Acțiune	Provocare	Indicatori de produs
Efectuarea unei evaluări cuprinzătoare a legislației naționale pentru a înlătura cauzele litigiilor dintre investitori și autoritățile publice, ținând cont de constrângerile cu care se confruntă diverse categorii de antreprenori: locali, străini, întreprinderi mari sau IMM. Implementarea Planului de acțiuni pentru eliminarea lacunelor din legislația națională în baza analizei efectuate, conform pct.1 al Planului de acțiuni al SNAIPE 2016-2020, cu actualizarea continuă a acestuia (<i>acțiune adaptată în cadrul SNAIPE 2016-2020</i>).	Republica Moldova se numără printre statele europene unde costul desfășurării afacerilor este unul, relativ, înalt. Întreprinderile se confruntă cu o serie de constrângeri care rezultă din necesitatea respectării reglementărilor în vigoare și din interacțiunea cu autoritățile publice, soluționarea diferendelor care apar. O analiză a constrângerilor antreprenorilor de diverse categorii ar permite adoptarea unor măsuri focusate pe necesitățile acestora de inițiere și dezvoltare a proiectelor investiționale.	1) Evaluare efectuată anual. (2) Plan de acțiuni elaborat și aprobat de către Guvern. (3) Raportul de monitorizare al planului de acțiuni elaborat anual; (4) Plan de acțiuni actualizat anual.
Asigurarea funcționalității Consiliului pentru promovarea proiectelor investiționale de importanță națională, creat prin HG nr. 585 din 12.05.2016 (<i>acțiune adaptată din cadrul SNAIPE 2016-2020</i>).	În 2016 a fost creat Consiliul pentru promovarea proiectelor investiționale de importanță națională, însă acesta nu este funcțional. Pe de altă parte, se atestă o necesitate critică de stimulare a activității investiționale în țară și de a intensifica influxurile de ISD, inclusiv de a menține, extinde și crește productivitatea proiectelor atrase anterior în contextul provocărilor cauzate de criza actuală regională, dar și de oportunitățile oferite de către pandemia Covid-19.	(1) Proiecte investiționale monitorizate anual. (2) Rapoarte de monitorizare elaborate anual per proiect. (3) Decizii și recomandări emise privind atragerea, extinderea și creșterea valorii adăugate a bunurilor și serviciilor în cadrul proiectelor investiționale.

Acțiune	Provocare	Indicatori de produs
<p>Consolidarea serviciului "Aftercare" în cadrul Agenției de investiții. Crearea unui cadru instituțional eficient și viabil de gestiune a reclamațiilor investitorilor. Elaborarea unei platforme electronice de suport tehnic (helpdesk) pentru investitori, care să conțină informații complete despre mecanismele de depunere a contestațiilor, soluționare a disputelor, despre precedentele existente, precum și despre cadrul juridic relevant (<i>acțiune din cadrul SNAIPE 2016-2020 adaptată</i>).</p>	<p>Atragerea, menținerea și extinderea proiectelor investiționale străine, dar și a celor locale trebuie să fie o prioritate pentru autoritățile competente în formularea și implementarea politicii economice și nemijlocit de atragere a investițiilor. Eficiența cadrului legal în soluționarea disputelor și contestarea reglementărilor sunt 2 constrângeri majore pentru mediul de afaceri, a căror presiune sporește în condițiile în care Moldova se plasează printre ultimele locuri în clasamentul ICG în ceea ce privește independența justiției, iar incidența corupției este înaltă. Ultimele 2 probleme pot fi soluționate prin reforme mult mai complexe și care ar putea dura.</p>	<p>(1) Serviciu funcțional creat. (2) Numărul de investitori asistați. (3) Numărul investitorilor satisfăcuți de serviciul primit. (4) Valoarea investițiilor în cadrul proiectelor extinse. (5) Platformă online de asistență tehnică a investitorilor elaborată și funcțională, numărul de vizitatori unici anual.</p>
<p>Integrarea în sistemul de învățământ secundar, profesional tehnic a unui curs obligatoriu de educație financiară și de implementare a unor proiecte ce ar permite tinerilor testarea abilităților de dezvoltare a afacerilor prin integrarea mai multor etape fundamentale ale acestui proces (nou).</p>	<p>Înțelegerea necesității implicării economice a populației pentru a avea un mod decent de trai, a rolului educației, a unor principii fundamentale macroeconomice și microeconomice este esențială pentru tinerele generații de a lua decizii mai bine informate în ceea ce privește selectarea viitoarei profesii, a abilităților necesare pentru o integrare mai bună pe piața muncii fie în calitate de angajat sau antreprenor.</p>	<p>(1) Curs elaborat și implementat.</p>
<p>Instituirea unui curs de instruire pe termen scurt/masterat, integrând profesori străini și reprezentanți ai Agențiilor de investiții, ai companiilor de succes pe piețele internaționale în domeniul Gestiunii Afacerilor Internaționale, prognozării riscurilor în afacerile externe (nou).</p>	<p>Instruirea antreprenorilor în domeniul gestiunii afacerilor și internaționalizării acestora este indispensabilă în condițiile Republicii Moldova în vederea asigurării unor șanse mai mari de succes în concurența internațională.</p>	<p>1) Cursuri de instruire instituite. (2) Numărul persoanelor instruite. (3) Persoane instruite care s-au lansat pentru prima dată în activitate de export, au extins piețele de desfacere sau au mărit semnificativ exporturile pe piețele tradiționale.</p>
<p>Implementarea în experiența Republicii Moldova a regulamentului Consiliului UE nr. 1344/2011 din 19 decembrie 2019 privind suspendarea</p>	<p>Majoritatea produselor sunt scutite de taxele vamale la import în UE. Totodată, aceste taxe sunt suspendate temporar (total sau parțial) pentru unele produse, fără a afecta, însă,</p>	<p>(1) Studiu de identificare a mărfurilor care sunt utilizate în industrie în calitate de materie primă, părți componente care nu sunt produse pe piața locală</p>

<p>taxelor vamale comunitare pentru unele produse agricole, piscicole și industriale (nou).</p>	<p>taxele anti-dumping în vigoare. Bunurile importate în regim de suspendare sunt în liberă circulație pe piața UE, la fel ca toate celelalte bunuri importante din punct de vedere juridic. Suspendările se acordă în mod normal pentru materii prime, semifabricate sau componente care nu sunt disponibile în UE. Ele nu sunt niciodată acordate pentru produsele finite. Pentru Republica Moldova o astfel de măsură ar contribui la diminuarea costurilor de producere, determinată de accesarea la prețuri mai mici a produselor intermediare de import.</p>	<p>sau sunt disponibile în cantități mici și sunt supuse taxelor vamale. (2) Emiterea unei decizii care ar indica asupra necesității suspendării tarifelor vamale pentru unele produse intermediare.</p>
<p>Lansarea unui proiect pilot de creare a unui Centru de competențe în industria agroalimentară sau TIC, care ar putea fi extins și către alte sectoare farmaceutică, electronică etc. (nou)</p>	<p>Această măsură care se aliniază practicilor europene ar contribui la intensificarea interacțiunii întreprinderilor cu instituțiile de cercetare, de învățământ în cazul în care integrează unități de cercetare care va produce o simbioză dintre necesitățile întreprinderilor pentru a deveni mai productive și rezultatele obținute în domeniul cercetării și inovării. Acest lucru ar fi o condiție pentru promovarea unei creșteri economice inteligente și inclusive.</p>	<p>(1) Proiect pilot de creare a unui Centru de competențe implementat.</p>
<p>Elaborarea și implementarea unui instrument de testare a pregătirii antreprenorilor pentru export (nou).</p>	<p>Acest instrument ar putea fi elaborat cu suportul asistenței externe, după exemplu Danemarcei și oferit întreprinderilor gratuit pentru a testa pregătirea acestora pentru export prin răspunderea la mai multe întrebări ce țin de produs, piață, strategia de export (European Economic and Social Committee.; 2018)¹⁰. Instrumentul respectiv ar fi util întreprinderilor atât la etapa de planificare a afacerilor, cât și de</p>	<p>(1) Serviciu gratuit creat. (2) Întreprinderi beneficiare.</p>

¹⁰ European Economic and Social Committee. Study on best practices on national export promotion activities. European Union 2018.
<https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/files/qe-03-18-141-en-n.pdf>

	extindere a proiectelor investiționale, ceea ce ar permite întreprinderilor să înțeleagă mai bine necesitățile acestora pentru a se lansa în activități de export, pe de o parte, și de a diminua riscul de eșec în activitatea de export. Acest lucru ar fi util inclusiv prin crearea unor servicii publice, dar și private calitative axate pe necesitățile întreprinderilor pentru susținerea acestora în activitatea de export.	
Conectarea start-up-urilor, întreprinderilor cu creștere accelerată cu investitorii străini (nou).	Această acțiune ar contribui la atragerea noilor surse de finanțare și competențe pentru dezvoltarea start-up-urilor, la integrarea acestora în cadrul lanțurilor valorice internaționale.	1) Număr de start-up-uri, firme cu creștere accelerată conectate cu investitorii străini. (2) Valoarea ISD atrasă. (3) Majorarea investițiilor realizate de start-up-uri, întreprinderile cu creștere accelerată. (4) Creșterea exporturilor întreprinderilor date.
Crearea unei instituții publice/serviciu responsabil de cercetarea celor mai bune practici și dezvoltarea instrumentelor financiare disponibile finanțării unui cerc cât mai larg de întreprinderi inovatoare și exportatoare (nou).	Relevanța acestei acțiuni este determinată de constrângerea majoră cu care se confruntă întreprinderile locale de a accesa finanțări externe.	1) Servicii de finanțare a investițiilor antreprenorilor diversificate. (2) Numărul antreprenorilor care au accesat fonduri externe pentru finanțarea investițiilor prin intermediul serviciilor date; (3) Creșterea exporturilor întreprinderilor deservite și a valorii adăugate per angajat creată de către acestea.

Sursa: Elaborat de autor.

Pe lângă multiplele constrângeri ale antreprenorilor ce necesită o abordare pe orizontală din partea factorilor de decizie, în Republica Moldova sunt unele sectoare ce au un potențial sporit de a contribui la creșterea competitivității exporturilor: industria agro-alimentară, sectorul TIC, fabricarea autovehiculelor și a echipamentelor electrice, industria energetică, chimică, transporturile și depozitarea ș.a.

Deci, managementul competitivității exporturilor în Republica Moldova trebuie să fie asigurat prin politici ce vor influența pe orizontală productivitatea businessului, dar și anumite sectoare în parte ce au potențialul de a genera o productivitate înaltă, de a valorifica resursele acumulate în anumite sectoare în activități cu o valoare adăugată superioară, relevante în contextul dezvoltării unei economii mai inteligente, inclusivă și sustenabilă.

Obținerea rezultatelor scontate va depinde de calitatea implementării politicilor, de realizarea coordonată a acestora, de reacționarea prin politici de corecție în cazul identificării pe parcursul procesului de monitorizare și evaluare a inconsistențelor în implementarea diverselor măsuri/pierderii relevanței anumitor acțiuni.

Procesul de monitorizare trebuie să fie o sursă importantă de informații pentru rapoartele de evaluare care ar permite analiza lanțului de rezultate: resurse – produse și servicii (rezultate imediate) – rezultate finale – rezultate pe termen lung (impact). Acest lucru implică o conlucrare viabilă între instituțiile publice centrale ce implementează politici publice, mediul de afaceri care este unul dintre principalele grupuri țintă și instituțiile ce produc date statistice. În același timp, trebuie consolidat dialogul dintre antreprenori, APL și APC în vederea elaborării și implementării unor politici ce vor ținti mai bine cele mai eminente constrângeri cu care se confruntă mediul de afaceri (Stratan, et. al., 2013). O serie de recomandări au fost formulate de către autor în procesul elaborării Strategiei de dezvoltare integrată a Raionului Rezina 2013-2020 în vederea creșterii eficacității politicii promovate de Autoritatea Publică Locală în vederea susținerii antreprenoriatului și creșterii competitivității întreprinderilor. Strategia a fost aprobată și implementată de către Consiliul Raional Rezina.

De menționat că atât în contextul îmbunătățirii procesului de planificare a politicilor, cât și de evaluare este necesară producerea unor statistici suplimentare privind demografia întreprinderilor în dinamică, conectarea statisticii antreprenoriale cu statistica comerțului internațional încurajată de Diviziunea Statistică a Națiunilor Unite în cadrul publicației IMTS 2010, care ar permite analiza activității de export/import pe genuri de activități economice și în dependență de caracteristicile întreprinderilor.

Concluzii și recomandări

Subiectul și obiectul cercetării prezintă un interes sporit atât pe plan internațional, cât și la nivel național. Totodată, actualul demers științific este important în contextul definirii unor politici relevante orientate spre realizarea obiectivelor de dezvoltare a Republicii Moldova pe termen lung. Rezultatele obținute în cadrul cercetării au permis o înțelegere mai bună atât a relațiilor de cauzalitate dintre calitatea creșterii economice, productivitate și competitivitatea exporturilor, cât și a modului în care este gestionată competitivitatea exporturilor de către autoritățile publice în Republica Moldova.

În baza rezultatelor obținute în cadrul acestei lucrări pot fi formulate mai multe **concluzii**. Comerțul exterior și, implicit, exporturile reprezintă un factor determinant în majorarea productivității, fiind o pârghie importantă pentru realizarea țintelor de dezvoltare durabilă. Pe de altă parte, competitivitatea exporturilor depinde de productivitatea muncii specifice unei țări. Înțelegerea acestor conexiuni complexe este indispensabilă în procesul de elaborare a politicilor publice relevante pentru ameliorarea competitivității exporturilor.

Competitivitatea exporturilor este un subiect frecvent abordat în discuțiile publice la nivel internațional și național, totodată în literatura științifică au fost identificate puține definiții ale acestui concept. În baza definițiilor existente, autorul a conchis că competitivitatea exporturilor reprezintă abilitatea unui stat de a obține venituri în

exteriorul țării în baza vânzării bunurilor și serviciilor fabricate în interiorul țării ce au o valoare adăugată sporită și întrunesc necesitățile consumatorilor mai bine decât mărfurile și serviciile produse în alte state. Conform acestei delimitări conceptuale, se poate concluziona că competitivitatea indică asupra capacității unui stat ce este deschis pentru relațiile economice internaționale de a utiliza resursele, astfel încât să asigure venituri înalte pentru cetățenii săi într-o manieră sustenabilă.

Un instrument comprehensiv de evaluarea a competitivității la nivel internațional este „Procedura de monitorizare a dezechilibrelor” utilizată de Uniunea Europeană. În baza acestei abordări pentru măsurarea competitivității exporturilor sunt folosiți un set larg de indicatori, printre care: costul unitar al muncii, rata reală efectivă de schimb, cota de piață mondială, balanța externă a contului curent și cea comercială și indicatorii de structură ai exporturilor. Cuantificarea competitivității exporturilor economiei naționale a fost realizată în baza practicii UE.

Estimarea și analiza indicatorilor ce reflectă dezechilibrele macroeconomice externe și reflectă nivelul competitivității exporturilor Republicii Moldova conform indicatorilor din Tabloul de Bord al UE permite evidențierea următoarelor constatări:

- i.* Dinamica exporturilor moldovenești, în special a exporturilor de bunuri asigură Republicii Moldova o cotă foarte mică în exporturile mondiale comparativ cu țările europene de dimensiuni apropiate ca teritoriu și populație.
- ii.* Pentru a asigura o creștere a cotei de piață mondială, cel puțin comparabilă cu cea a Georgiei, Republica Moldova trebuia să asigure o rată anuală compusă de creștere a exporturilor aproape dublă față de avansul înregistrat în 2011-2020.
- iii.* Republica Moldova este un importator net de bunuri, iar deficitul contului curent se ridică cu mult peste limitele indicative ale unui cont curent sustenabil conform țintelor UE.
- iv.* Aprecierea rapidă a cursului real efectiv de schimb cauzează diminuarea competitivității produselor moldovenești pe piețele externe.
- v.* Costul unitar al muncii crește mai rapid comparativ cu celelalte state din Europa Centrală și de Sud-Est.

Analiza dinamicii costului unitar al muncii a fost realizată în conformitate cu metodologia propusă de cercetătorii din cadrul Institutului de Afaceri Internaționale din Viena. Conform metodologiei, costul unitar al muncii se estimează în funcție de: salariile brute, ocupare, PIB-ul. În baza calculelor s-a constatat că creșterea mai rapidă a salariilor brute comparativ cu sporirea productivității muncii este principalul factor care determină majorarea rapidă a costului unitar al muncii. Deoarece Republica Moldova este o țară cu venituri reduse, inclusiv cu salarii mici, ar fi oportun ca sporirea competitivității exporturilor să fie asigurată printr-o creștere accelerată a productivității muncii.

Majorarea costurilor unitare ale muncii cauzează pierderea treptată a avantajului comparativ al întreprinderilor exportatoare de bunuri și servicii care se bazează, preponderent, pe utilizarea intensivă a forței de muncă. De exemplu, costul unitar al muncii în Republica Moldova este mai mare comparativ cu cel al Turciei, țară cu care Moldova a semnat Acord de liber schimb și cu care concurează pe anumite segmente de produse, în special, pe piața de produse agroalimentare și de fabricare a îmbrăcăminte.

Analiza structurii exporturilor indică asupra faptului că, deși Republica Moldova deține avantaje comparative în comerțul extern, atât exporturile de servicii, cât și cele de bunuri rezultă, în cea mai mare parte, din activități cu o productivitate redusă. Mărfurile au o pondere mare în structura exporturilor, iar cota celor cu intensitate înaltă în tehnologii (produsele farmaceutice, electronice) este nesemnificativă. Totodată, în raport cu alte state din Europa Centrală, gama de produse exportate din Republica Moldova este semnificativ mai îngustă, iar gradul de concentrare a exporturilor, atât pe produse, cât și pe țări, este mai mare. Creșterea exporturilor de bunuri este asigurată în mare parte de majorarea volumului de mărfuri, în timp ce valoarea unitară a exporturilor crește foarte lent, fapt care determină și termenii negativi de schimb. La fel, dinamica pozitivă a exporturilor este influențată, în mare parte, de majorarea livrărilor pe piețele externe deja existente a mărfurilor care nu se inovează. Totodată, se constată capacitatea redusă a exportatorilor moldoveni de a se menține pe piețele externe, fapt confirmat și de rata mică de supraviețuire a tranzacțiilor externe ale exportatorilor din Moldova în comparație cu ratele de supraviețuire specifice exportatorilor din alte state din Europa Centrală. Rezultatele obținute indică atât asupra constrângerilor cu care se confruntă exportatorii din Republica Moldova în majorarea productivității și sporirea complexității exporturilor, cât și asupra capacității reduse a exportatorilor de a se menține pe piețele externe. Aceste rezultate au fost utilizate de autor în contextul elaborării „Metodologiei de evaluare a competitivității Republicii Moldova”, a „Raportului de evaluare a competitivității și a rezultatelor implementării Matricei de politici a Foii de parcurs pentru ameliorarea competitivității Republicii Moldova” în perioada anilor 2014-2019, a căror beneficiari au fost Ministerul Economiei și Infrastructurii și Consiliul pentru Competitivitate, precum și a prezentării de țară pentru screening-ul bilateral Moldova-UE din 14 octombrie 2024 pe Criteriul Economic, .

Lipsa datelor ce integrează informațiile din statistica antreprenorială și cea a comerțului internațional în Republica Moldova nu permite o analiză mai comprehensivă a profilului întreprinderilor exportatoare în dependență de performanța diferitor categorii de întreprinderi după dimensiune, gen de activitate etc. Trebuie de menționat că abordarea ce presupune integrarea statisticii comerțului exterior cu statistica antreprenorială reprezintă o recomandare a Diviziunii Statistice a Națiunilor Unite în elaborarea statisticii comerțului internațional de bunuri (IMTS, 2010).

Analiza creșterii economice prin prisma variabilelor funcției de producție Cobb-Duglas a permis identificarea unor constrângeri critice ce limitează oferta de export. Astfel, utilizarea redusă a forței de muncă și productivitatea scăzută a acesteia explică decalajul Republicii Moldova față de alte țări din regiune, atât în productivitatea muncii, cât și în complexitatea exporturilor.

Republica Moldova cedează cu mult statelor din Europa Centrală referitor la scorul obținut în IGI privind rezultatele din domeniul inovațiilor, decalajul fiind semnificativ mai mare în ceea ce privește factorii economici care contribuie la crearea inovațiilor, care explică creșterea lentă a productivității și, corespunzător, complexitatea redusă a producției și exporturilor.

Întreprinderile locale exportatoare și cu capital străin se confruntă cu constrângeri majore ce vizează instabilitatea politică și posibilitatea redusă de a recruta forța de muncă cu educația corespunzătoare. Activitatea întreprinderilor cu investiții străine, dar și a celor locale, inclusiv a celor din industria de procesare este afectată, într-o măsură mare, și de activitatea întreprinderilor din economia informală și de incidența înaltă a corupției. La întreprinderile exportatoare se adaugă și constrângerile critice, precum: justiția ineficientă, administrarea vamală și nivelul fiscalității. Totodată, spre deosebire de întreprinderile cu capital străin pentru întreprinderile locale, atât din domeniul serviciilor, cât și a celor din industria de procesare a accesului la finanțare este un impediment major în desfășurarea afacerilor. Conform clasamentelor internațională, infrastructura drumurilor și cea energetică reprezintă o altă constrângere importantă pentru derularea afacerilor în Republica Moldova. De asemenea, se atestă și curențe în domeniul infrastructurii calității. Antreprenorii autohtoni au o capacitate joasă de a furniza produse calitative la prețuri competitive, atât pe piața internă, cât și pe cea externă; de a se conforma la cerințele tehnice pe piețele dezvoltate și de a îmbunătăți imaginea produselor moldovenești.

Politica economică a Republicii Moldova țintește majorarea exporturilor. În baza evaluării intermediare a impactului implementării „Strategiei de atragere a investițiilor și de promovare a exporturilor 2016-2020”, exercițiu în care a fost implicat autorul prezentei cercetări științifice, atât la faza de elaborare a metodologiei, cât și la evaluarea propriu-zisă, s-a constatat că obiectivele stabilite de Strategie sunt relevante și corespund scopului stabilit. Estimările au arătat că majorarea ISD în Republica Moldova influențează creșterea valorii adăugate brute, prin urmare, au un efect pozitiv asupra exporturilor de bunuri. Totodată, țintele stabilite în Strategie ce vizează majorarea investițiilor, inclusiv a ISD, și accelerarea creșterii economice nu au fost atinse, iar realizarea acestora ar fi putut contribui la o creștere mai accelerată a exporturilor. Printre cauzele majore ale nerealizării țintelor setate, înlăturarea cărora ar permite o îmbunătățire a managementului competitivității exporturilor în Moldova, sunt: vulnerabilitatea înaltă a economiei la diverse șocuri, capacitățile reduse de previziune a riscurilor în cadrul instituțiilor publice, curențele cadrului instituțional existent în susținerea businessului, coordonarea slabă dintre diverse autorități în vederea înlăturării celor mai stringente constrângeri ale mediului de afaceri.

În Republica Moldova sunt necesare acțiuni care ar influența pe orizontală mediul de afaceri prin susținerea spiritului antreprenorial, productivității și internaționalizării prin activitatea de export.

Trebuie să fie asigurată o bună planificare, implementare, monitorizare și evaluare a documentelor de politici publice și coordonare a acestora în vederea creșterii efectului de sinergie pentru realizarea impactului planificat în proiectul Strategiei Naționale de Dezvoltare 2030.

Asigurarea cadrului instituțional eficient pentru susținerea coordonată a întreprinderilor și dezvoltarea exporturilor este indispensabilă și trebuie să fie orientat spre atingerea țintelor sus-menționate.

Sunt necesare programe/servicii oferite întreprinderilor ce țintesc direct creșterea productivității acestora și internaționalizarea activității acestora, care să fie monitorizate și evaluate prin prisma contribuției acestora la realizarea indicatorilor de monitorizare și evaluare sus-menționați. Se recomandă implementarea evaluarea efectelor diverselor programe/ servicii oferite întreprinderilor în faza post-implementare.

Pe termen scurt-mediu trebuie să fie susținută creșterea productivității întreprinderilor valorificând potențialul acumulat și oportunitățile de specializare inteligentă, precum și implementarea unor decizii de politici care vor determina pe termen mediu-lung realocarea resurselor către activități intensive în tehnologii și cunoștințe care să genereze o valoare adăugată înaltă per angajat și salarii ce ar asigura un trai decent populației.

Politica comercială trebuie ajustată obiectivului de sporirea a competitivității exporturilor, prin instrumente ce ar reduce costul de import a capitalului fizic, produselor intermediare procesului de producție, creșterea incluziunii comerțului exterior, diminuarea costurilor de accesare a piețelor de desfacere. În acest context ar fi relevant de analizat oportunitatea implementării experienței UE de suspendare a taxelor vamale comunitare pentru unele produse agricole, piscicole și industriale (regulamentul Consiliului UE numărul 1344/2011 din 19 decembrie 2019), de consolidat eforturile de implementare a instrumentelor de protejare a pieței de concurență incorectă a unor bunuri provenite din import sau de susținere temporară a sectoarelor cu potențial de dezvoltare vulnerabile la import, implementarea standardelor de calitate armonizate cu cele europene și internaționale.

BIBLIOGRAFIE

1. Afonso O. The impact of international trade on economic growth. 2001 disponibil la <http://www.fep.up.pt/investigacao/workingpapers/wp106.pdf>.
2. Astrov V., Leitner S., Mara I., Podkaminer L., Vidovic H. *Wage Developments in the Western Balkans, Moldova and Ukraine*. WIIW research report 444, April 2020. Disponibil la : <https://wiiw.ac.at/wage-developments-in-the-western-balkans-moldova-and-ukraine-dlp-5287.pdf>.
3. Beņkovskis K., Tkačevs O., Yashiro N. Importance of EU regional support programmes for firm performance. Working paper 1/2018. ISBN 978-9984-888-95-8. Disponibil la: https://www.macroeconomics.lv/sites/default/files/2018-02/wp_1_2018_en.pdf.
4. Benkovskis K., Berzina S., Zorgenfrei L. Evaluation of Latvia's re-exports using firm-level trade data. *Baltic Journal of Economics*, Baltic International Centre for Economic Policy Studies, vol. 16(1), pages 1-20, 2016.
5. BIS. *Climatul de afaceri din Republica Moldova. Percepția companiilor cu capital strain*. Chișinău: Business Intelligence Services, 2019.
6. BNM. *Nominal Effective Exchange Rate (NEER) and Real Effective Exchange Rate (REER)*, 2012. Disponibil: <https://www.bnm.md/en/content/nominal-effective-exchange-rate-neer-and-real-effective-exchange-rate-reer-0>.

7. BNS. Rezultatele activității de inovare a întreprinderilor în Republica Moldova, în anii 2021-2022. Disponibil la https://statistica.gov.md/ro/rezultatele-activitatii-de-inovare-a-intreprinderilor-in-republica-moldova-in-an-9794_60858.html.
8. BYKOVA, A. *Competitiveness in Central, East and Southeast Europe*. Presentation in the course Competitiveness, Growth & Crisis. WIIW, 2021.
9. COCIUG, V., TURCAN-MUNTEANU, N. *Low financial inclusion as an educational gaps result: the Republic of Moldova case*. In: Technological Educational Vision (TEDUVIS 2020): international conference, 4 december 2020. SHS Web of Conferences 97, 01027, 2021. [citată 14.04.2022]. Disponibil: https://www.researchgate.net/publication/349130258_Low_financial_inclusion_as_an_educational_gaps_result_the_Republic_of_Moldova_case.
10. DORAN, G. T. There's a S.M.A.R.T. way to write managements's goals and objectives. In: *Management review*. 1981, vol. 70, no 11, pp. 35-36. ISSN 0025-1895.
11. Dragan G. Fundamentele comerțului internațional. ASE 2004. Disponibil: <http://www.biblioteca-digitala.ase.ro/biblioteca/pagina2.asp?id=cap2>.
12. DRUCKER, P. F. *Management: tasks, responsibilities, practices*. United States of America, New York, 1986. 553 p. ISBN 0-525-24463-8.
13. DUTTA, S., LANVIN, B., LEON, L. R., WUNSCH-VINCENT, S. *Global innovation Index 2022. What is the future of innovation-driven growth* [online]. World intellectual property organization. 2022. ISSN 2788-6972 [citată 22.09.2022]. Disponibil: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2022-report#>
14. EUROPEAN COMISSION. *Measuring Competitiveness*. 2018, 01 march. European Union. Disponibil: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/28181/attachments/1/translations/en/renditions/pdf>.
15. FALA, Victoria. Măsurarea dezechilibrelor macroeconomice externe și a competitivității în Republica Moldova. *Revista de Știință, Inovare, Cultură și Artă „Akademos”*. 2024 pp.106-114.
16. GUILHERME, J. R., FAROLE, T. *Trade competitiveness toolkit*. Washington: World Bank, 2012. ISBN 978-0-8213-8937-9. [citată 12.05.2022]. Disponibil: <https://elibrary.worldbank.org/doi/epdf/10.1596/978-0-8213-8937-9>.
17. Hotărârea Guvernului nr.1021 din 16.12.2013 cu privire la aprobarea Strategiei reformei cadrului de reglementare a activității de întreprinzător pentru anii 2013-2020 și a Planurile de acțiuni pentru implementarea acesteia în anii 2013-2015.
18. Hotărârea Guvernului nr.685 din 13.09.2012 privind aprobarea Strategiei de dezvoltare a sectorului întreprinderilor mici și mijlocii pentru anii 2012-2020.
19. Hotărârea Guvernului nr.952 din 27.11.2013 privind aprobarea Strategiei inovaționale a Republicii Moldova pentru perioada 2013-2020 „Inovații pentru competitivitate”.
20. IEP. *Raport cu privire la evaluarea documentelor de politici economice care vizează mediul de afaceri*. Chișinău, 2019.

21. INCE. *Program de stat pentru anii 2019-2023 "Evaluarea multidimensională și dezvoltarea ecosistemului antreprenorial la nivel național și regional în vederea impulsivării sectorului IMM în Republica Moldova (20.80009.0807.38)".* Coord. Natalia VINOGRADOVA. 2021, 10 decembrie [citat 09.07.2022]. Disponibil: https://ince.md/uploads/files/1639472795_vinogradova_ecosimm_audieri-ublice_211210.pdf
22. INCE. Proiect de cercetări aplicative "*Analiza și prognozarea indicatorilor macroeconomici ai Republicii Moldova*" 15.817.06.04A. Conducător de proiect: dr. Cara Oleg. Perioada implementării 2015-2018. Etapa 2019: „*Dezvoltarea metodei de estimare a produsului potențial din perspectiva elaborării prognozei macroeconomice pe termen mediu*". Conducător: dr. Timuș Angela. INCE, 2019.
23. Keho Y. The Causal Nexus between Exports and Economic Growth: Evidence on the Role of Omitted Variables. *International Journal of Economics and Financial*. 2018, 8(4), pp. 335-344.
24. Krugman, P.R. Import protection as export promotion. In: Kierzkowski, H., editor. *Monopolistic Competition in International Trade*. Oxford: Oxford University Press. 1984.
25. Lancaster, K. Intra-industry trade under perfect monopolistic competition. *Journal of International Economics*. 1980, no.10, pp. 151-175.
26. Legea Republicii Moldova pentru aprobarea Strategiei Naționale de Dezvoltare „Moldova 2020”: nr. 166 din 11.07.2012. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2012, nr. 245-247, art. 791.
27. Mahadevan, R. New evidence on the export-led growth nexus: A case study of Malaysia. *The World Economy*, 2007, no. 30(7), pp.1069-1083.
28. Porter M. *The competitive advantage of nations*. Harward Business review, 1990 Disponibil: <http://kkozak.wz.cz/Porter.pdf>.
29. *Reserve Bank of Australia Australia's trade openness*. 2005. Disponibil: <http://www.rba.gov.au/publications/bulletin/2005/mar/pdf/bu-0305-1.pdf>.
30. Siemen van Berkum, Hans van Meijl. The application of trade and growth theories to agriculture: a survey. *The Australian Journal of Agricultural and Resource Economics*, 2002. Disponibil: <http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/117851/2/1467-8489.00123.pdf>.
31. STRATAN A., FALA V., IANIOGLO A., GUTIU T., TOACA Z., TIMUȘ A. Raport de evaluare intermediară a impactului implementării Strategiei Naționale pentru Atragerea Investițiilor și Promovarea Exporturilor 2016-2020. Chișinău: GIZ, 2020.
32. STRATAN, Alexandru, FALA, Alexandru, FALA, Victoria. Assessing price/cost competitiveness in European Union candidate countries: the case of Republic of Moldova. *Romanian Journal of Economics*. București, 2024. ISSN-L: 1220-5567, eISSN: 2344-4657.
33. STRATAN, Alexandru, FALA, Victoria. International competitiveness, productivity and innovations. În: *Competitivitate și inovare în economia cunoașterii*. Chișinău, 23-24 septembrie 2022. Chișinău, ASEM, 2022. ISBN: 978-9975-3590-6-1 Disponibil: <https://doi.org/10.53486/cike2022.01>

34. STRATAN, D., STRATAN, A., CLIPA, V., GĂGĂUZ, O., IGNAT, A., ROȘCO, A., COLESNICOVA, T., POPA, V. *Strategia de dezvoltare integrată a Raionului Rezina, 2013-2020*. Inspiro Consulting. Chișinău: Complexul Editorial al IEFS, 2013. 302 p. [citată 18.06.2022]. Disponibil: <http://www.adrcentru.md/pageview.php?l=ro&idc=543&id=2066&t=/Planificarea-i-programare-regionala/Strategii-i-programe-raionale-i-municipale/Strategia-de-dezvoltare-integrata-a-raionului-Rezina-2013-2020/>
35. THE WORD BANK. *Enterprise Survey 2019*. Washington: WB, 2019 [citată 06.12.2020]. Disponibil: <https://www.enterprisesurveys.org/en/data/exploreeconomies/2019/moldova#regulations-and-taxes>.
36. TOACA, Z., FALA V. FDI-Exports-GDP nexus in the Republic of Moldova. In: *Revista Economica Contemporană*, Vol. 7, nr. 4. 2022. ISSN 2537 – 4222.
37. VERNON R. International investments and international trade in the product cycle. In: *The quarterly journal of economics*, vol 80, nr. 2, 1996.
38. VOCHIȚĂ L., TOBĂ E., CIOBANU G., ș.a. Cunoștințele economice de specialitate. Noțiuni teoretice. Examen de licență 2015 http://feaa.ucv.ro/one/images/docs/2014-2015/licenta/examen_licenta/MATERIAL_LICENTA_EAI_2015.pdf
39. Weerasinghe P.N. *Trade policy openness and economic performance: cross-country evidence*. Central Bank of Sri Lanka, 2005 Disponibil: http://www.imf.org/External/NP/seminars/eng/2007/jbic/pdf/s1/01_5%20present.pdf;
40. WIGNARAJA, G. *Competitiveness strategy in developing countries*. London, 2002. ISBN 9780203466032 [citată 22.09.2022]. Disponibil: http://www.untagsmd.ac.id/files/Perpustakaan_Digital_2/POLICY%20ANALYSIS%20Competitiveness%20strategy%20in%20developing%20countries,%20A%20manual%20for%20policy%20analysis.pdf
41. WORLD BANK. *Rekindling Economic Dynamism: Moldova*. Washington: International Bank for Reconstruction and Development, 2019 [citată 11.09.2022]. Disponibil: <https://documents1.worldbank.org/curated/pt/679951561566645653/pdf/Moldova-Rekindling-Economic-Dynamism.pdf>
42. WORLD ECONOMIC FORUM. *Global Competitiveness Report 2019*. ISBN 978-2-940631-02-5 [citată 29.09.2022]. Disponibil: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf.

Redactare text: Silvia Gorceag
Machetare, tehnoredactare: Silvia Gorceag
Design copertă: Alexandru Sandulescu

Serviciul Editorial-Poligrafic, INCE, 2025
MD-2068. Chișinău, str. Ion Creangă, 45
fax. (+37322) 74-37-94, tel.: (+37322) 50-11-30
www.ince.md